

6304
Sublet

1748

CASA ȘCOALELOR

BIBLIOTECA AUTORILOR CLASICI GRECI
ȘI ROMANI

1748

16.VIII.955
01958

ISTORIA ROMANĂ

A LUI

EUTROPIUS

TRADUCERE DE

G. POPA-LISSEANU

EDIȚIA II-a

TIP. «JOCKEY-CLUB», BUCUREȘTI

MCMXXIII

1923

Lei 12.—

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

Cota

6304 dublet

Inventar

507679

Vigneta de pe coperta *Bibliotecii autorilor clasici*, reprezentând un efeb care încearcă să cânte la liră, este un original din secolul al V-lea în. de Chr găsit la noi în țară și păstrat la Muzeul de Antichități din București.

1748

18. IX. 95

e/958

V

VAZUT

Contabil.

ISTORIA ROMANĂ A LUI EUTROPIUS

LIBRĂRIE PLAT
se poate

DIN SCRIERILE D-LUI G. POPA-LISSEANU:

Tablele cerate descoperite în Transilvania, studiu de arheologie.

Poesia populară la Romani.

Λευκή, *Insula Șerpilor*, cu o hartă, studiu de arheologie.

Flora și Floriile, studiu de mitologie populară.

Urme de sărbători păgânești, (*Brumariu, Mășii, Rusaliile*), studiu de mitologie populară.

Mitologia Greco-Romană în lectură ilustrată, cu 80 de ilustrațiuni și 29 planșii.

Incercare de monografie asupra cetății Drâstorul-Silistra, cu două hărți și ilustrațiuni.

Cetăți și orașe greco-romane în noul Teritoriu al Dobrogei, cu o hartă și 22 ilustrațiuni.

Cultura Romană în lectură ilustrată, 2 volume, manuale de școală.

Gramatica limbii latine, Morfologia, Sintaxa și Stilistica, manual de școală.

Versificațiunea latină (Prosodia și Metrica), manual de școală.

Metrele și versurile lirice ale lui Horatius (după Köpke), manual de școală.

Învățământul limbii latine în liceu, scopul și metoda.

Din metodica limbilor clasice, No. 1.

Plinius, Corespondență cu împăratul Traian.

J-8+

CASA ȘCOALELOR

BIBLIOTECA AUTORILOR CLASICI GRECI
ȘI ROMANI

ISTORIA ROMANĂ

A LUI

EUTROPIUS

TRADUCERE DE

- BUCUREȘTI -

BIBLIOTECA

G. POPA-LISSEANU

~~INSTITUTUL PEDAGOGIC DE
BUCUREȘTI -
BIBLIOTECA~~

~~ȘCOALA M. DFE 24
MACHE ALEXANDRI
C. Z. 9A
Nr. 7480~~

~~Librul Clasic Mkt
BUCUREȘTI
BIBLIOTECA
Nr. 7480/II~~

1748

16.VIII.955

TIP. «JOCKEY-CLUB», BUCUREȘTI

MCMXXIII

~~INSTIT. PEDAGOGIC DE 3 ANI
BUCUREȘTI
Nr. Inv. 825~~

~~INSTITUTUL Pedagogic de 3 ani
BUCUREȘTI
* Nr. inv. 92540 *
BIBLIOTECA~~

6304 buklet
507679

BIBLIOTECA CENTRALA UNIVERSITARA

BUCURESTI

COTA

6304

6304

B.C.U. Bucuresti

C507679

P R E F A Ț Ă

Isvorul de căpetenie din care s'au alimentat popoarele din occidentul european spre a-și desvoltă, în decursul vremurilor, cultura lor națională, a fost clasicitatea greco-romană. Un popor, când apare în pragul istoriei sale, poate să aibă oarecari elemente de cultură, poate să aibă oarecari aptitudini pentru a-și apropria o cultură, dar el este, în acel moment, un popor incult. Cultura și-o dobândește cu timpul, numai după trecerea de ani îndelungați; iar dacă el nu știe să se folosească de împrejurarea de a-și adăplă o cultură streină, cultura unui popor conveșitor, sau cultura unui popor ce și-a îndeplinit misiunea sa istorică, va fi întrecut de alte popoare, va rămâneă îndărăt, întocmai cum rămân îndărăt și unii indivizi în marea luptă pentru existență.

Cultura noastră națională, din nenorocire, nu-și are rădăcinile ei înfipte adânc în cultura clasică greco-romană. Ea este, în mare parte, mai mult un

apendice al culturii franceze sau al culturii germane. O tradiție clasică, la noi, nu există. Ea trebuie însă întemeiată pe orice cale și în orice chip. E adevărat că, acum o jumătate de secol, o seamă de bărbați, plini de învățătură și mai ales plini de inimă, au încercat să creieze și la noi un curent al clasicismului; exagerările lor de limbă însă au zădărnicit dezvoltarea lui. Iar dacă popoare ne-latine au un așă de mare cult pentru cultura clasică, dacă existența și progresul statelor acestor popoare îl datoresc într'o așă de largă măsură tocmai acestei culturi,¹ cu atât mai vârtos noi, popor latin prin excelență, ar trebui să ne întemeiăm cultura noastră națională pe cultura clasică greco-romană.

Dar se va zice, nu toată lumea poate să aprofundeze cultura clasică, nu oricine poate să învețe latinește și grecește. Evident că un stat democratic, cum este statul nostru, are nevoie mai mult de școale speciale, de școale cu învățământ real, decât de licee clasice. Cultura clasică însă și-o poate cineva însuși mai ales prin traduceri; chiar și elevul secțiunii clasice sau moderne a liceului nostru de astăzi, dacă vrea să guste în adevăr frumusețea clasică a autorilor, trebuie să-i cetească, în cea mai mare parte, în traduceri. Într'o clasă poate citi elevul cu profe-

---

¹ Pedagogul german Dr. Mihaelis susține, în Rhein, *Deutsche Schulerziehung*, pag. 357, că victoria Germanilor asupra Francezilor, în 1870, se datorește organizației liceului clasic german.

PREFAȚĂ

sorul o carte sau două, sau cel mult trei, din opera unui autor. Priceperea unui scriitor însă presupune lectura operii întregi, nu numai a unei părți din acea operă.

Spre a se putea creia și la noi o tradiție clasică, este necesar să se așeze, în primul rând, temelia acestei tradiții. Temelia ei stă, credem, între altele, în formarea unei biblioteci de traduceri. De aceea socotim ca un mare eveniment întreprinderea d-lui M. Popescu, administratorul Casei Școalelor, de a forma o Bibliotecă de traduceri din autorii clasici Greci și Romani, bibliotecă ce sperăm să fie un mijloc de regenerare a învățământului nostru clasic, în special, și al culturii noastre, în genere.

Creiând această bibliotecă, pe de o parte, profesorii, cari, în mod firesc, sunt chemați să desăvârșescă această operă, vor găsi, pe lângă avantajii materiale, un mijloc sigur de a se perfecționa într'o lucrare necesară profesiunii lor, iar, pe de altă parte, elevii și publicul cel mare vor găsi o lectură sănătoasă și folositoare.

* * *

Spre a se putea aprofunda cultura latină este nevoie să se cunoască, cel puțin în liniamente generale, Istoria Romanilor, și nici un alt scriitor nu ne dă un mai bun schelet al istoriei romane ca Eutropius. Aceasta m'a îndemnat în primul rând, să traduc

Breviarium ab urbe condita, adecă Preșcurtarea istoriei romane.

In al doilea rând, Eutropius este un scriitor care are pentru noi o importanță deosebită: el este unul din isvoarele de căpetenie ale istoriei noastre naționale. In afară de împrejurarea că Eutropius ne dă o mulțime de fapte pe cari nu le-am cunoaște de aiurea, apoi el, împreună cu cronicarii perioadei imperiale, are pentru noi, Români, aproape aceeaș importanță, pe care o au, pentru popoarele din apus, Caesar și Tacit.

In al treilea rând, Eutropius trebuie cetit pentru simplitatea cu care expune evenimentele. El vorbește foarte rar despre magistraturi și despre dezvoltarea instituțiilor interne romane. Acestea ar fi de sigur mai greu de înțeles și ar reclama pentru elev intervenția neconținută a profesorului și pentru publicul cetitor cunoștințe istorice mai aprofundate.

Eutropius expune lucrurile cele mai simple și cu atâta claritate că a fost socotit de pedagogi vrednic să fie tratat ca lectură în clasă. Dacă în gimnaziile și liceele noastre Eutropius nu este cetit, decât ca lectură particulară, aceasta se datorește în mare parte alcătuirilor de programe, cari s'au condus de considerațiunea de a se ceti în școala noastră numai autorii cari prezintă un mai mare interes estetic și literar.

Pentru cunoștințele sale istorice și geografice, Eutropius n'ar trebui să rămână necetit de nici un elev

din școala noastră secundară. Imaginația copiilor trebuie hrănită nu atât cu principii și sentințe, cât mai mult cu exemple de cari este plină cartea scriitorului ce traducem.

G. POPA-LISSEANU.

INTRODUCERE

1. DATE BIOGRAFICE ASUPRA LUI EUTROPIUS.

De oarece studiul oricărei opere literare trebuie să ne conducă, în ultimă analiză, la cunoaşterea cât mai temeinică a personalităţii autorului acelei opere şi de oarece orice lucrare literară este produsul a doi factori puternici, a înrâriirii mediului în care s'a dezvoltat şi a valorii geniului creator, vom căută, mai întâiu de toate, să fixăm *locul* ce ocupă în literatura latină autorul nostru şi apoi, strângând laolaltă toate datele ce le avem asupra vieţii sale, să stabilim valoarea *personalităţii scriitorului şi a operei sale*, arătând, în acelaş timp, influenţa sa asupra contemporanilor şi asupra urmaşilor săi.

Viaţa lui Eutropius ne va procură oarecari elemente de apreciere asupra operii sale, după cum, pe de altă parte, studiul operii însăş va

aruncă oarecare lumină asupra personalității autorului.

Dar, din nenorocire, cunoștințele ce le avem din antichitate asupra lui Eutropius sunt foarte reduse. Autorul însuș, în afară de o singură frază, nu ne amintește nimica despre sine. Cu cât însă datele din lumea veche sunt mai puține, cu atâta studiile ce s'au făcut de învățării de mai târziu și de cei din zilele noastre sunt mai bogate.

Am putea zice că, precum gloria de a fi dat naștere lui Homer și-o reclamau mai multe cetăți din lumea veche, tot astfel cinstea de a fi patria de naștere a lui Eutropius și-o reclamau pe rând și Grecia și Italia și Gallia. După unii el s'ar fi născut la Constantinopol, după alții că ar fi văzut lumina zilei în Italia și că ar fi scris la Roma; n'au lipsit nici acei cari să creadă că Eutropius ar fi fost de naștere gal și că ar fi avut chiar proprietăți în Gasconia.

Importanța operii acestui scriitor este așa de mare, că el a meritat să aibă astăzi o întreagă literatură asupra vieții sale, a meritat ca filologii să caute să studieze și mai ales să illustreze, prin argumente scoase din opera sa sau din operele contemporanilor, viața puțin cunoscută a lui Eutropius.

Eutropius a fost de sigur grec din naștere, unul dintre acei *Graeculi*, cari în epoca imperială au pus mâna pe toată puterea de stat dela Roma și mai târziu din Constantinopol și cari, întocmai ca și Grecii din Țările românești, din secolele trecute, romanizându-se au condus destinele imperiului roman și ale romanității până târziu în evul mediu.

Numele de Eutropius (Εὐτρόπιος, în grecește însemnează cel cu bune moravuri) ajunge frequent prin secolul al IV-lea după Christos. Critica literară de azi pare a fi stabilit că Eutropius al nostru este identic cu proconsulul din Asia din anul 370; cu *comes rerum privatarum* din anul 379; cu *praefectus praetorio Orientis* din anul 380—381, apoi din 385, pentru a doua oară, și cu *consulul* din 387. În acelaș timp, pare sigur că nu trebuie confundat nici cu Eutropius presbyter, preot din Africa, școlar al Sfântului Augustin și care a scris două consolațiuni către surorile sale, nici cu Eutropius, atotputernicul eunuc dela curtea împăratului Arcadius, nici cu medicul Eutropius, vestit scriitor, despre care ne vorbește Marcellus Empiricus, nici cu alții Eutropii, cu cari a fost adeseori identificat istoricul nostru.

După toate probabilitățile, Eutropius s'a născut pe la anul 316 după Christos, în timpul împăratului Constantin, că ar fi asistat la fundarea Constantinopolului a. 329, în vârstă de 13 ani—unii au crezut, fără să fi putut aduce dovezi, că ar fi scris mai târziu și o carte asupra fundării acestui oraș — că în vârstă de 57 ani se găsiă guvernator în Asia, și că în vârstă de 64—65 ni Theodosius îl numi prefect al pretoriului.

Se mai crede că Eutropius ar fi fost un nepot de soră și școlar al retorului Acacius din Caesarea și despre care ne vorbește de mai multe ori în scrisorile sale filosoful Libanius. Dacă ipoteza aceasta este adevărată, atunci este sigur, după cum rezultă din scrisorile lui Libanius, că Eutropius a venit în anul 355 la Antiochia și a rămas acî pînă la anul 363. Iar când, în anul 362, a venit împăratul Iulian în această metropolă a Orientului, a făcut și cunoștința lui Eutropius care ajunsese la oarecare vază și reputație prin talantul său oratoric. La recomanđatiunea filosofului Libanius, Eutropius intră în prietenia împăratului care îl luă cu sine în expedițiunea ce tocmai întreprindea în Persia ¹.

¹ Otto Seeck, *Q. Aurelii Symmichi, quae supersunt*, in *Monumenta Germaniae historica*, Auctores, 6, pag. CXXXII.

E puțin probabil să fi avut un comandament militar, cum se crede în genere.

Fapt pozitiv este numai această că a luat parte în nenorocita expedițiune a lui Julian Apostatul în contra Perșilor (a. 363). El însuș ne spune: *cui expeditioni ego quoque interfui*. Acelaș lucru ni-l confirmă istoricul grec Georg. Codinus,¹ Εὐτρόπιος ὁ σοφιστὴς ὁ τῷ παραβάτῳ Ἰουλιανῷ ἐν τῇ Περσίδι ὁ ἐπιστολογράφος Κωνσταντίνου, unde *epistolographos Constantini* de sigur este o eroare a istoricului grec.

De asemenea este iarăș fapt pozitiv că Eutropius a avut la curtea împăratului Valens, în anul 369, titlul de *magister memoriae*. In codicile numit Bambergensis, din veacul al X-lea sau al IX-lea, într'o epistolă ce precede *Breviarium* al lui Festus se zice: *Valenti perpetuo Augusto v. c. magister memoriae*.

Magister memoriae προεστὸς μνήμης erà un titlu de înaltă dregătorie la curtea împărătească. El erà însărcinat să atragă atențiunea asupra celor ce trebuiau să se facă în administrarea imperiului. Notele lor se numiau *memoria* sau *sacra memoria*.

¹ Georg. Codinus, *De origin. Constantinop.* 18.

Abreviațiunea *V. C.*, din epistola amintită mai sus, pentru *vir clarissimus*, însemnează că Eutropius a ajuns la onoarea clarissumatului. Cei ce, în această epocă imperială, aveau titlul de clarissumat, rămâneau pentru totdeauna în ordinul senatorial: «*indepti semel clarissumatus dignitatem perpetuo manebant in ordine senatorum*»¹.

Lexicograful grec Suidas ne spune că Eutropius a fost un Ἰταλὸς σοφιστής. Sophist pe vremea aceasta nu aveà acceștiune peiorativă, și sophist italian nu însemnă altceva decât că a fost un retor care a scris în limba latină. Ceeace în special ne face să credem ca Eutropius nu erà Roman este împrejurarea că nicăierea în opera sa el nu ne spune «armata noastră», «consulii noștri», cum se exprimă de altfel ceilalți scriitori din această epocă, ca d. ex. contimporanul său Rufus².

Impăratul Valens (364—378), despre care scriitorii ne spun că erà un ignorant *omnium litterarum ignarus*, cum îl numește istoricul

¹ *Thesaurus linguae latinae*, vorba *clarissumatus*. Despre clarissumatul lui Eutropius vezi și Mommsen, la Droysen, *Eutropi Breviarium*, pag. II.

² Excepție face un singur pasagiu, unde textul este alterat,

Ammianus Marcellinus — împărarul Vetranio, după cum ne spune Eutropius, erà așà de ignorant că nici nu știà măcar să cetească — și necunoscând nici limba grecească, cu toate că un mare număr dintre supușii săi vorbeau numai grecește, puse pe Eutropius să-i scrie un rezumat al istoriei romane. Eutropius se execută și compuse atunci opera sa, precedând-o de o dedicație și sfârșind-o cu făgăduiala că va tratà domnia lui Valens și Valentinianus, într'o lucrare mai îngrijită, cu un stil mai frumos, lucrare pe care sau n'a compus-o sau s'a pierdut. Iată vorbele cu care încheie Eutropius Breviariul său: *Quia autem ad inelytos principes venerandosque per-ventum est, interim operi modum dabimus; nam reliqua stilo maiore dicenda sunt; quae nunc non tam praetermittimus, quam ad maiorem scribendi diligentiam reservamus.*

La această din urmă fraasă pare că face alu-siune și prefectul Romei, Symmachus, când zorià pe Eutropius să scrie istoria împărașilor Valens și Valentinianus; căci dintre scrisorile lui Symmachus opt sunt dedicate lui Eutropius, iar în vorbele «*sed haec stilo exequenda tibi ante alios, cui pollet Minerva, concedimus*»

se vedeo aluzie la ultimele vorbe din *Breviarium* ¹.

Dacă Eutropius al nostru este în adevăr acela căruia îi se adresează Symmachus în scrisorile sale ², și lucrul pare neîndoios pentru cei mai mulți critici literari, atunci el aveà în Asia niște proprietăți, după cum rezultă această din scri-soarea în care vorbește că un oarecare Ausonianus *v (ir) c (larissimus)* a fost încălcat de Eutropius. Symmachus intervine prietenește pe lângă Eutropius în favoarea lui Ausonianus ³.

Intr'un manuscris al lui Eutropius, într'unul singur, Valens poartă titlul de *Gothicus*. Dacă această titulatură a împăratului există în timpul când Eutropius și-a compus opera sa, atunci rezultă că *Breviarium* a fost scris în 369, după victoria lui Valens asupra Goților, deci cartea apăruse înainte de a fi fost chemat ca guvernator în Asia, a. 370.

Pe când Eutropius se găsià ca proconsul în Asia, prin intrigile lui Festus, succesorul său, și el magister memoriae, a fost implicat în procesul de înaltă trădare al lui Theodorus, secre-

¹ Symmachus, *Epistolae*, III 47.

² Symmachus, *Epistolae*, III, 46—53.

³ Symmachus, *Epistolae*, III, 53.

tarul lui Valens, și n'a putut scăpa de condamnare decât grație filosofului Pasiphilus, căruia tortura nu i-a putut smulge nici o declarațiune în contra lui Eutropius: «*Eutropius Asiam proconsulari tunc obtinens potestate, ut factionis conscius arcessitus in crimen, abscessit innocuus, Pasiphilo eximente philosopho, cui ut eum mendacio iniusto perverteret, crudeliter tortus, de statu robustae mentis non potuit deturbari*¹.

Deși Eutropius a fost achitat, cât timp a trăit împăratul Valens, n'a mai ayut nici unul dintre onoruri; după moartea lui Valens însă, la anul 379, primește titlul și însărcinarea de *comes rerum privatarum* al lui Flavius Gratianus, iar în anul următor este numit *praefectus praetorio Orientis*. (380—381). Pentru a doua oară a fost însărcinat cu aceeaș funcțiune în 385, iar în 387 fu ales consul împreună cu împăratul Valentinian. Din scrisorile lui Gregorius din Nazianz rezultă că Eutropius dela 381 până la 387 a trăit ca om particular².

S'a pus de multeori întrebarea dacă Eutropius, care a trăit pe timpul introducerii creștinismului

¹ Ammianus Marcellinus, *Res gestae*, XXIX 1. 36.

² Greg. Nazianz, *Epist.* 137, 138.

ca religiune de stat, a fost creștin sau păgân? Rezultatul discuțiunilor pare a duce la concluziunea că Eutropius n'a fost nici creștin, nici păgân. Ca cei mai mulți filozofi din acele vremuri, Eutropius a fost un simplu sofist.

Dacă Eutropius ar fi fost creștin ar fi vorbit altfel de cum vorbește despre domnia împăratului Constantin și desigur un fapt așa de extraordinar ca introducerea creștinismului n'ar fi putut să-l lase indiferent. Ar fi motivat, fără îndoială, războiul lui Constantin cu Licinius, persecutorul creștinilor și, altfel ar fi vorbit despre domnia lui Julian Apostatul, căruia numai laude nu i-ar fi adus.

Ce e drept, sub regimul lui Julian, ne spune câteva cuvinte despre persecuțiunea creștinilor și ar fi avut prilej să desvolte mai pe larg teza creștinismului. Nu ne spune însă decât că a persecutat pe creștini, dar n'a vărsat sânge creștinesc, *nimius religionis Christianae insectator, perinde tamen ut cruore abstineret*, în care fraasă vorba *nimius* se crede că este interpolată de vr'un creștin de mai târziu.

Spre a se putea susține creștinismul lui Eutropius, unii copisti au introdus chiar în textul original proba pe care voiau să o aibă; astfel,

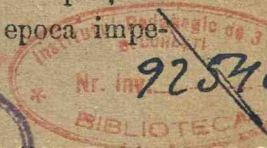
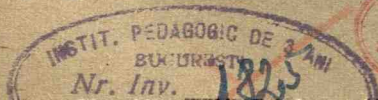
într'unul din manuscrise găsim adausul «*Iesum Christum deum et dominum nostrum*».

În orice caz, Eutropius chiar dacă va fi fost creștin, n'a fost creștin în sensul lui Ambrosius, Augustinus, Orosius, etc. care să-și susție cu tărie credințele sale, ci va fi susținut ca cei mai mulți filosofi din această epocă, legea împăratului. Supt împăratul Constantin va fi admis închiderea templelor păgâne, supt împăratul Julian va fi aprobat redeschiderea lor, supt împăratul arian Valens va fi persecutat pe drept credincioși și, în sfârșit, supt Theodosius, se va fi acomodat credinței acestui împărat, a cărui favoare o căută.

II. OPERA LUI EUTROPIUS.

Breviarium ab urbe condita, cum este intitulată lucrarea lui Eutropius, nu este de o prea mare întinderé. În zece cărți, nu prea lungi, găsim condensate evenimentele mai importante ale istoriei romane, dela fundarea cetății (754 înainte de Christos) până la urcarea pe tronul împărătesc a lui Valens (364 după nașterea lui Christos), deci un interval de timp de 1117 ani.

Lucrarea lui Eutropius se poate împărți în trei părți: a) epoca republicană b) epoca impe-

riului până la domnia lui Nerva și c) epoca împăraților până la Valens. Fiecare din aceste trei epoci sunt tratate deosebit. Prima parte este caracterizată printr'o înșirare succintă a evenimentelor externe, fără să se trateze de loc evenimentele interne. Scriitorul se mărginește la răsboaie și lupte, citându-ne foarte adesea ori numărul morților și prizonierilor și arătând locul unde s'au petrecut faptele. În partea II-a, Eutropius începe să ne dea caracterizări, indicându-ne în scurte cuvinte rolul împăraților, nedisprețuind câte odată nici anecdotele¹ și în partea III-a, cu cât ne aprăpiem de epoca în care a trăit autorul, caracterizările câștigă în pătrundere. În această din urmă parte, scriitorul nostru, întocmai ca și pedagogul al cărui rol și-l însușește prin compunerea cărții sale, compară trecutul cu prezentul, dând adesea ori indicații asupra vremurilor sale.

Rezumatul istoric al lui Eutropius este făcut cu exactitate și inteligență, este însă cam sec în primele cărți, din ce în ce mai bogat cu cât se apropie de domnia lui Valens și ne dă portretele împăraților cu justetă, în special portretele lui Caesar, Constantin și Julian.

¹ *Breviarium VII. 18.*

Toți criticii literari sunt unanimi întru a recunoaște că Eutropius a scris într'un stil simplu, clar și viu. Cu obiectivitatea sa merge așa de departe că nici odată nu-și spune părerile sale; el n'are idei proprii, nu apreciază. Ca o dovadă despre nepărtinirea sa, ne poate servi aprecierea ce face împăraților Constantin și Julian. Eutropius este lipsit de adulațiune, dovadă epistola dedicatorie adresată lui Valens. Cât de nobil și de demn este Eutropius, rezultă de sigur și din faptul că despre împăratul Valens, care i-a comandat *Breviarium*, nu vorbește decât în scrisoarea de dedicație și în ultimul capitol al cărții sale ¹.

Limba lui Eutropius nu mai putea să fie limba clasică; ea se apropie de limba evului mediu. Limba vechilor învingători ai lumii încetase să mai fie regina limbilor, fiindcă nici Romanii nu mai erau poporul-rege, cum se exprimă un critic literar. Cu toate acestea, Eutropius scrie așa de simplu și de clar, cum nu ne-am fi așteptat dela un scriitor din această

---

¹ O singură dată (I. 12) caracterizând dictatura, o aseamănă cu puterea imperială: *neque quicquam similis potest dici quam dictatura antiqua huic imperii potestati quam nunc tranquillitas vestra habet.*

epocă și de sigur el face excepție între scriitorii contemporani. Aceasta dovedește că Eutropius are calități de mare scriitor. De altfel, nu e ușor lucru să caracterizezi în câteva frase viața întreagă a unui mare general sau a unui mare împărat.

Dacă, pe lângă metoda sa, Eutropius ar fi adăugat și eleganța stilului lui August, am avea în adevăr un cap de operă. Cu toate acestea, deși influențat de limba epocii sale, *Breviarium* se abate totuși puțin dela limba clasică.

În general se poate spune că un anumit spirit filosofic transpiră din întreaga lucrare a lui Eutropius și de sigur autorul nostru a avut vederi largi de mare istoric. Perioadele lungi, caracteristice stilului contemporanilor săi și caracteristice lucrărilor cu tendințe retorice, cum sunt în deosebi lucrările istorice, lipsesc din opera lui Eutropius. Repetițiunile cari se găsesc din când în când la autorul nostru, nu trebuie considerate ca neglijențe de stil. Ele sunt întrebuintare în scopul de a imprimă mai bine în mintea cetitorului anumite numiri și fapte ¹.

---

¹ Tranziția dela un capitol la altul o face prin *eodem tempore, post eum*, iar când Eutropius nu precizează timpul zice *per idem tempus*.

Și elegante de stil găsim din când în când: *Aemilianus obscurissime natus obscurius imperat; Traianus orbem terrarum aedificans; Commodus hostis humani generis; Numa infinita Romae sacra ac templa constituit*¹; etc. Există două feluri de împărțiri de capitole; în traducerea noastră am admis numai una singură, pe aceea a lui H. Droysen.

Breviariul lui Eutropius este așa de bine făcut; că el a putut servi drept călăuză analiștilor de mai târziu.

III. ISVOARELE LUI EUTROPIUS.

Suidas în *Lexiconul* său ne spune: Καπίτων Λύκιος οὗτος ἔγραψε Ἰσαυρικὰ βίβλια μ' μεταφράσιν τῆς ἐπιτομῆς Εὐτροπίου ῥωμαϊστὶ Λίβιον τὸν Ῥωμαῖον, adică «Capito din Lycia istoricul Acesta a scris războaiele Isaurice în VIII cărți și a tradus în limba grecească epitoma lui Eutropius, care a redat în rezumat pe scriitorul roman Livius». Din acest pasagiu ar rezultă că în *Breviarium* avem un rezumat al lui Livius, a cărui operă desigur pe vremea aceea va fi

¹ Vezi Eutropius, ediția Büchling.

fost completă, neatinsă de vicisitudinile vremurilor.

Din cele trei părți în cari am spus că se poate împărți și caracteriză mai bine opera lui Eutropius, în partea întâia, care tratează epoca republicană, deși găsim pasagii asemănătoare cu Livius, totuș nu credem că textul e luat după marele istoric roman. El este luat mai mult după vr'o epitomă sau după vr'o cronică, compusă în mare parte după istoricul patavin. Ar fi fost și greu pentru Eutropius ca să rezumeze întreaga operă a lui Livius; existau pe acea vreme mai multe *epitomae Livianae*, din cari ar fi putut extrage Eutropius lucrarea sa.

Partea II-a, domnia împăraților până la moartea lui Domitianus, este extrasă, în mare parte, după istoricul Suetonius. Comentatorii moderni ai lui Eutropius, între cari învățatul Droysen, au dovedit filiațiunea celor două texte.

Partea III-a, epoca celorlalți împărați, a avut ca isvor principal *Cronica împăraților*, al cărui autor este necunoscut, *Istoria familiei lui Constantin* și scriitorii pe cari i-au avut în vedere și autorii *Historiei Auguste*. Pe Julian și Jovian putea Eutropius să-i caracterizeze după cunoștințele sale personale.

IV. CONTINUATORII LUI EUTROPIUS.

Importanța operii lui Eutropius rezultă din numeroșii imitatori ce a avut. De abia apărură opera sa și numai decât găsi un traducător. Este *Paeanius*, școlar al filosofilor Libanius și Acacius, cari (în 345—355) profesau împreună în Antiochia, ca celebri sofiști și retori greci. Libanius în scrisorile sale amintește nu o singură dată despre Paeanius.

Paeanius însă nu știă bine latinește, de aceea n'a tradus textul lui Eutropius vorbă de vorbă, ci a dat mai mult o parafrazare a lui, o *metaphrasis*. Textul latin a fost redus, lăsându-se la o parte pasagiile cari îi se păreau de prisos. Astfel în textul lui Paeanius, text care ni s'a păstrat complet, lipsesc foarte adesea ori *pre-nomina*, lipsesc indicațiile de demnități, lipsesc unele localități și regiuni din Occident; anii însă îi redă exact. Lucrarea lui Paeanius, apărută în anul 380, este o dovadă că locuitorii din Asia, supuși romani, nu cunoșteau limba latină și deci el, un Asiatic, s'a simțit obligat să

traducă pentru Asiatici resumatul istoriei romane a lui Eutropius ¹.

Vr'o sută de ani în urmă, s'a făcut o a doua traducere a lui Eutropius; de data asta probabil de Capito din Lycia, autorul mai multor alte lucrări. Opera lui Capito, diferită de a lui Paeanius, nu ni s'a păstrat decât în fragmente, mai ales la Ioan Antiochianul. Acest Capito, despre care ne vorbește Suidas, în pasagiul citat mai sus, a trăit înainte de Stephanus din Byzanz, înainte de 580, poate între anii 491—527.

Se înțelege că și versiunea lui Capito diferă de versiunea lui Eutropius, că se găsesc și în această versiune oarecari modificări, introduse fie direct de Capito, fie de Ioan Antiochianul. Traducerea aceasta a lui Capito este și ea mai mult o parafrizare și cuprinde cu mult mai multe adausuri decât cuprinde parafrizarea lui Paeanius.

Excerpte din traducerea grecească a lui Paeanius și a lui Capito găsim și la Maximus Planudes ².

¹ Prima ediție a lui Paeanius s'a publicat în anul 1590 de învățatul Sylburg, după un manuscris al lui Pithoeus.

² Vezi Eutropi, *Breviarium* de Droysen, pag. CXVIII în *Monum. Germ. hist. II*.

Aprecierea favorabilă ce s'a făcut operii lui Eutropius rezultă și din împrejurarea că, atât pentru contemporani, cât și pentru urmași, ea a servit ca izvor principal de informațiune.

Chiar Festus, contemporanul și urmașul său, ca *magister memoriae* în *aula orientali*, în scrierea ce a compus asupra evenimentelor din Orient dela Traian până la Diocletian, a avut ca izvor principal și ca model Breviariul lui Eutropius. De asemenea, critica a dovedit că și *Epitome* a lui Aurelius Victor este influențată de Eutropius. De așisderea și analiștii eclesiastici au avut drept călăuză tot pe Eutropius. Astfel au fost Sf. Augustin în *De civitate Dei*, Sf. Ieronim, Sf. Prosper, Orosius, care îl citează de două ori, Isidorus, Cassiodorus, în *Chronica* sa, Jordanes, în *De summa temporum* și alții.

Popularitatea cea mai mare i-o câștigă lui Eutropius un călugăr din evul mediu *Paulus Warnefridus*, care trăie în epoca lui Carol cel mare, ca diacon în Aquileia, și numit în genere *Paulus Diaconus*.

Acest Paulus, cunoscut scriitor al istoriei Longobarzilor, luând de bază scrierea lui Eutropius, a voit să facă o istorie universală, am-

plificând textul și continuându-l prin adausuri, mai ales din Orosius, până la Justinian a. 553.

Paulus ne spune de altfel într'o scrisoare: *Ac primo paulo superius ab eiusdem textu historiae narrationem capiens eamque pro loci merito extendens quaedam etiam temporibus eius congruentia ex divina lege interserens eamdem sacratissimae historiae consonam reddidi. Et quia Eutropius usque ad Valentis tantummodo imperium narrationis suae in ea seriem deduxit, ego deinceps meo ex maiorum dictis stilo subsecutus sex in libellis superioribus in quantum potui haud dissimilibus usque ad Justiniani Augusti tempora perveni.*

Paulus a modificat deci și a mărit cu șase cărți noi textul quasi clasic al lui Eutropius și l-a făcut mai plăcut și mai ușor de cetit pentru Adelperga; căci în condicele Monacensis găsim la sfârșitul cărții a X-a o scrisoare către Adelperga: *Hucusque historiam Eutropius composuit, cui tamen aliqua Paulus Diaconus addidit, iubente domna Adelperga Christianissima Beneventi ductrice, coniuge domni Arichidis (între 766—782), deinceps quae sequuntur (X—XVI)*

*idem Paulus ex diversis auctoribus proprio stilo contexuit*¹.

Lucrarea lui Paulus Diaconus a servit mai târziu ca bază la o nouă compilațiune, la așa numita *Historia Miscella*² a lui Landolfus Sagax, compusă pe la anul 1000 după Christos Ca și Paulus, deasemenea și Sagax, a mărit prin adausuri textul lui Eutropius și a dus povestirea până în timpul împăratului Leon din Armenia (813—820).

Landolfus Sagax adause pe lângă cele 16 cărți ale lui Paulus încă 8 cărți noi. Cele 16 cărți au fost dezvoltate prin adausuri și dezvoltări iar cărțile a VII-a și a XVI au fost împărțite în câte două cărți, astfel că s'a ajuns ca această *Historia Miscella* să aibă 26 cărți.

Dela Eutropius avem azi opt codice, dela Paulus cinci, dela Paeanius două și dela Landolfus Sagax unul. Cel mai vechiu codice al lui Eutropius este așa numitul *Gothanus*, din secolul al X sau al IX.

Invățatul Antonius Schoonhoven a restabilit

¹ W. Hartel, *Eutropius und Paulus Diaconus*.

² S'a numit astfel fiindcă a fost alcătuită din mai multe lucrări.

în 1546 textul lui Eutropius, purificându-l de adausurile lui Paulus și a le lui Sagax.

Ediția cea mare a lui Eutropius a dat-o învățatul german Droysen ¹.

---

¹ *Monumenta Germaniae historica, Auctores 1 și 2 Bibliografia lui Eutropius în Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft.*

Prea puternicului și deapururi augustului Impărat Valens

Din porunca prea grațioasă a Maiestății Voastre am strâns într'o scurtă și sumară expunere, făcută în ordine cronologică, evenimentele mai de seamă ale istoriei romane, din timp de pace și din timp de războiu, dela fundarea Romei până în zilele noastre. Am adăogat totdeodată și faptele mai însemnate din viața împăraților, pentruca mintea divină a Serenității Voastre să poată să se bucure văzând că în conducerea imperiului a urmat pilda celor mai iluștri bărbați, înainte de a fi cunoscut aceasta din cetire.

EUTROPIUS

ISTORIA ROMANĂ PRESCURTATĂ

CARTEA I-A.

Cuprinsul. — 1. Fundarea Romei. — 2—8. Cei șapte regi, caracterizarea lor; instituțiunile și faptele lor. — 9. Consulatul. Cei dintâi consuli. — 10. Războiul lui Tarquinius Superbus împotriva Romanilor. — 11. Porsena, regele Etruscilor. Războiul cu Sabinii. — 12. Instituirea dictaturii. — 13. Răscoala poporului; originea puterii tribuniciare. — 14. Victoria asupra Volscilor. — 15. Coriolanus, în fruntea Volscilor, atacă Roma. Retragerea lui Coriolanus după intervenția mamei sale și a soției sale. — 16. Familia Fabiilor în luptă împotriva Vejenților. Recensământul cetățenilor. — 17. Dictatorul Quintius Cincinnatus. Felul de viață al acestuia. — 18. Creierea decemviratului. — 19. Războiul împotriva Fidenatilor, Vejenților și Volscilor. — 20. Războiul împotriva Gallilor. Victoria lui Camillus.

1. Impărăția romană, la început, poate cea mai mică din toate împărățiile, iar în urmă, prin cuceririle sale, cea mai mare, pe cât își poate închipui mintea omenească, dintre toate împărățiile câte au

existat vre-o dată în lume, își trage obârșia dela *Romulus*, fiul unei fecioare Vestale și, cum se crede, al lui Marte. El s'a născut gemen cu fratele său Remus. Până la 18 ani a hoinărit printre ciobani; la această vârstă însă a fundat pe muntele Palatin o mică cetate. Eră la 11 ale calendelor lui Maiu, în al treilea an al Olimpiadei a șasea și, după tradițiunea, mai mult sau mai puțin acurată, în anul 394 dela dărâmarea Troiei (a. 754. în. de Chr.).

2. După ce a făcut această cetate, pe care a numit-o după numele său, a săvârșit cam următoarele fapte: a primit ca cetățeni o mulțime de străini din ținuturile de prin prejur; a ales o sută de bărbați mai în vârstă, după sfatul cărora aveă să se călăuzească în toate treburile și pe cari din pricina bătrâneții lor, i-a numit senatori¹. Apoi, fiindcă nici el nici poporul său n'aveau neveste, a poftit la o privește de jocuri neamurile învecinate cu orașul Roma și le-a răpit femeile. Din pricina acestei hoții, s'au pornit războaie din toate părțile. A înfrânt însă și pe Caeninensi și pe Antemnați și pe Crustumini și pe Sabini și pe Fidenati și pe Vejenți, ale căror state se găseau împrejurul Romei. Mai târziu, ridicându-se odată o furtună pe neașteptate, s'a făcut nevăzut, în al 37 an al domniei sale. S'a crezut că s'a înălțat la cer și a fost trecut în numărul zeilor. După el, conduseră treburile din Roma senatorii fiecare câte cinci zile, și dăinuirea acestei stări de lucruri a fost de un an.

¹ *Senex*, bătrân, senator.

3. După aceea a fost ales ca rege *Numa Pompilius*. Acesta, cu toate că n'a purtat nici un războiu, n'a adus statului roman mai puțin folos decât Romulus. El nu numai că a adus legi și a îmbunătățit moravurile Romanilor cari, din pricina atâtor războaie, păreau o ceată de tâlhari și de jumătate sălbatici, dar a mai făcut și o împărțire a anului, care mai înainte de aceasta, din lipsa unor socoteli hotărâte, era împărțit numai în zece luni; apoi a statornicit la Roma un mare număr de ceremonii religioase și un mare număr de temple. A murit de o moarte firească, în anul al 32-lea al domniei sale.

4. După el a urmat *Tullus Hostilius*. Acesta a început din nou războaiele; a biruit pe Albani cari locuiau la 12 mile departe de Roma, a înfrânt pe Vejenți și pe Fidenaiți cari erau departe de Roma, cei dintâi la șese mile, cei de-al doilea la optsprezece mile. A mărit Roma, adăogând la ea colina *Coelius*. După o domnie de treizeci și doi de ani, fiind lovit de un trăsnet, a ars împreună cu palatul său.

5. În urma sa luă domnia nepotul său *Ancus Marcius*, fiul unei fiice a lui Numa. Acesta a avut de purtat războaie cu Latinii; a mărit cetatea adăogându-i colinele *Aventină* și *Ianiculul* și a fondat la gura *Tibrului*, pe țărmul mării, la șaisprezece mile depărtare de Roma, o nouă cetate¹. În anul al 25-lea al domniei sale a murit de boală.

6. Apoi a venit la tronul regese *Priscus Tarquinius*.

---

¹ *Ostia. Apud ostium Tiberis*, la gura *Tibrului*.

Acesta a îndoit numărul senatorilor, a zidit circul din Roma și a întocmit jocurile romane, cari dăinuiesc până în ziua de astăzi¹. Tot el a supus și pe Sabini și le-a luat mai multe ținuturi pe cari le-a adaus la țara Romanilor și a fost cel dintâi care a intrat în Roma în triumf. A pus să se facă ziduri și cloace și a început zidirea Capitoliului. În anul al 38-lea al domniei sale a fost ucis de fiii lui Ancus, ai regelui pe care el însuși îl urmărea în domnie.

7. După aceasta pune mâna pe putere *Servius Tullius*, fiul unei femei, ce e drept, ca obârșie, de neam, dar prinsă în războiu și servitoare. Și acesta a biruit pe Sabini și a adaus la orașul Roma încă trei coline și anume Quirinalul, Viminalul și Esquilinul și a tras un șanț de jur împrejurul zidurilor cetății. El a fost cel dintâiu care a pus să se facă numărătoarea poporului, numărătoare despre care până atunci în lume nimeni nu auzise. Fiind băgați toți cetățenii în listele de recensământ, s'a găsit că supt el Roma avea 83.000 de cetățeni, împreună cu cei dela țară. În anul al 45-lea al domniei sale, a fost răpus de mâna ucigașă a lui *Tarquinius*, ginerele său, fiul acelui rege, căruia el însuși îi urmărea în domnie și a chiar fiicei sale, soția lui *Tarquinius*.

8. *Lucius Tarquinius Superbus* al șaptelea și cel din urmă rege, a biruit pe Volsci, un neam de oameni cari nu trăiau departe de Roma, pe drumul spre Campania. A supus cetățile *Gabii* și *Suessa Pome-*

¹ *Ludi Romani* erau sărbători naționale romane.

ția, a făcut pace cu Turcii și a înălțat templul lui Jupiter de pe Capitoliu. În urmă, pe când se găsea ocupat cu împresurarea Ardeei, o cetate așezată la optsprezece mii de departe de Roma, și-a pierdut coroana de rege. Căci fiul său, care purtă de așisderea numele de Tarquinius, siluind pe *Lucretia*, soția lui Collatinus, o doamnă cu vază și de o cinste fără pată, aceasta, după ce s'a plâns de necinstirea sa bărbatului, tatălui, și prietenilor săi, și-a pus capăt zilelor în fața tuturor. Din această pricină Brutus, deși rube-denie și el cu Tarquinius, a răsculat poporul și a răsturnat pe rege. Curând după aceea și armata a părăsit pe Tarquinius, în timpul împresurării Ardeei, iar când regele a venit înaintea Romei, porțile i se închiseră și după o domnie de douăzeci și cinci de ani a trebuit să fugă împreună cu soția și fii săi. Astfel a dăinuit puterea regească la Roma două sute patru zeci și trei de ani, sub șapte regi, timp în care când țara a fost mai mare, de abia s'a întins până la a cinsprezecea milă.

9. De aci înainte, în loc de un singur rege începură să se aleagă *doi consuli*. Dacă unul ar fi voit să facă rău, celălalt, având o putere deopotrivă de mare, putea să-l împiedice. Totdeodată s'a găsit cu cale ca ei să nu aibă domnia mai mult de un an, ca nu cumva după o domnie prea lungă să ajungă prea infumurați. Știind că după un an puterea lor înce-tează, aveau să fie oameni de treabă. Deci, în întâiul an, după isgonirea regilor au fost aleși consuli *Lucius Iunius Brutus*, care luase parte mai mare la

răsturnarea lui Tarquinius și *Tarquinius Collatinus*, bărbatul Lucreției. Lui Tarquinius Collatinus însă i se luă repede dregătoria, căci s'a găsit de cuviință să nu mai rămână nimeni în Roma care ar purta numele de Tarquinius. De aceea, luându-și cu sine averea, plecă din Roma și în locul lui a fost ales consul *Valerius Publicola*.

10. Deși gonit, regele Tarquinius porni totuș cu războiu împotriva Romei, și unindu-se cu mai multe popoare a dat lupte, pentruca să-și capete din nou domnia. În cea dintâi luptă consulul Brutus și Aruns, fiul lui Tarquinius, căzură ucizându-se unul pe altul. Cu toate acestea, Romanii ieșiră biruitori. Pe Brutus îl jeliră matroanele romane un an întreg, ca pe un apărător al cinstei lor, ca pe un tată al lor, al tuturora. Valerius Publicola își ia în urmă de tovarăș pe Spurius Lucretius Tricipitinus, tatăl Lucreției. Acesta murind de o boală, consulul își alege pentru a doua oară, de tovarăș în consulat pe Horatius Pulvillus. Astfel, în anul întâi, au fost cinci consuli, dintre cari Tarquinius Collatinus a trebuit să plece din Roma din vina numelui său, Brutus a căzut în războiu și Spurius Lucretius a murit în urma unei boli.

11. Și în anul al doilea, Tarquinius, pentruca să câștige din nou domnia, a pornit cu războiu împotriva Romanilor, cu ajutorul lui Porsena, regele Tuscilor, și eră cât p'aci să cucerească Roma. A fost însă și acum biruit. În anul al treilea după alungarea regiilor, Tarquinius, fiindcă nu mai avea nădejde că o

să ajungă la domnie și fiindcă Porsena, făcând pace cu Romanii, nu-i mai putea veni în ajutor, se duse la Tusculum, o cetate nu departe de Roma. Aci trăi el, ca om de rând, încă patrusprezece ani, până la bătrânețe, împreună cu soția sa.—In al patrulea an după alungarea regilor, Sabinii cari porniseră cu războiu împotriva Romanilor au fost biruiți și asupra lor s'a sărbătorit un triumf. In anul a cincilea, marele Valerius, colegul lui Brutus, și care fusese de patru ori consul, s'a stins de o moarte bună, însă într'o așa de mare sărăcie că a trebuit să se strângă, printr'o colectă publică, cheltuiala de înmormântare. Matroanele, întocmai ca și pe Brutus, l'au jelit un an întreg.

12. In anul al noulea după alungarea regilor, ginerele lui Tarquinius, adunându-și o armată strajnică, cu care să pedepsească nedreptatea făcută socrului său, s'a înființat la Roma o nouă dregătorie, numită *dictatură*, mai mare decât consulatul. In acelaș an (a. R. 254) s'a ales și un *magister equitum*, care eră supt ordinile dictatorului. Și nimic nu se poate asemăna mai mult cu puterea imperială, pe care o deține astăzi serenitatea voastră, ca vechea dictatură; și aceasta cu atât mai mult cu cât chiar Augustus Octavianus, despre care vom vorbi mai târziu, și înainte de el Caius Caesar, au domnit supt numele de dictatori¹. Cel dintâi dictator roman însă a

¹ De părerea lui Eutropius este numai Florus (IV, 12). Suetonius (*Aug.* 52), Cicero (*Philip.* I, 1) și Appianus ne spun că Augustus n'a voit să primească numele de *dictator*.

fost Larcus, cel dintâiu magister equitum, Spurius Cassius.

13. In anul al șeaisprezecelea dela întemeierea republicei, poporul roman, din pricină că ar fi fost năpăstuit de senat și de consuli, s'a răsculat. Cu prilejul acesta au luat naștere *tribunii poporului*, ca judecători și apărători ai săi deosebiți, prin mijlocirea cărora poporul să poată să fie pus la adăpost împotriva senatului și a consulilor.

14. In anul următor Volscii puseră din nou mâna pe arme, dar fiind zdrobiți în luptă, perdură și cetatea Corioli, cea mai de seamă cetate a lor.

15. In anul al 18-laa după alungarea regilor, generalul roman Q. Marcius care cuprinsese Corioli, orașul Volseilor, din pricina unei supărări trecu la Volsci și primind ajutoare împotriva Romanilor i-a biruit pe aceștia de mai multe ori. S'a apropiat chiar de Roma până la mila a cincea și, respingând soliile cari veniseră să ceară pace, eră cât pe acî să impresoare chiar patria sa, dacă nu l'ar fi hotărît ca să plece cu armata, lacrimile mamei sale Veturia și ale soției sale Volumnia. El a fost deci, după Tarquinius, al doilea care prinse armele împotriva patriei sale.

16. Sub consulatul lui Caeso Fabius și Titus Virginius (a. R. 275) trei sute de frunțași, din familia Fabiilor, își luară singuri asupra-le războiul împotriva Vejenților, făgăduind senatului și poporului că vor duce la capăt, numai ei, întreg războiul. Porniră deci toți acești oameni de neam — fiecare dintre ei ar fi

fost vrednic să comande o armată întregă — și au căzut cu toții în luptă. Din această familie, atât de mare, numai unul a mai rămas în viață, neputând fi dus la luptă din pricina vârstei sale fragede. — După aceasta s'a făcut la Roma un recensământ și s'a găsit o populațiune de 119.000 cetățeni.

17. În anul următor (a. R. 296), fiind împresurată oștirea romană pe muntele Algidus, cam la 12 mile departe de Roma, s'a ales dictator *Lucius Quintius Cincinnatus*. Acesta își lucra tocmai cu mâinile moșia sa de patru iugere¹. A fost găsit la munca câmpului, la coarnele plugului. Își șterse sudoarea, și îmbracă toga pretextă, bătù pe dușmani și-și liberă armata.

18. În anul 302 dela fundarea Romei, a încetat puterea consulară și, în loc de doi consuli, s'au ales zece bărbați, numiți *decemviri*, cari să aibă puterea cea mai înaltă în stat. În anul dintâiu cărmuirea lor a fost bună; în anul al doilea însă, unul dintre ei, *Appius Claudius*, voind să necinstească pe fiica unui oarecare *Virginius*, care ca ofițer se luptă contra Latinilor pe muntele Algidus, tatăl o omori, ca să nu sufere batjocura decemvirului și, întorcându-se din nou la ostașii săi, îi împinse la răsvrătire. Puterea a fost luată din mâna decemvirilor și ei înșiși fură osândiți la moarte.

19. În anul 315 dela fundarea Romei să ridicară cu războiu împotriva Romanilor Fidenati, ajutați de

¹ Un juger = 2510 m. p.

Vejenți și de regele acestora Tolumnius. Amândouă aceste cetăți sunt foarte aproape de Roma, Fidenae numai la șase mile depărtare, Veji la optsprezece. Cu ei se uniră și Volscii¹. Au fost însă biruiți de dictatorul Mamercus Aemilius și de șeful călărimii Lucius Quintius Cincinnatus și și pierdură chiar și pe regele lor. Fidenae e luată și dărâmată.

20. Douăzeci de ani în urmă, Vejentanii se ridicară din nou cu războiu. În contra lor a fost trimis dictatorul *Furius Camillus*. Acesta îi înfrânge mai întâiu într'o bătălie și curând după aceasta, impresurând într'un asediu îndelungat cetatea lor, cea mai veche și cea mai bogată cetate din Italia, o cucereste. În urmă pune mâna pe Falisci, o cetate numai puțin vestită. Împotriva lui Camillus însă se ridicară învinuiri, fiind supt bănuiala că n'ar fi împărțit cinstit prada. Din pricina aceasta a fost oșândit și gonit din Roma. — Curând în urmă Gallii Senoni ajung până la Roma. (a. R. 364) și, bătând armatele romane la fluviul *Allia*, le urmăresc și pun mâna pe Roma. Romanii nu putură apăra altceva decât Capitoliul. Acesta fiind impresurat vreme îndelungată și Romanii suferind de foamete, Camillus, care trăia surghiunit într'o cetate vecină, căzû peste dușmani și-i zdrobi într'o groaznică bătălie. Totuș nu ridicară impresurarea Capitolului decât după ce li se dădû o sumă de bani. Camillus însă se puse pe urma lor și-i bătû așa de cumplit că le luă nu

¹ Toți ceilalți istorci numesc pe Falisci în loc de Volsci.

numai aurul ce li se dăduse, dar și toate insigniile militare pe care le cuceriseră. Astfel intră în triumf în Roma, pentru a treia oară, și fu numit al doilea Romulus, ca și când ar fi fost el fondatorul Romei.

CARTEA II-A.

Cuprinsul.—1. Instituirea tribunilor militari cu putere consulară în locul celor doi consuli. Victoria lui Camillus asupra Volscilor, Aequilor și Sutrinilor. — 2. Victoria lui Quintus Cincinnatus asupra Praenestinelor. — 3. Înlocuirea tribunilor militari cu putere consulară prin cei doi consuli. — 4. Moartea și elogiul lui Camillus, — 5. Fuga Gallilor din Italia. — 6. Noul recensământ. Marcus Valerius Corvus ucide un Gal într'o luptă în doi. — 7. Războiul în contra Latinilor. 8-9. Diferitele înfrângeri ale Samniților și încetarea lungului războiu. — 10. Victoria asupra Gallilor și aliaților lor Tuscii și Samniții — 11. Ptolemaeus, regele Egiptului, trimite la Roma o solie. — 12. Înfrângerea Picentinilor. — 13. Înfrângerea Salentinilor. — 14. Recensământul populației. — 15. Primul războiu punic.

1. În anul 465 dela fundarea Romei, un an însă după cucerirea ei de Galli, s'au schimbat magistraturile și în loc de doi consuli s'au ales *tribuni militari cu putere consulară*. Din acest moment începe să crească puterea romană. În adevăr, în acest an Camillus a supus cetatea Volscilor care purtase războiu timp de 70 ani. Subjugă de așisderea și capitala Equilor și pe cea a Sutrinilor, după ce le

nimicî mai întăiu armata și dobândește trei triumfuri deodată.

2. De asemenea Titus Quintius Cincinnatus respinge pe Praenestini care veniseră cu războiul până la porțile orașului Roma și-i înfrânge lângă fluviul Allia. Intrupează la statul roman opt cetăți cari fuseseră supuse acelora; chiar Praeneste, după ce a fost lovită, se supune Romanilor. Toate acestea le înfăptuî el în timp de 20 de zile, după care i s'a hotărît un triumf.

3. Dregătoria tribunilor militari însă n'a ținut multă vreme. Câtva timp în urmă, ea a fost înlăturată și se scurseră patru ani fără să mai fi fost magistraturi înalte. Totuș tribunii militari cu putere consulară își luară din nou titlul și așezămîntul dăinui încă trei ani, după cari se aleseră din nou consuli.

4. Supt consulatul lui Lucius Genucius și Quintus Servilius moare Camillus. I s'au dat onoruri ca unui al doilea Romulus.

5. Titus Quintius e trimis ca dictator împotriva Gallilor, cari pătrunseră în Italia și-și așezară tabăra dincolo de fluviul Anio, la patru mile depărtare de Roma. Acî tânărul *Titus Manlius*, unul din cei mai de seamă dintre senatori, se ia la luptă cu un Gal, care îl îmbiase la un duel și-l omoară. Luându-i salba¹ de aur ce-o purtă la gât și atârîndu-și-o de gâtul său, capătă, pentru totdeauna, atât pentru sine

¹ *Torques*, de unde numirea de *Torquatus*.

cât și pentru urmașii săi, porecla de *Torquatus*. Gallii sunt puși pe fugă și curând după aceasta sunt înfrânți chiar de dictatorul C. Sulpicius. Nu mult în urmă Caius Marcius birue pe Tusci și ia opt mii de robi, pe care îi duce în triumful său.

6. S'a făcut apoi un nou recensământ; și fiindcă Latinii, sudiiții Romanilor, nu voră să fie luați în oștire, s'a făcut recrutarea numai printre Romani. S'au alcătuit zece legiuni cari făceau mai mult de 60.000 de soldați; atâta de mare eră puterea militară a Romanilor, cu toate că statul lor eră încă destul de mic. Plecând aceste trupe împotriva Gallilor, supt comanda lui Lucius Furius, unul dintre Galli imbie la un duel pe unul din Romani, pe cel care ar fi mai viteaz. Atunci se infățișă tribunul militar *Marcus Valerius* și, pășind înainte înarmat, un corb i se așează pe brațul drept. Lupta începe numai decât și acelaș corb lovește cu aripile și cu unghiile pe Gal peste ochi, așa că acesta numai putu să vază nimic.

Gallul este astfel omorît de Valerius care câștigă nu numai biruința, dar și un nume, căci de aci înainte s'a numit *Corvinus*¹. Pentru această faptă ne mai pomenită a ajuns consul la vârsta de 23 ani.

7. Latinii cari nu primiseră să fie recrutați în oștire, începură acum să ceară dela Romani ca unul dintre cei doi consuli să fie ales dintre ei și numai unul dintre Romani. Refuzându-li-se aceasta, pornesc răs-

¹ *Corvus* de unde numirea de *Corvinus*,

boiu împotriva Romanilor, sunt însă bătuti cumplit. Subjugarea lor s'a sărbătorit printr'un triumf. Pentru meritul ce și-l câștigă prin această biruință, consulilor li s'au așezat statuele pe Rostre în for. [Tot în acest an Alexandru din Macedonia fundă Alexandria]. (a. R. 417).

8. De aci înainte puterea Romanilor începe să înflorească. Căci pornesc acum războiul la o depărtare de 130 mile de Roma, cu Samniții, a căror țară se găsea între Picenum, Campania și Apulia. *Lucius Papirius Cursor* porni la acest războiu, îmbrăcat cu titlul de dictator. Intercându-se odată la Roma, cu toate că dase ordin șefului cavaleriei, lui *Q. Fabius Maximus*, pe care îl lăsase cu armata, să nu dea lupta în lipsa sa, totuș acesta, fiindcă i se ivi un bun prilej dase lupta, o luptă plină de isbândă, și a zdrobit cu totul pe Samniți. Din această pricină, fiindcă s'a luptat, în contra ordinului, a fost osândit la moarte de dictator. Dragostea nemărginită însă a ostașilor și a poporului l-a scăpat dela moarte; ba încă, atâta răsvătire s'a iscat împotriva lui *Papirius* că mai mai era sa fie el însuș ucis.

9. Câtva timp în urmă, supt consulatul lui *Titus Veturius* și *Spurius Postumius*, (a. R. 433) Samniții trecură pe Romani prin cea mai mare rușine, în defileul *Furcilor Caudine* unde i-au biruit și i-au trecut pe sub jug. Totuș senatul și poporul rupse tratatul de pace pe care nevoia i-a făcut să-l încheie cu ei. În urmă consulul *Lucius Papirius* înfrânge pe Samniți (a. R. 434); șapte mii dintre aceștia sunt

trecuți pe sub jug și Papirius dobândește un triumf. În vremea aceasta censorul Appius Claudius puse să se clădească apeductul numit Claudian și să se paveze Calea Appia. Samniții, începând din nou războiul, biruiră pe Q. Fabius Maximus și uciseră 2000 de oameni. În urmă dându-i-se ca locotnent-general Fabius Maximus, tatăl său, înfrânge pe Samniți și le ia mai multe cetăți. În sfârșit amândoi consulii, Publius Cornelius Rufinus și Manius Curius Dentatus, fură trimiși împotriva Samniților și-i zdrobiră pe aceștia în urma unor crâncene bătălii. Astfel se sfârșește războiul cu Samniții, care ținuse 49 ani. Dintre câți inimici s'au bătut cu Romanii în Italia nici unul n'a pus mai mult la încercare vitejia romană.

10. După câțiva ani Gallii se unesc din nou cu Tuscii și cu Samniții împotriva Romanilor. Pe când însă se îndreptau spre Roma, sunt zdrobiți de consulul Cnaeus Cornelius Dolabella.

11. Cam în acelaș timp, s'a deslănțuit războiul și împotriva Tarentinilor, cari trăiau la marginea Italiei, și cari aduseră o mare batjocură unei solii romane. Tarentinii cer ajutor împotriva Romanilor dela *Pyrrhus*, regele Epirului, care își trăgea obârșia dela Achille. Acesta vine numai decât în Italia și acum pentru întâiaș dată Romanii au să se lupte cu un dușman venit de peste mare. În contra lui a fost trimis Publius Valerius Laevinus care, prinzând pe iscoadele lui *Pyrrhus*, poruncă să fie duși prin toată tabăra și să li se arate toată armata și apoi să le dea drumul, pentru ca să poată povestii lui *Pyrrhus* tot

ceeace au văzut la Romani. Lupta se dete numai decât și Pyrrhus deși o luase la fugă, totuș a rămas învingător din pricina ajutorului dat de elefanții săi cari, nemai fiind văzuți până atunci de Romani, băgară groază în aceștia. Noaptea puse capăt bătăliei; Laevinus fugi totuș în timpul nopții. Pyrrhus făcù 1800 de robi, față de cari de altfel s'a purtat cu multă bunăvoință. Pe cei morți puse să-i îngroape. Văzând Pyrrhus că toți aceștia erau răniți în față și că nici moartea nu le-a luat înfățișarea lor grozavă, se zice că și-ar fi ridicat mâinile spre cer și-ar fi zis: *că el ar fi fost în stare să se facă stăpân pe lumea întreagă, dacă ar fi avut astfel de ostași.*

12. După aceea Pyrrhus, unit cu Samniții, cu Lucanii și cu populațiunile din Bruttium, pornește spre Roma, prăpădind totul cu sabie și foc. A pus în Campanie și a ajuns la Praeneste, optsprezece mile departe de Roma. Curând în urmă, de groaza armatei care se apropiă supt conducerea consulului, s'a adăpostit în Campanie. Pentru răscumpărarea prizonierilor s'au trimis lui Pyrrhus o solie care a fost primită de acesta cu multă cinste. Pe prizonieri i-a trimis la Roma fără nici o plată. Față de unul din solii Romanilor, față de *Fabricius*, a rămas într'o mare uimire. Cunoscându-l pe acesta sărac și voind să-l ispătească să treacă de partea sa, cu toate că i-a făgăduit a patra parte din regatul său, a fost respins. De aceea Pyrrhus, fiindcă a fost cuprins de o neobicinuită admirațiune pentru Romani, a trimis un sol, unul dintre cei mai de seamă bărbați,

pe Cineas, ca să ceară pace în condițiunii destul de favorabile și anume ca Pyrrhus să rămâe cu partea din Italia pe care o cucerise cu armele.

13. Romanii n'au primit această condițiune și senatul trimise ștatetă lui Pyrrhus că nu va putea avea pace cu Romanii, câtă vreme nu va părăsi Italia. În acelaș timp, Romanii hotărâră ca toți robii, care fuseseră trimiși de Pyrrhus înapoi la Roma, să fie declarați ca *dexonorați*¹, fiindcă s'au lăsat să fie prinși, deși aveau armele în mâini, și să nu-și mai poată redobândi drepturile cetățenești înainte de a fi jupuit fiecare pe câte doi dușmani uciși. Cu astfel de impresii întorcându-se delegatul lui Pyrrhus, când acesta l-a întrebat cum a găsit Roma, Cineas răspunse, că a văzut acolo *o patrie de regi; că acolo mai toți cetățenii sunt astfel de oameni, după cum Pyrrhus singur e socotit în Epir și în restul Greciei*. În contra lui Pyrrhus fură trimiși consulii *Publius Sulpicius* și *Decius Mus*. În ciocnirea ce avu loc, Pyrrhus fu rănit, elefanții omoriți, 20.000 de dușmani măcelăriți, iar dintre Romani numai 5000. Pyrrhus trebui să caute loc de scăpare la Tarent.

14. Un an în urmă este trimes împotriva lui Pyrrhus acelaș Fabricius pe care, pe când se găsiă între soli, nu putuse să-l atragă de partea sa, deși îi făgăduise a patra parte din regat. Pe când acesta și regele Pyrrhus își aveau taberile în vecinătate, veni într'o noapte la Fabricius medicul lui Pyrrhus și-i fă-

¹ *Infamis*, pecetluit cu ștampila necinstei și a rușinei.

gădui că va otrăvi pe Pyrrhus, dacă îi va da o resplată. Fabricius puse să-l lege și astfel să fie dus înapoi la stăpânul său, arătând ce făgăduială a făcut împotriva sa. Atunci regele, plin de admirație pentru Fabricius, se zice că ar fi spus: *Da, acesta este Fabricius, care mai anevoie poate fi abătut dela calea cinstei decât soarele din drumul său.* Pyrrhus plecă atunci spre Sicilia. Fabricius însă, după ce bătù pe Samniți și pe Lucani, dobândi un mare triumf. În urmă fură trimiși din nou în contra lui Pyrrhus consulii *Curius Dentatus* și *Cornelius Lentulus*. Curius dete peste el, îi măcelări armata, îl silì să fugă spre Tarent și puse mâna pe tabăra lui. În ziua aceea dușmanul perdù 23.000 de oameni. Curius căpătă un triumf în anul consulatului său și aduse la Roma, el cel dintâiu, patru elefanți. Curând după aceasta Pyrrhus părăsește și Tarentul și la Argos, o cetate din Grecia, este asasinat.

15. Supt consulatul lui Caius Fabius Licinus și Caius Claudius Canina, în anul 461 dela fundarea Romii, trimise Ptolemaeus din Alexandria delegați la Roma ca să ceară alianța Romanilor și o dobândiră.

16. Supt consulatul lui Quintus Ogulnius și Caius Fabius Pictor, locuitorii din Picenum porniră cu războiu, dar fură bătuți de consulii anului următor Publius Sempronius și Appius Claudius. Aceștia își serbară și un triumf. Tot atunci Romanii fundară și cetățile Ariminium în Gallia și Beneventum în Samnium.

17. Supt consulatul lui *Marcus Atilius Regulus* și

Lucius Julius Libo, s'a deslănțuit războiul împotriva Sallentinilor din Apulia. Brundisinii au fost cuceriiți cu cetate cu tot și un nou triumf s'a sărbătorit la Roma.

18. In anul 477, deși numele de roman ajunsese un nume vestit, totuș Roma nū purtase războaie afară din Italia. Spre a se putea vedea cât de mare eră puterea armată a Romanilor s'a făcut numărătoarea și s'a găsit o populațiune de 292,334 de cetățeni, cu toate neconținutele războaie ce s'au purtat neîncetat dela fundarea Romei. — Atunci pentru întâiaș dată s'a întreprins *un război și în potrive Africanilor*, sub consulatul din Appius Claudius și al lui Quintus Fulvius. Lupta s'a dat în Sicilia și Appius Claudius a dobândit un triumf asupra lor și asupra lui Hiero, regele Siciliei.

19. In anul următor, supt consulatul lui Valerius Marcus și a lui Manius Otacilius, Romanii în Sicilia au făcut isprăvi mari, căci Tauromenitanii, Catinensii și pe lângă aceștia, peste cinzeci de cetăți le făcură jurămănt de credință. In anul al treilea se sfârși și războiul din Sicilia împotriva lui Hiero. Acesta, împreună cu întreaga nobilime a Syracuzanilor, primî pacea, plătind Romanilor 200 talanți de argint. Africanii fură înfrânți în Sicilia și la Roma se sărbătorî al doilea triumf asupra lor.

20. In anul al cincilea al războiului punic ce se purtă împotriva Africanilor, Romanii, sub consulatul lui Caius Decius și Cnaeus Cornelius Asina, se luptară pentru întâiaș dată pe mare, făcându-și niște

corăbii cu cioc, numite Liburne. Consulul Cornelius a fost biruit prin violenție; *Duilius* însă, dând lupta, învinse pe amiralul Carthagenenilor, îi luă 31 de corăbii și-i scufundă 14; prinse 7000 de dușmani și ucise 3000. Nici o altă biruință n'a fost mai plăcută pentru Romani decât biruința aceasta, fiindcă ei care până acum erau de nebiruit pe uscat, acum aveau o mare putere pe apă.

Supt consulatul lui Caius Aquilius și *Lucius Scipio*, acesta din urmă pustii Corsica și Sardinia, aduse de acel multe mii de prizonieri și dobândi un triumf.

21. Supt consuli *Lucius Manlius Vulso* și *Marcus Atilius Regulus*, războiul a fost transportat în Africa (a. R. 496). Lupta împotriva lui Hamilcar, comandantul Carthagenenilor, s'a dat pe mare și a fost biruit: perzând 64 de corăbii, s'a retras. Romanii perdură 22. Aceștia trec în Africa și primesc supunerea Clypeei, cea mai însemnată cetate din acea regiune. Consuli înaintară până la *Carthaginea* și după ce jefui mai multe orașe, Manlius se întoarse la Roma biruitor, aducând cu sine 27.000 de robi. Atilius Regulus rămase în Africa, spre a merge înainte cu războiul. El, cu toate că avea să lupte împotriva a trei generali carthageneni, îi bătù pe toți trei, omorând 18.000 de dușmani, prinzând alți 5000, împreună cu 18 elefanți. Șaptezeci și patru cetăți i se supun. Carthagenenii văzându-se înfrânți cer Romanilor pace și fiindcă Regulus nu voia să le o dea decât în condițiuni foarte grele Africanii cerură atunci ajutorul Lacedaemonienilor. Generatul Xanthippus, fiind trimis de Lacedaemoni-

eni, înfrânge pe comandantul roman Regulus într'o luptă care a fost un adevărat dezastru. Din întreaga armată romană n'au mai putut scăpa decât 2000 de inși. Cinci sute au fost făcuți prizonieri, împreună cu Regulus cu tot. 30.000 rămaseră morți pe câmpul de luptă. Regulus însuș fu aruncat în lanțuri.

22. Supt consulatul lui *Marcus Aemilius Paulus* și al lui *Servius Fulvius Nobilior* (a. R. 497) porniră amândoi consuli romani spre Africa cu o flotă de 300 corăbii. Mai întâi ei biruesc pe Africani într'o luptă pe apă. Consulul Aemilius scufundă 104 corăbii dușmane, prinse 30 cu echipaj cu tot, iar 15.000 de inimi fură parte omoriți parte făcuți prizonieri. Pe soldații săi Aemilius îi îmbogăți cu o pradă neobișnuită. Africa¹ chiar ar fi fost atunci supusă dacă o foamete cumplită n'ar fi silit armata romană să se retragă. Pe când consulii se întorceau cu flota lor biruitoare au suferit un naufragiu lângă Sicilia. Furtuna a fost așa de mare că din 450 de corăbii deabiă au putut să scape 80. De un așa de mare dezastru maritim nici nu s'a mai pomenit. Cu toate acestea, Romanii au gătit numai decât 200 de corăbii, și pierderea n'a putut să le zdrobească tot curajul.

23. Cnaeus Servilius Caepio și Caius Sempronius Blaesus fiind numiți consuli pornesc spre Africa cu 260 de corăbii și cuprind câteva cetăți. Pe când însă se întorceau încăreți de prăzi suferiră un naufragiu. Aceste nenorociri neconținute nevenindu-le la socio-

¹ Supt *Africa* se înțelege numai regiun C hagineană,

teală Romanilor, senatul luă hotărârea să ocolească luptele pe apă și să păstreze numai 60 de corăbii, pentru paza Italiei.

24. Supt consulatul lui *Lucius Caecilius Metellus* și al lui *Caius Furius Pacilus*, birul *Metellus* în Sicilia pe comandantul Africanilor, cari veniseră cu 130 de elefanți și cu multe trupe; omori 20.000 de dușmani, luă 26 elefanți și cu ajutorul Numizilor, pe care îi aveă ca trupe de ajutoriu, strânse pe toți câți rătăciau în dreapta și în stânga și-i aduse la Roma cu mare alaiu. Cei 130 de elefanți umplură toate străzile.

După atâtea nenorociri Cartaginenii rugară pe generalul *Regulus*, pe care îl țineau la închisoare, să se ducă la Roma să mijlocească dela Romani o pace și un schimb de prizonieri.

25. Sosind acesta la Roma și fiind adus în senat, nu mai voi să lucreze ca și când ar fi fost un Roman și spuse că din ziua în care a căzut în mâna Africanilor a încetat de a mai fi un Roman ¹. De aceea, nu numai că nu primî îmbrățișările soției sale, dar sfătul chiar pe Romani să nu facă pace cu Cartaginenii: că aceia sunt slăbiți din cauza atâtor nenorociri și sunt într'o stare despădăjduită, că nu e în folosul Romanilor ca pentru sine singur, care e încărcat de ani, și pentru câțiva Romani, să dea înapoi atâtea mii de prizonieri. Sfatul său a fost primit, căci Africanilor cari veniseră să ceară pace ni li s'a

† Toți prizonierii din războiu deveniau sclavii cuceritorilor.

dat ascultare. Regulus însuș se înapoiă la Carthagena și cu toate că Romanii îi propuseră să rămână în Roma, el nu primî să rămăie într'un oraș, unde nu mai putea avea demnitatea de cetățean onorabil, după ce odată a fost în sclavie la Africani. Se întoarse deci în Africa, unde fu ucis în cele mai mari chinuri.

26. Supt consulatul lui Publius Claudius Pulcher, și al lui Caius Junius, Claudius a avut îndrăzneala să dea lupte în contra prevestirilor auspiciilor și a fost biruit de Carthagineni: din 220 de corăbii, câte avea, n'a putut scăpa decât cu 30; nouăzeci fură prinse cu echipaj cu tot, celelalte fură scufundate. Și colegul său își pierdû flota, într'un nafrugiu; echipagiul și-l scăpă totuș, fiindcă se găsiă aproape de țarm.

27. Supt consulatul lui Caius Lutatius și al lui Aulus Postumius Albinus, în anul al 23-lea al războiului punic, luă comanda împotriva Africanilor Catulus. A plecat spre Sicilia cu 300 de corăbii. Africanii pregătiră împotriva lor 400 de corăbii. Nicio dată nu s'a dat o luptă pe apă cu așa de mari trupe militare. Lutatius Catulus, deși bolnav, căci fusese rănit mai înainte într'o luptă, totuș se urcă pe corabie. Lângă Lilybaeum, un oraș din Sicilia, Romanii făcură minuni de vitejie, căci cuceriră 73 corăbii carthaginene, scufundară 125, făcură prizonieri 32.000 de oameni, uciseră 13.000 și o nenumărată sumă de aur și de argint a căzut pradă în mâinile biruitorilor; din flota romană nu fură scufundate decât 12 corăbii. Lupta s'a dat la 10 martie. Curând după

aceasta, Carthagenienii cerură pace și pacea li s'a acordat. Prizonierii romani, pe cari Carthagenienii îi țineau la ei, au fost înapoiți. Carthagenienii cerură și ei voie ca să-și răscumpere pe prizonierii lor ce-i aveau la Romani. Senatul dăte ordin să fie înapoiți fără preț de rescumpărare toți câți se găseau în închisorile publice; acei cari s'ar fi găsit la persoane particulare să se întoarcă în Africa numai după ce vor fi fost rescumpărați dela stăpânii lor.

28. Quintus Lutatius și Aulus Manlius fiind numiți consuli porniră din nou cu războiul în contra Faliscilor, a căror capitală a fost odinioară una dintre cele mai bogate cetăți din Italia. Acest război l-au terminat ambii consuli în șase zile. După ce au ucis 15.000 oameni, au acordat celorlalți pacea, luându-le însă jumătate din țara lor.

CARTEA III-A.

Cuprinsul. — 1. Ptolemaeus, regele Egyptului refuză ajutorul Romanilor în contra lui Antiochus, regele Syriei. Hiero, regele Siciliei, vine la Roma să asiste la jocurile publice. —

2. Succesul războiului purtat cu Ligurii. Teama unui nou război punic e înlăturată. — Romanii în pace cu toate popoarele. — 4. Războiul Illyric. — 5—6. Dezastrul Gallilor în Italia. — 7—23. Războiul cu Istrienii și războiul al doilea punic, în diferite regiuni și cu diferite peripeții.

1. Astfel s'a sfârșit întâiul război punic, care a dăinuit 23 de ani. Romanii cunoscute acum prin stră-

lucirea gloriei lor, trimiseră o solie la Ptolemaeus, regele Egyptului, făgăduindu-i trupe împotriva lui Antiochus, regele Siriei care îl atacase. Ptolemaeus mulțumî Romanilor, dar ajutorul nu-l primî, fiindcă războiul se sfârșise. În acelaș timp vine la Roma prea puternicul rege al Siciliei Hiero, ca să privească spectacolele publice și face poporului un dar de 200.000 de banițe de grâu

2. Supt consulatul lui Lucius Cornelius Lentulus și al lui Fulvius Flaccus, chiar în anul când Hiero a venit la Roma, s'a purtat un războiu împotriva Ligurilor, în Italia, și asupra lor s'a sărbătorit un triumf. În vremea aceasta, Carthagenenii încercară din nou să pornească cu războiu, împingând la răsvrătire pe Sardinieni, cari, pe temeiul condițiunilor de pace, trebuiau să fie supuși Romanilor. Cu toate acestea, sosește la Roma o solie dela Carthageneni și dobândește pacea.

3. Supt consulatul lui Titus Manlius Torquatus și Caius Atilius Balbus, s'a serbat un triumf asupra Sardinienilor și o pace generală puse capăt tutulor războaelor, ceea ce dela fundarea Romei, nu s'a mai întâmpat decât o singură dată, sub domnia lui Numa Pompilius.

4. Lucius Postumius Albinus și Cnaeus Fulvius Centumalus, după ce au fost aleși consuli, purtară războiu în contra Illyriilor. Cuprinzând dela aceștia mai multe cetăți, primiră chiar supunerea unor regi. Cu acest prilej s'a celebrat primul triumf asupra Illyriilor.

5. Supt consulatul lui *Lucius Aemilius* o armată strajnică de Galli trece peste Alpi. De partea Romanilor însă eră Italia întreagă și istoricul *Fabius*,¹ care a luat parte la acest războiu ne spune că 800.000 de oameni s'au ridicat împotriva dușmanului. Dar consulul a avut singur o isbândă desăvârșită: a nimicit 40.000 de oameni și un triumf i s'a hotărît lui *Aemilius*.

6. Câțivă ani în urmă, s'au dat iarăș lupte împotriva Gallilor, în Italia, și războiul l-au sfârșit consuli *Marcus Claudius Marcellus* și *Cnaeus Cornelius Scipio*. Cu acest prilej *Marcellus* cu o mică ceată de călăreți dete lupta și omorî chiar cu mâna sa pe regele Gallilor, *Viridomarus*. După aceea el, împreună cu tovarășul său, a zdrobit nenumărate cete de Galli, a cuprins *Mediolanum*² și a adus la Roma o mare pradă. În triumful său *Marcellus* ducea pe umeri, în capul unei prăjini, spoliile unui Gal.

7. Supt consuli *Marcus Minucius Rufus* și *Publius Cornelius* s'a făcut o expediție războinică în contra Istrienilor, fiindcă aceștia jefuiseră navele Romanilor cari erau încărcate cu grâu. Au fost supuși cu desăvârșire.

În acelaș an, s'a început al doilea războiu punci de generalul Carthaginean *Hannibal* (a. 218 în. Chr.) Acesta, în vârstă numai de 20 de ani, a început împresurarea *Saguntului*, o cetate din Spania, care eră în legătură de prietenie cu Romanii. Pentru aceasta

¹ Cunoscut supt numele de *Fabius Pictor*.

² *Milanul* de astăzi.

și-a strâns o armată de 150.000 de oameni. Romanii îi făcură cunoscut, printr'o solie, să înceteze cu vrășmășia. El însă nici n'a vrut să primească solia. Atunci Romanii trimiseră și la Carthagenă să se dea ordin lui Hannibal să nu se războiască cu aliații poporului roman. Carthagenenii le-au dat un răspuns obraznic. În vremea aceasta Saguntinii sunt biruiți prin foame. Cei prinși sunt omorâți în cele mai strașnice chinuri.

8. Atunci *Publius Cornelius Scipio* pleacă cu o armată în Spania, *Tiberius Sempronius* în Sicilia. Astfel războiul împotriva Carthagenenilor se deslănțuiește. Hannibal lasă în Spania pe fratele său *Hasdrubal*, trece peste *Pyrenaei* și-și deschide o cale prin Alpi, printr'un loc până atunci neumblat. Se spune că a adus cu sine în Italia 80.000 de infanteriști, 20.000 călăreți și 37 elefanți.

În timpul acesta cete de Liguri și de Galli se unesc cu Hannibal. *Sempronius Gracchus* auzind despre sosirea lui Hannibal își trece armata din Sicilia la *Ariminum*¹.

9. *Publius Cornelius Scipio* pornește cel dintâi întru întâmpinarea lui Hannibal, și-l atacă. Trupele sale însă sunt puse pe fugă și el însuș rănit se retrage în tabăra sa. Și *Sempronius Gracchus* se ciocnește cu Hannibal lângă fluviul *Trebia*, dar e de asemenea bătut. Multe popoare din Italia se dau acum de partea lui Hannibal. De aci, Hannibal se îndreaptă

---

¹ *Rimini* de astăzi, oraș în Umbria.

spre Tuscia¹, unde întâlnește pe consulul Flaminius pe care îl omoară, făcând 25.000 de prizonieri. Ceilalți o luară la fugă. În urmă în potrivea lui Hannibal Romanii trimit pe *Quintus Fabius Maximus*. Acesta prin tăgădanări micșoră atacurile lui Hannibal; apoi găsind un prilej priincios îl înfrânge.

10. În anul 538 de fundarea Romei, *Lucius Aemilius Paulus* și *Publius Terentius Varro* sunt trimiși împotriva lui Hannibal, în locul lui Fabius. Acesta prevestise pe cei doi consuli, că nu vor putea să birue pe Hannibal, un general așa de priceput și așa de năpraznic, decât ocolind luptă cu el. Dar Varro, plin de nerăbdare și neținând seamă de sfatul celui alt consul, dă luptă lângă un sat din Apulia, numit *Cannae* și amândoi consulii sunt înfrânți de Hannibal. Africanii pierd în această bătălie 3.000 de oameni și o mare parte din armata lui Hannibal este scoasă din luptă; cu toate acestea, în nici o altă luptă cu Carthagenienii, Romanii n'au suferit o mai mare pierdere. Căci au pierit atunci consulul Aemilius Paulus, douăzeci de foști consuli sau foști pretori, treizeci de senatori au fost, parte prinși, parte omoriți; dintre ceilalți bărbați din familiile boerești căzură 300 dintre soldații de rând 40.000, dintre călăreți 3.500. Cu tot acest prăpăd, niminea la Roma n'a găsit de cuviință să pomenească de pace. Sclavii — lucru ne-

¹ *Tuscia* sau Etruria.

mai auzit până atunci — au fost liberați și trecuți în oștire ¹.

11. După lupta aceasta multe cetăți din Italia cari țineau de Romani, trecură de partea lui Hannibal. Acesta își arată dorința sa Romanilor să răscumpere pe prizonieri. Senatul îi răspunse că se poate lipsi de astfel de cetățeni, care deși înarmați, s'au lăsat să fie prinși. Pe toți aceștia Hannibal i-a omorât prin fel de fel de torturi și trimise la Carthagena trei banițe de inele de aur pe care le scosese din mâinile călăreților, senatorilor și ostașilor romani. — În timpul acesta în Spania, Hasdrubal, fratele lui Hannibal, care rămăsese acolo cu o armată numeroasă ca să aducă supt supunerea Africanilor toată țara, a fost bătut de cei doi Scipioni, generali romani, și perdut în luptă 35.000 de oameni. Dintre aceștia 10.000 au fost făcuți prizonieri, iar 25.000 uciși. Spre a repara aceste pierderi, Carthagenenii îi trimiseră 12.000 soldați de infanterie, 4.000 de cavalerie și 20 elefanți.

12. În anul al patrulea dela sosirea lui Hannibal în Italia, consulul Claudius Marcellus câștigă o biruință în potrivea Punilor la Nola, o cetate din Campania. Cu toate acestea, Hannibal pune mâna pe mai multe cetăți romane din Apulia, Calabria și Bruttium. În acelaș timp Philippus, regele Macedoniei, trimite și el soli la Hannibal, făgăduindu-i trupe de ajutor împotriva Romanilor, cu condițiunea ca și Hannibal

---

¹ La Roma numai cetățenilor le era îngăduit să facă serviciul militar.

după zdrobirea acestora să-i trimeată ajutor în contra Grecilor. Solia lui Philippus fiind prinsă și aflându-se de însărcinarea ei, Romanii trimiseră în Macedonia pe Marcus Valerius Laevinus și în Sardinia pe proconsulul Titus Manlius Torquatus, căci și această țară, la uneltirile lui Hannibal, părăsise pe Romani.

13. Astfel războiul se purtă, în acelaș timp, pe patru fronturi: în Italia în potriua lui Hannibal, în Spania în potriua fratelui acestuia, Hasdrubal, în Macedonia împotriua lui Philippus, în Sardinia împotriua Sardinienilor și în contra celui de al doilea Hasdrubal din Carthaginea. Acesta din urmă fu prins de viu de proconsulul Titus Manlius, care fusese trimis în Sardinia. Din oamenii lui Hasdrubal fură uciși 12.000; au fost făcuți prizonieri 1.500 și Sardinia intră din nou în puterea Romanilor. Manlius se întoarce învingător la Roma, împreună cu Hasdrubal și cu prizonierii. Intre timp e învins și Philippus în Macedonia de Laevinus și în Spania Hasdrubal și Mago, al treilea frate al lui Hannibal, e bătut de Scipioni.

14. Zece ani dela venirea sa în Italia, supt consulatul lui Publius Sulpicius și al lui Cnaeus Fulvius, Hannibal se apropie de Roma la o depărtare de patru mile, iar cavaleria sa chiar până la porțile cetății. Totuș de frica consulilor cari se apropiau cu armatele lor se retrage numai decât în Campania. În Spania fratele său Hasdrubal omoară pe ambii Scipioni cari, timp de mai mulți ani, fuseseră necon-

tenit biruitori. Armata lor rămase, cu toate acestea, teafără, căci generalii căzură mai mult prin viclenie decât prin vitejia dușmanului. Tot în acest timp, consulul Marcellus cuprinde din nou o mare parte din Sicilia pe care puseseră mâna Carthaginezii și făcând o strășnică pradă de războiu la Syracuse, cea mai faimoasă cetate din această regiune, o strămută la Roma. În Macedonia, Laevinus încheie un tratat de alianță cu Philippus și cu mai multe popoare din Grecia și cu Attalus, un rege din Asia. Trecând apoi în Sicilia pune mâna, lângă Agrigentum și împreună cu acest oraș, pe un oarecare Hanno, general Carthaginean, pe care îl trimite la Roma împreună cu cei mai de seamă prizonieri și primește închinarea a 40 cetăți, după ce cucerește încă 26. Astfel punând stăpânire pe întreagă Sicilia și supuind Macedonia, s'a întors la Roma încărcat de slavă. — În Italia Mannibal atacând pe neașteptate pe consulul Cnaeus Fulvius îl omorî împreună cu opt mii de oameni.

15. Într'aceea Romanii trimit în Spania, unde de la moartea celor doi Scipioni, armata romană eră fără comandant, pe Publius Cornelius Scipio, fiul lui Publius Scipio care, și el, purtase războiu în aceeaș țară. Eră în vârstă de 24 de ani, un bărbat poate cel mai de seamă, atât din vremea sa cât și din veacurile următoare. Acesta cuprinde Carthagena din Spania, unde Africanii își aveau tot aurul, tot argintul și toate munițiunile de războiu și unde păstrau pe cei mai de frunte obstatici pe care îi luaseră din Spania. Prinse aci pe Mago, fratele lui Hannibal, pe

care îl trimite la Roma împreună cu ceilalți prizonieri. Vestea acestei isbânzi pricinuește la Roma o neînchipuită bucurie. Scipio dă înapoi părinților lor pe obstacii spanioli, fapt care face să treacă de partea sa mai toată Spania. Nu mult după aceea înfrânge și pe Hasdrubal, fratele lui Hannibal, îl pune pe fugă și-i ia o foarte mare pradă de războiu.

16. În timpul acesta consulul Quintus Fabius Maximus ocupă Tarentum, în care Hannibal îngrămădisise multe merinde de războiu. Acî omoară chiar pe Carthalo, unul din generalii lui Hannibal, vinde 25.000 de prizonieri, împarte prada soldaților săi și varsă în tezaurul public venitul vânzării prizonierilor. Cu acest prilej, un mare număr de state cari atâraseră de Romani și se deteră în urmă pe partea lui Hannibal, se supun din nou lui Fabius Maximus. În anul următor, Scipio are isbânzi frumoase în Spania, unde, ajutat de fratele său Lucius Scipio, cucerește din nou 70 de cetăți. În Italia însă au fost mai puțin norocoși, căci consulul Claudius Marcellus este omorît de Hannibal.

17. În al treilea an dela sosirea sa în Spania, Scipio avu din nou succese strălucite. După ce înfrânse într'o cruntă bătălie pe regele acestei țări, îl cinsti cu prietenia sa și dintre toți Romanii el a fost cel dintâiu învingător care n'a cerut de loc obstacii unui dușman biruit.

18. Hannibal pierzând orice nădejde de a mai putea păstră mai departe Spania împotriva lui Scipio, chiamă în Italia pe fratele său Hasdrubal împreună

cu toate trupele. Dar acesta, venind pe acelaș drum, pe care îl făcuse și Hannibal, cade în cursa ce-i întind [lângă fluviul Metaurus] la Sena, cetate în Picenum, consulii Appius Claudius Nero și Marcus Livius Salinator. A căzut totuș luptând vitejește, iar nenumăratele sale trupe au fost sau măcelărite sau prinse și o mare sumedenie de aur și de argint este cărată la Roma. Acest dezastru făcù pe Hannibal să-și piarză nădejdea în reușita războiului. Romanii, din potrivă, căpătară mare curaj și chemară și ei înapoi pe Publius Cornelius Scipio. Acesta intră în Roma încărcat de slavă.

19. Supt consulatul lui Quintus Caecilius și al lui Lucius Valerius toate cetățile din Bruttium, cari atârnavu de Hannibal, trec pe partea Romanilor.

20. În anul al patrusprezecilea dela sosirea lui Hannibal în Italia, Scipio, făptuitorul atâtor isprăvi strălucite în Spania, este ales consul și e trimis în Africa. Acest mare bărbat se credeà că are în sine o oarecare putere dumnezeiască și lumea bănuia că el are întrevorbiri chiar cu zeii. La sosirea sa în Africa, se ciocnește într'o luptă cu Hanno, comandantul Africanilor, și-i nimicì armata. Într'o a doua luptă îi cucerește tabăra, îi omoară 11.000 de oameni și face prizonieri 4500. Prinde și pe Syphax, regele Numizilor, care se unise cu Carthagenienii și-i cuprinde tabăra, apoi trimite la Roma pe acest rege împreună cu cei mai de seamă Numizi și cu prăzi nenumărate. La vestea acestei izbânzi, mai toată Italia părăsește pe Hannibal. Acesta, primind și el ordin dela Car-

thagineni, se întoarce în Africa, unde Scipio făcea mari jafuri.

21. Astfel, după un războiu de 17 ani, Italia scăpă de Hannibal [care o părăsi, zice-se plângând]. Carthagenienii trimit o solie la Scipio ca să-i ceară pace. Scipio însă o trimete la Roma să intre în vorbă cu senatul. El din parte-i le-a învoit un armistițiu de 45 zile, pentru ca să poată să meargă la Roma și să se întoarcă și primii dela ei 30.000 de pfunți de argint. Senatul însă dete lui Scipio însărcinarea de a încheia pace cu Carthagenienii. Scipio li-o hătări în următoarele condițiuni: Carthagenienii să nu păstreze mai mult de treizeci de corăbii, să dea 500.000 de pfunți de argint și să înapoieze pe prizonieri și pe dezertori.

22. Intr'aceea Hannibal întorcându-se în Africa, pacea începe să fie turburată și Carthagenienii fac mai multe fapte dușmănoase. Cu toate acestea, Scipio dă drumul solilor lor, făcuți prizonieri de armata sa pe când aceștia se întorceau din Roma. Chiar Hannibal, biruit de Scipio în mai multe lupte, sfârșește prin a cere pace. Scipio le dăruește pacea în aceleași condițiuni ca și mai înainte, adăugând însă, din cauza noiei violenții încă 100.000 pfunți de argint pe lângă cei 500.000. Carthagenienii respinseră aceste condițiuni și deteră ordin lui Hannibal să înceapă lupta. Războiul este declarat Carthaginei de Scipio și Masinissa, un alt rege al Numidei, care făcuse alianță cu generalul roman. Hannibal trimisese trei spioni în tabăra romană. Acești spioni însă

fiind prinși, Scipio dă ordin să-i ducă în tabăra sa și să li se arate toată armata. În urmă poruncii să-i ospăteze și să le dea drumul, pentru ca să spună lui Hannibal ceea ce au văzut.

23. În vremea aceasta, amândoi generalii se pregătesc de luptă, cea mai vrednică de amintit din câte s'au dat vr'odată, armatele având în fruntea lor pe cei mai mari generali din lume. Scipio ieși biruitor și puțin lipsi ca să nu puie mâna și pe Hannibal, care scapă la început cu un mare număr de călăreți, apoi cu 20 și, în sfârșit, de abia cu 4. În tabăra lui Hannibal s'au găsit 20.000 pfunți de argint, 800 pfunți de aur și o mare cantitate de obiecte prețioase. După această bătălie, s'a făcut pace cu Carthagenenii. Scipio se întoarse la Roma și a fost cinstit cu un triumf strălucit și din acel moment primî și numele de *Africanus*. Astfel se sfârși al doilea războiu punic, care a ținut 19 ani.

CARTEA IV - A.

Cuprinsul. — 1, 2. Războiul macedonean în contra regelui Philippus. — 3, 4. Războiul syriac în contra regelui Antiochus. — 5. Triumful lui Fulvius asupra Aetoliilor și moartea lui Hannibal. — 6, 7, 8. Al doilea războiu macedonean în contra lui Perseus; războiul illyric în contra lui Gentius. Triumfurile celebrate la Roma. — 9. Succesele lui Mummius în Spania. — 10, 11, 12. Războiul al treilea punic; dărâmarea Carthaginei. — 13. Al treilea războiu macedonean în contra

lui Pseudophilippus. — 14. Răsboiul ahaic sau corinthian, dărâmarea Corinthului. — 15. Răsboiul macedonic al patrului în contra lui Pseudoperseus. — 16. Succesele Romanilor în Spania în contra lui Viriathus. — 17. Răsboiul numantin. — 18. Attalus lasă poporul roman de moștenitor al regatului său. — 19. Triumful lui Junius Brutus asupra Gallacilor și Lusitanilor și al lui Scipio Africanus asupra Numantinilor. — 20. Dezastrul lui Crassus în Asia în răsboiul în contra lui Aristonicus; Perperna repară pierderea. — 21. Reconstruirea Carthaginei și prefacerea ei în colonie romană. — 22. Răsboiul în contra Gallilor transalpini și în contra lui Bituitus, șeful Arvernilor. Dezastrul său. — 23. Trimiterea unei colonii la Narbo. — 24. Răsboiul nenorocit al lui Cato în Thracia, în contra Scordiscilor. — 25. Triumfurile celebrate asupra Sardiniei și Thraciei. — 26, 27. Răsboiul iugurthin.

1. După terminarea răsboiului punic urmă *răsboiul în contra lui Philippus, regele Macedoniei.*

2. În anul 551 dela fundarea Romei a fost trimis împotriva regelui Philippus, Titus Quinctius Flaminius care îl bate și-l silește să facă pace în următoarele condițiuni: să nu se mai lege de cetățile grecești a căror apărare Romanii o luaseră împotriva lui; să dea înapoi pe prizonieri și pe dezertori; să păstreze numai 50 de corăbii, iar celelalte să le dea Romanilor; să plătească, timp de zece ani, câte 4000 pfunți de argint și să dea ca obstatic pe fiul său Demetrius. Titus Quinctius declară răsboiu și Spartanilor; pe căpetenia acestora, Nabis, îl învinge și îl silește să i se supuie în condițiunile în care el voî. Mare slavă câștigă, când, înaintea carului său triumfal, duse pe cei mai străluciți obstatici, pe

Demetrius, fiul lui Philippus și pe Armenes, fiul lui Nabis.

3. După războiul cu Macedonia urmă *războiul cu Syria, împotriva regelui Antiochus*, supt consulatul lui Publius Cornelius Scipio și al lui Marcus Acilius Glabrio. (a. 190 în. de Chr.). Hannibal de frică să nu fie dat pe mâna Romanilor își părăsește patria sa Carthagenă și se unește cu acest Antiochus. Marcus Acilius Glabrio se luptă cu folos în Achaia. Intr'o năvală, în vreme de noapte, puse mâna pe tabăra regelui Antiochus și-l făcù să fugă. Lui Philippus însă, fiindcă dăduse ajutor Romanilor împotriva lui Antiochus, i-a înapoiat pe fiul său.

4. Supt consulatul lui Lucius Cornelius Scipio și al lui Caius Laelius, pornì Scipio Africanul împotriva lui Antiochus, ca locotenent al fratelui său, Lucius Cornelius Scipio, pe atunci consul. Hannibal, care erà împreună cu Antiochus, este biruit într'o luptă pe apă. Dar chiar Antiochus însuș este învins în urmă de consulul Cornelius Scipio în marea bătălie dela muntele Sipylus de lângă Magnesia, o cetate din Asia. În această bătălie au luat parte fiind într'ajutorul Romanilor și Eumenes, fratele lui Attalus, fondatorul Eumeniei din Phrygia. Antiochus pierzând 50.000 soldați din arma infanteriei și 3.000 din cavalerie a cerut pace. Senatul i-a încuviințat-o în aceleași condițiuni în cari i-o propuseseră și înainte de a fi fost învins și anume să iasă din Europa și din Asia și să se retragă dincolo de Taurus; să dea Romanilor 10.000 talanți și 20 de obstatici și să le

pună în palmă pe Hannibal, pricinuitoarea acestui războiu. Lui Eumenes îi dăruie senatul toate orașele din Asia, pe cari le perduse Antiochus în această campanie; de asemenea dădu multe cetăți Rhodiensilor cari ajutaseră pe Romani în contra regelui Antiochus. Scipio se întoarse la Roma încărcat de măriri și odată cu cinstea triumfului primii numele de *Asiaticus*, fiindcă subjugase Asia, după cum fraatele său s'a numit *Africanus*, fiindcă subjugase Africa.

5. Supt consulatul lui Spurius Postumius Albinus și al lui Quintus Marcus Philippus, Marcus Fulvius își sărbătorește triumful asupra Aetoliensilor. — Hannibal, după supunerea lui Antiochus, se aciolă la Prusias, regele Bithyniei, de frică să nu fie dat pe mâna Romanilor: dar, fiind cerut și lui Prusias de Titus Quintus Flaminius și, fiindcă era pe cale de a fi predat, a băut venin și a fost îngropat la Libyssa, la frontiera Nicomediei.

6. După moartea lui Philippus regele Macedoniei, care pe de o parte s'a luptat în contra Romanilor, pe de altă parte le-a dat în urmă ajutor împotriva lui Antiochus, se ridică în Macedonia fiul acestuia, *Perseus*, cu o armată uriașă. De partea sa avea pe Cotys, regele Thraciei, și pe un rege din Illyric, numit *Gentius*. De partea Romanilor erau Eumenes, în Asia, Ariarathes în Cappadocia, Ptolemaeus în Egypt și Masinissa în Numidia. Prusias, regele Bithyniei însă, neținând seamă că soția sa era o soră a lui Perseus, rămase neutru. Romanii trimit în contra lui Perseus cu războiu pe consulul Publius Licinius,

care este însă bătut într'o luptă hotărîtoare. Cu toate acestea, Romanii, deşi bătuţi, n'au încuviinţat regelui pacea pe care ei o cereau, decât în următoarele condiţiuni: să se predea atât pe sine cât şi pe ai săi senatului şi poporului roman. Curând după aceea, a fost trimis în contra lui Perseus consulul Lucius Aemilius Paulus şi în Illyrie, în contra lui Gentius, praetorul Caius Anicius. Gentius a fost înfrânt uşor, într'o singură luptă, şi curând după aceea se predă. De aşişderea căzură, în acelaş timp, în mâinile Romanilor, mama sa, soţia sa, doi fii ai săi, împreună cu un frate. Războiul se sfârşi astfel în timp de 30 de zile şi, mai înainte ca să se fi auzit de începerea expediţiunii, sosi vestea despre răpunerea lui Gentius.

7. Cu Perseus însă lupta o dădă consulul Aemilius Paulus, la 3 Septemvrie, şi-l biruî omorându-i 20.000 de oameni diu infanterie. Cavaleria, şi regele împreună cu ea, au scăpat neatinşi. Romanii n'au pierdut decât 100 de soldaţi. Toate cetăţile din Macedonia cari atârnav de rege, se supuseră Romanilor. Regele însuşi, fiind părăsit de ai săi, căzî în mâinile lui Paulus. Cu toate acestea, Aemilius îi arată mai multă cinste decât se arată de obicei unui învins. Acesta voind să se arunce la picioarele lui, Paulus nu l-a lăsat, ci l-a aşezat lângă sine pe un scaun. Pe Macedoneni şi pe Illyri Romanii i-au silit la următoarele îndatoriri: să fie liberi şi să le dea jumătate din dările pe care ei le plăteau până atunci regilor lor, ca dovadă că *poporul roman purtă războiul mai mult din iubire pentru dreptate decât din*

*interese egoistice*¹. Paulus rostî aceasta într'o adunare de mai multe popoare și pe trimișii acestor popoare îi ospătă cu un ospăț strălucit, spunând că tocmai acela care știe să învingă în războaie trebuie să știe și cum se pregătește un ospăț.

8. Curând după aceasta, cuprinse el 70 de cetăți, din Epir, cari se resvrătiseră. Prada o împărți între soldați. Se întoarse apoi la Roma în mare alaiu, pe corabia lui Perseus care se spune că ar fi fost de o mărime neobicinuită; se zice că ar fi avut 16 rânduri de lopeți. I s'a făcut un triumf strălucit, fiind purtat pe un car aurit, împreună cu cei doi fii ai săi la dreapta și la stânga. Înaintea carului mergeau cei doi fii ai regelui Perseus și însuș Perseus, în vârstă de 45 de ani. După el primî și Anicius un triumf asupra Illyriilor. Înaintea carului mergea Gentius cu fratele său și cu fii săi. Ca să văză această priveliște, veniră la Roma regii mai multor popoare, între cari Attalus și Eumenes, regi din Asia, și Prusias, regele Bithyniei. Aceștia sunt primiți cu mare cinste și cu învoirea senatului depun în Capitoliu darurile pe cari le-au adus. Prusias prezintă senatului și pe fiul său Nicomedes.

9. În anul următor, Lucius Mummius avu isbânzi de războiu în *Lusitania*. Și consulul Marcellus a fost norocos după aceea în încercările sale de aci.

10. După aceea s'a început al treilea războiu punic în anul 602 dela fundarea Romei, supt con-

¹ *Ut appareret populum Romanum pro aequitate magis quam avaritia dimicare.*

sulatul lui Lucius Manlius Censorinus și al lui Marcus Manilius, cincizeci și unu de ani după războiul al doilea punic. Acești consuli deschiseră vrașmășiile cu împresurarea Carthaginei. In contra lor aveau pe generalul carthaginean Hasdrubal; un al doilea general, Phamea, comandă cavaleria Carthagenenilor. In acest războiu își făcea armata ca tribun militar *Scipio*, un nepot al lui Scipio Africanus. Eră temut și cinstit de toată lumea, căci eră cunoscut ca un ostaș plin de curaj și cu o mare pricepere. Făcuse de altfel multe servicii consulilor și cei doi generali Carthageneni, atât Hasdrubal cât și Phamea, se fereau să se lupte în acea parte, unde eră Scipio.

11. In vremea aceasta, moare și Masinissa, regele Numidiei, care timp de aproape 60 de ani fusese în alianță cu Romanii, în vârstă de 97 de ani, lăsând după sine 44 de copii. După dorința sa, Scipio avea să împartă regatul între fiii legitimi ai lui ¹.

12. Scipio, al cărui nume ajunsese acum vestit, deși tânăr, este ales consul și trimis în contra Carthaginei. El o cuprinde și o dărâmă. Acî găsește prada pe care Carthagenenii o adunase, dărâmând diferitele cetăți, și dădă înapoi monumentele de artă ale Siciliei, Italiei și Africei acelor cetăți cari le recunoșteau ca fiind ale lor. *Astfel a fost distrusă Carthaginea după 700 de ani dela întemeierea sa.* Scipio își câștigă numele pe care îl avuse bunicul său, adecă să se numească și el, pentru vitejia sa, *Africanus iunior*.

---

¹ Erău trei fii legitimi Micipsa, Gulussa și Manastabalus.

13. Intr'acea în Macedonia, un oarecare Pseudophilippus¹ pune mâna pe arme și zdrobește cu totul armata romană a praetorului Publius Juventius care fusese trimis împotriva sa. Romanii, în urma acestuia, trimit împotriva falsului Philippus pe Quintus Caecilius Metellus. Acesta după ce îi ucise 25,000 de oameni, ocupă din nou Macedonia și pune mâna și pe Pseudophilippus.

14. S'a pornit apoi războiul și împotriva *Corinthienilor*, unul dintre cele mai vestite popoare din Grecia. Pricina a fost o ocară adusă unei solii romane. Consulul Mummius le cuprinde cetatea și le-o dărâmă. În chipul acesta se sărbătorește la Roma trei triumfuri strălucite: al lui Africanus asupra Africei, înaintea carului căruia eră dus Hasdrubal, al lui Metellus asupra Macedoniei, înaintea carului căruia eră dus Andriscus sau falsul Philippus și al lui Mummius asupra Corinthului, înaintea carului căruia erau purtate statuetele de aramă, tablourile și alte podoabe ale acestei cetăți așa de vestite.

15. În Macedonia începù din nou războiul, strângându-și o armată de sclavi, un alt șarlatan, care se dedeă drept fiu al lui Perseus. Cu toată armata sa de 16,000 de oameni, a fost biruit de quaestorul Tremellius.

16. În acelaș timp, isbutì să facă isprăvi strălucite Metellus în *Celtiberia în contra Spaniolilor*. Lui îi urmă Quintus Pompeius și nu mult după aceea a fost

¹ Philippus cel fals. ψευδής, fals, presupus. El se numia Andriscus.

trimis și Quintus Caepio, tot pentru acest războiu pe care îl purtă în contra Romanilor în Lusitania un oarecare *Viriathus*. Fiind îngroziți de venirea lui Caepio, soldații își omorîră pe generalul lor Viriathus, după ce 14 ani ținuse Spania în răsvrătire în contra Romanilor. La început, acesta fusese un cioban, apoi cap de bandă, în cele din urmă atâtea popoare știu el să ațâțe, că treceă drept apărătorul Spaniei împotriva Romanilor. Când asasinii lui își cerură dela consulul Caepio răsplată, primiră răspunsul, că *Romanii nici odată n'au încuviințat ca un comandant să fie ucis de proprii săi soldați*¹.

17. În urmă; consulul Quintus Pompeius, fiind învins de *Numantini*, al căror stat eră cel mai puternic din Spania, încheiă o pace rușinoasă. După el consulul Caius Hostilius Mancinus făcù din nou cu Numantinii un tratat scandalos, pe care însă senatul și poporul roman nu-l întări. Ba încă, chiar pe Mancinus îl deteră pe mâna dușmanilor, pentru ca ei să se răzbune de ruperea păcii chiar pe făuritorul tratatului. După rușinea de a fi fost de două ori biruiți de Numantini, Romanii aleg pentru a doua oară de consul pe Publius Scipio Africanul și-l trimit în Numantia. Soldații se obicuiseră cu desfrâul și cu trândăvia. Scipio începù prin a-i îndreptă, dar fără asprime și mai mult prin muștrulueli decât prin pedepse. Apoi ocupă mai multe cetăți din Spania, pe unele cu putere înarmată, pe altele, predându-i-se de

---

¹ *Nunquam Romanis placuisse imperatorem a suis militibus interfici.*

bunăvoie. În cele din urmă, după o împresurare îndelungată, cucerește prin foame chiar Numantia și o face una cu pământul. Restul provinciei îi se supune.

18. În acelaș an Attalus, rege din Asia, fratele lui Eumenes, moare lăsând ca moștenitor al regatului său pe poporul roman. Astfel, printr'un testament, Asia¹ intră în stăpânirea imperiului roman.

19. Curând după aceasta, Decimus Junius Brutus își sărbătorește cu mare strălucire triumful său asupra Gallaecilor și Lusitanilor și Publius Scipio Africanus al doilea triumf al său, asupra Numantinilor, după ce, cu patruzeci de ani mai înainte, își sărbătorește întâiul triumf asupra Africei.

20. În timpul acesta Aristonicus, un fiu natural al lui Eumenes, care fusese frate al lui Attalus, face să izbucnească un războiu în Asia. Impotriva lui e trimis Publius Licinius Crassus, având nenumărate trupe din partea unor regi: căci săriră într'ajutorul Romanilor și Nicomedes, regele Bithyniei și Mithridates regele Pontului, cu care s'a purtat în urmă un războiu așa de crâncen, și Ariarathes, regele Capadociei și Pylaemenes, regele Paphlagoniei. Cu toate acestea, Crassus a fost biruit și omorât în luptă. Capul lui a fost dăruit lui Aristonicus, iar trupul îngropat la Smyrna. După ce consulul roman Perpenna, care veniă să înlocuiască pe Crassus, a aflat despre dezastrul acestei expediții, s'a grăbit să între în Asia și silă prin foame pe Aristonicus să se

¹ Supt *Asia* se înțelege numai provincia Asia, a cărei capitală eră Pergamos.

predeã în cetatea Stratonice, unde se adăpostise după pierderea luptii. Aristonicus, din ordinul senatului, a fost strâns de gât la Roma în închisoare, căci nu putea servi la triumful lui Perpenna, care murise la Pergamos, pe când se întorcea la Roma.

21. Supt consulatul lui Lucius Caecilius Metellus și al lui Titus Quintius Flaminius, Carthagena din Africa a fost, din ordinul senatului, din nou reclădită, așa precum se vede și astăzi, după ce timp de 22 de ani fusese rasă de pe pământ de Scipio. Au fost strămutați aici coloniști romani.

22. În anul 627 dela fundarea Romei, consulii Caius Cassius Longinus și Sextus Domitius Calvinus pornesc cu războiu împotriva Gallilor de dincolo de Alpi și împotriva celui mai puternic stat din acea vreme *contra Arvernilor* și a regelui lor Bituitus și lângă fluviul Rhodanus măcelăriră o nenumărată mulțime de oameni. Din sălțile Gallilor au adus la Roma o pradă foarte mare. Bituitus se dete în mâna lui Domitius, care îl aduce la Roma și amândoi consulii dobândiră un triumf strălucit.

23. Supt consulatul lui Marcus Porcius Cato și al lui Quintus Marcus Rex, în anul 630 dela fundarea Romei, s'a statornicit o colonie în Gallia, la Narbo. În anul următor, consulii Lucius Caecilius Metellus și Quintus Mucius Scaevola își sărbătoriră triumful lor asupra Dalmației.

24. În anul 635 dela fundarea Romei, consulul Caius Cato se război cu *Scordiscii*, dar a fost bătut în chip rușinos.

25. Supt consulatul lui Caius Caecilius Metellus și al lui Cnaeus Carbo, amândoi frații Matelli dobândiră un triumf, în aceeași zi, unul asupra Sardiniei celălalt asupra Thraciei. Se mai răspândise la Roma șovonul că Cimbrii din Gallia ar fi pătruns în Italia.

26. Supt consulatul lui Publius Scipio Nasica și al lui Lucius Calpurnius Bestia, s'a declarat *răsboiul lui Jugurtha, regele Numizilor*, fiindcă omorîse pe frații săi Adherbal și Hiempsal, fiii lui Micipsa, regi și amici ai poporului roman. În potriua lui a fost trimis cu armată consulul Calpurnius Bestia. Acesta fiind mituit cu bani de rege, face o pace rușinoasă, de care însă senatul n'a ținut seamă. După aceea, în anul următor, pleacă în contra lui Jugurtha Spurius Postumius Albinus. Printr'o greșală a fratelui său și această expedițiune se sfârșî cu rușine.

27. Pentru a treia oară primește acum comanda Quintus Cæcilius Metellus. Acesta, fără să pedepsească pe cineva cu vr'o pedeapsă sălbatică, folosindu-se de o asprime strașnică, dar și de cumpătare, aduse din nou pe soldați la vechia disciplină romană. Infrângând pe Jupurtha în mai multe lupte, omorându-i sau prinzându-i elefanții, isbutî să cucerească mai multe cetăți. Dar, când eră să pue capăt răsboiului, sosî în locu-i *Marius*. Acesta birue în acelaș timp și pe Jugurtha și pe Bocchus, regele Mauritaniei, care venise în ajutorul Numizilor. Și Marius cucerește câteva cetăți din Numidia și sfârșește răsboiul, după ce prin quaestorul său *Cornelius Sulla*, un om fără seamăn, pune mâna pe Ju-

gurtha. Acesta a fost vândut de Bocchus, care mai înainte luptase alături de el. Marcus Junius Silanus, colegul lui Quintus Metellus birue pe *Cimbri* în Gallia, Minucius Rufus pe Scordisci și pe Triballi în Macedonia, și Servilius Caepio pe Lusitani în Spania. Două triumfuri s'au sărbătorit asupra înfrângerii lui Jugurtha; primul de Metellus, al doilea de Marius. Jugurtha, împreună cu cei doi fii ai săi, au fost purtați în lanțuri înaintea carului lui Marius. Curând după aceea, din ordinul consulului, au fost strânși de gât în închisoare.

CARTEA V-A.

Cuprinsul. — 1, 2. Răsboiul cu Cimbrii și cu aliații lor din Germania și din Gallia. Supunerea acestora — 3. Răsboiul cu socii — 4. Primul răsboiu civil; luptele dintre Marius și Sulla — 5, 9. Răsboiul cu Mithridates; răsboiul thracic; continuarea și sfârșitul răsboiului marian.

1. În vreme ce se dedeau luptele din Numidia împotriva lui Jugurtha, consulii romani Marcus Manlius și Quintus Caepio fură bătuti și de *Cimbri* și de *Teutoni* și de *Tigurini* și de *Ambroni*, popoare din Germania și din Gallia, și fură așa de crunt striviți lângă râul Rhodanus, că își pierdură și lagărut își o mare parte din armată. La Roma spaima a fost grozavă, cum n'a fost nici în timpul lui Hannibal, în mpul răsboiului punic; se temeau că o să se întoarcă

din nou Galli la Roma. De aceea, după biruința iugurthină, Marius este ales pentru a doua oară consul și însărcinat cu războiul împotriva Cimbrilor și Teutonilor. Și fiindcă războiul cimbric trăgână, îi s'a încredințat consulatul și pentru a treia oară și pentru a patra oară. În al patrulea consulat a avut de tovarăș pe Quintus Lutatius Catulus. Ciocnirea cu Cimbrii, în cele două lupte ale sale, a fost așa de puternică, că nimici 200.000 de dușmani și făcù prizonieri 80.000, împreună cu comandantul lor Tentobodus. Pentru această faptă strălucită a fost ales pentru a cincea oară consul, deși nu erà de față.

2. Într'aceea Cimbrii și Teutonii, cari aveau încă mijloace nesfârșite, trec în Italia. Caius Marius și Quintus Catulus pornesc din nou în contra lor. Isbânda a fost mai ales de partea lui Catulus. Ambii generali, luptând alătura, au ucis în luptă sau în fugă 140.000 de oameni și au făcut prizonieri 60.000. Romanii n'au pierdut din amândouă armatele mai mult de 300 soldați. Au cucerit dela dușmani 33 de steaguri: din acestea două le-a cucerit armata lui Marius, treizeci și unu armata lui Catulus. Astfel s'a sfârșit acest războiu; generalilor, la amândoi, li s'au hotărît onorurile triumfului.

3. Supt consulatul lui Sextus Julius Caesar și al lui Lucius Marcius Philippus, în anul 659 dela fundarea Romei, pe când liniștea domniã mai peste tot locul, *Picentinii*, *Marsii* și *Felignii* stârnesc un războiu foarte primejdios.

Aceștia deși, de ani nenumărați, primiseră de bună

domnia Romanilor, începură acum să râvnească la egalitatea de drepturi, deopotrivă cu Romanii. Războiul acesta avea să aibă urmări foarte primejdioase. Cu acest prilej a fost ucis consulul Publius Rutilius, apoi Caepio, un tânăr de mare nădejde și Porcius Cato, al doilea consul. Picentinii și Marsii aveau împotriva Romanilor de comandanți pe Titus Vettius, Hierius Asinius, Titus Herennius și Aulus Cluentius. Romanii câștigară izbânzi însemnate supt Caius Marius, care fusese ales pentru a șasea oară consul și supt Cnaeus Pompeius și mai ales supt *Lucius Cornelius Sulla* care, între alte fapte strălucite, a bătut pe comandantul dușmanilor Cluentius atât de crunt, că l-a pus pe fugă cu toată armata sa cea numeroasă, fără să piarză mai mult decât un singur om. Cu toate acestea, războiul se târăgănește cu mari pierderi, patru ani de zile. De abia în anul al cincilea îl sfârșește consulul Lucius Cornelius Sulla, care a făcut în acest războiu multe fapte strălucite, deși eră numai praetor.

4. În anul 662 dela fundarea Romii, s'a iscat *primul războiu civil* și în acelaș an și *războiul mithridatic*. Pricina războiului civil o dădù Caius Marius care eră pentru a șasea oară consul. În adevăr, având consulul Sulla să poarte războiu cu Mithridates, care ocupase Asia și Achaia, și rămânând el încă câtva timp cu armata în Campania spre a înăbuși resturile războiului cu socii, despre care am amintit mai sus, Marius cerea cu încăpăținare să fie trimis el cu armata împotriva regelui din Pontus. Sulla supărat din pricina aceasta sosi cu trupele sale

înaintea Romei și se luptă acî cu Marius și cu Sulpicius. El a fost cel dintâiu care a intrat în Roma cu oștire înarmată. Pe Sulpicius îl omorî, iar pe Marius îl puse pe fugă. Astfel după ce orânduî de consuli, pentru anul viitor, pe Cnaeus Octavius și pe Lucius Cornelius Cinna, plecă în Asia.

5. Căci Mithriadates care erà rege în Pontus și stăpâniã Armenia minoră și Marea-Neagră, de jur împrejur, împreună cu Bosphorus cu tot, voi la început să gonească din Bithynia pe Nicomedes, un aliat al poporului roman și a adus la cunoștința Senatului că el are să atace pe acest rege din pricina unor jieniri ce i s'au adus. Senatul îi dă lui Mithriadates răspunsul că, dacă va face aceasta, va avea și el de furcă cu Romani. Supărat de acest răspuns, Mithridates ocupă numai decât Cappadocia și alungă de acî pe regele Ariobarzanes, un amic al poporului roman. Curând după aceea, năvăli în Bithynia și în Paphlagonia și gonî de aici pe regii Pylaemenes și Nicomedes, amiei ai poporului roman. De acî se îndreaptă spre Ephesus și trimite scrisori în Asia întregă, vestind că ori unde s'ar găsi cetățeni romani să fie omoriți în aceeaș zi.

6. Intre timp, chiar Athena, capitala Achaiei, este dată în mîna lui Mithridates de un oarecare Aristio din Athena, căci Mithridates trimisese aci pe generalul său Archelaus cu 120,000 de oameni, din infanterie și din cavalerie. Acesta ocupă, după aceea, și restul Greciei. Sulla impresură pe Archelaus în Piraeu, la o mică depărtare de Athena, și izbutî să cu-

prinză chiar această cetate. După aceea, dete lupta cu Archelaus și îl bătù așa de cumplit că Archelaus din 120.000 de oameni de abiă scapă cu 10,000, pe când din armata lui Sulla nu muriră decât 14 oameni. Primind Mithridates vestea despre această înfrângere, îi trimite lui Archelaus din Asia 70,000 dintre cei mai aleși soldați ai săi. Sulla se ciocni din nou cu ei. In prima luptă, fuse omoriți 15,000 de dușmani, între cari și Diogenes, fiul lui Archelaus. Intr'a doua luptă fu zdrobită întreaga putere armată a lui Mithridates. Archelaus însuș stătù ascuns, în pielea goală, timp de trei zile, într'o mlaștină. Când Mithridates află despre aceasta, începù tratative de pace cu Sulla.

7. Intr'acea Sulla bate sau impune tratate de supunere Dardanilor, Scordiscilor, Dalmatinilor și locuitorilor din *Moesia*. La sosirea solilor lui Mithridates, veniți spre a cere pace, Sulla le răspunde că nu primește pacea decât în condițiunea ca regele să părăsească țările cucerite și să se întoarcă în regatul său. In urmă, amândoi generalii veniră la o întrevorbire și pacea s'a iscălit, de oarece Sulla, grăbindu-se să se ducă la războiul civil, voiă să-și aibă spatele liber de orice primejdie. Căci, în vreme ce Sulla aveà de lucru cu Mithridates în Achaia și în Asia, Marius, care fusese silit să fugă, și Cornelius Cinna, unul dintre cei doi consuli, începură din nou războiul în Italia. Intrând în Roma au măcelărit pe senatorii cei mai de vază și pe mai mulți foști consuli, proscriseră o mulțime de cetățeni, dărâmară chiar casa

lui Sulla și puseră pe fugă pe soția și fiii acestuia. Restul senatului fugi din Roma, veni la Sulla în Grecia și-l rugă să vie în ajutorul patriei. Acesta trecu în Italia, pentru ca să poarte războiul civil împotriva consulilor Norbanus și Scipio. Prima bătălie o dăde împotriva lui Norbanus, nu departe de Capua. Cu acest prilej, Sulla omori 7000 de oameni și făcu 6000 de prizonieri; dintre ai săi perdù 124. De aci pornește și în contra lui Scipio, dar, înainte de a ajunge la luptă, toată armata îi se predă fără vărsare de sânge.

8. După ce însă se aleseră la Roma alți consuli, și după ce primiră consulatul Marius, fiul lui Marius, și Papirius Carbo, porni din nou Sulla cu războiul împotriva tânărului Marius. Acestuia îi omori 20.000 oameni, pierzând și el din ai săi 400. Curând după aceea, intră și în Roma. Pe Marius, fiul lui Marius, îl urmări până la Praeneste, unde îl impresură și-l silii să-și pună capăt zilelor. În urmă dăde o nouă luptă crâncenă împotriva lui Lamponius și Carrinas, căpeteniile partidului lui Marius, lângă poarta Collină. În această luptă se zice că au luat parte împotriva lui Sulla 70.000 de oameni. Din aceștia 12.000 se predară lui Sulla, ceilalți fură măcelăriți de mânia nesățioasă a biruitorului, fie în luptă, fie în tabără, fie în fugă. Cnaeus Carbo, celălalt consul, fuge dela Ariminum în Sicilia, unde este omorât de Cnaeus Pompeius, care n'avea pe atunci decât 21 de ani și căruia Sulla, cunoscându-i curajul, i-a încredințat

comanda peste trupele sale, așa că după Sulla eră socotit el ca al doilea.

9. Pompeius, după ce a ucis pe Carbo, a pus mâna pe Sicilia. De acî trece în Africa unde omoară pe Domitius, o căpetenie a partidului lui Marius și pe Hierdas, regele Mauritaniei, care ajutase pe Domitius. După aceste fapte, Sulla își sărbătorî un triumf strălucit asupra lui Mithridates. Și Cnaeus Pompeius triumfă după aceea asupra Africei, fiind în vîrstă numai de 25 de ani, cinste pe care nu a mai avut-o nici un alt Roman. Astfel se sfîrșiră două din cele mai nenorocite răsboaie; cel italic care se mai numește și răsboiul social și cel civil cari, amîndouă, dăinuiră zece ani. Ele au mistuit în focul lor mai mult de 150.000 de oameni, întră cari 24 foști consuli, 7 foști praetori, 60 foști edili și aproape 200 senatori.

CARTEA VI-A.

Cuprînsul. — 1. Răsboiul în contra lui Sertorius, în Spania. Acest general e omorît de trupele sale. — 2. Răsboiul în contra Macedoniei și în contra țărilor învecinate. Triumful lui Scribonius Curio. — 3. Victoriile și triumful lui Servilius Isauricus asupra Ciliciei și asupra Lyciei. — 4. Răsboiul lui Cosconius în Illyricum și în Dalmația. — 5. Consulul Lepidus provoacă turburări. Înăbușirea lor. Triumfurile câtorva generali. — 6. Nicomedes, regele Bithyniei, lasă moștenitor la moartea sa poporul roman. Noi răsboaie. Al treilea răsboiu mithridatic. — 7. Răsboiul cu slavii, terminat după trei ani, de Lucinius Crassus. — 8. Continuarea răsboiului cu Mithridates,

— 9. Răsboiul în contra aliatului său Tigranes, regele Armeniei. — 10. Răsboiul în contra Thracilor și în contra popoarelor dela Dunăre. Triumful celor doi Lucullus. — 11. Răsboiul cretic terminat de Metellus. Apion, regele Lybiei, lasă moștenitor pe poporul roman. — 12. Răsboiul în contra Piraților și în contra lui Mithridates, condus de Pompeius. — 13-14. Pompeius învinge pe Tigranes și pe alți regi din Asia. Purtarea sa după răsboiu. — 15. Conjurațiunea lui Catilina. — 16. Triumfurile lui Metellus și ale lui Pompeius. — 17. Răsboiul gallic al lui Julius Caesar. — 18. Crassus e omorît într'o expedițiune în contra Parților și armata sa masacrată. — 19-25. Răsboiul civil între Caesar și Pompeius. Evenimentele acestui răsboiu. Infrângerea și moartea lui Pompeius. Puterea lui Caesar. Moartea sa. —

1. După ce Sulla a restatornicit ordinea în stat, isbueniră, supt consulatul lui Marcus Aemilius Lepidus și al lui Quintus Catulus, noi răsboaie: unul în Spania, un al doilea în Macedonia, un al treilea în Pamphilia și Cilicia și un al patrulea în Dalmația. În adevăr, *Sertorius*, un vechiu partizan al lui Marius, temându-se de soarta celorlalte căpetenii, cari fuseseră omorîți, împinge pe Spanioli la răsboiu. Impotriva lui fură trimiși generalii Quintus Caecilius Metellus, fiul învingătorului lui Jugurtha și praetorul Lucius Domitius. Acesta din urmă fu ucis de *Hirtuleius*, un general al lui *Sertorius*. Metellus s'a luptat împotriva lui *Sersorius* cu sorți feliuriți. În cele din urmă, fiind socotit la Roma nevrednic să poarte acest răsboiu el singur, a fost trimis în Spania *Cnaeus Pompeius*. În contra acestor doi adversari, *Sertorius* avu și isbânzi, suferi însă și infrângeri. În sfârșit, în

anul al optulea, Sertorius căzù de mâna alor săi și Cnaeus Pompeius, punând capăt răsboiului, a adus în supunerea Romanilor mai toată Spania.

2. Appius Claudius, în anul după consulatul său, fiind trimis în Macedonia, a purtat lupte de hărțuială cu feluritele popoare cari locuiau în provincia Rhodope și murì acì din pricina unei boli. În locul lui a fost trimis fostul consul Caius Scribonius Curio. *Acesta învinge pe Dardani și străbate până la Dunăre* și după trei ani, isprăvind răsboiul, a dobândit un triumf (a. 71 în. Chr.).

3. E trimis apoi Publius Servilius, fost consul, cu titlul de proconsul, un bărbat plin de vlagă, în Cilicia, și în Pamphilia. Acesta supune Cilicia, împresoară și cucerește cele mai de seamă cetăți din Licia, între cari Phaselis și Olympus. Cuprinde și Corycus din Cilicia. Se năpustește de asemenea și asupra Isaurilor, cari sunt siliți să i se supuie și în timp de trei ani pune capăt răsboiului său. El a fost cel dintâi dintre Romani care a trecut cu o armată peste Taurus. La întoarcerea sa în Roma dobândi un triumf și cinstea de a se numi *Isauricus*.

4. În Illyria e numit comandant cu titlul de proconsul Caius Cosconius. Acesta supune o mare parte din Dalmația, cucerește Salona¹ și, sfârșind răsboiul în timp de doi ani, se întoarce la Roma.

5. Tot în vremea aceasta, consulul Marcus Aemilius Lepidus, colegul lui Catulus, a voit să atâte un

---

¹ *Salona* sau *Salonae*, vestit oraș în Illyria, aproape de *Spalatro* de astăzi.

războiu civil. Mișcarea a fost însă înăbușită într'o singură campanie. În chipul acesta s'au sărbătorit, în acelaș timp, mai multe triumfuri și anume al lui Metellus asupra Spaniei, al lui Pompeius, pentru a doua oară, asupra aceleeaș provincii, al lui Curio asupra Macedoniei și al lui Servilius asupra Isauriei.

6. În anul 670 dela fundarea Romei, supt consulatul lui Lucius Licinius Lucullus și al lui Marcus Aurelius Cotta, moare Nicomeles, regele Bithyniei, lăsând de moștenitor testamentar poporul roman. Mithridates strică pacea și caută să puie din nou mâna pe Bithynia și pe Asia. Impotriva lui Mithridates senatul trimite pe amândoi consulii cari, însă, nu sunt la fel de norocoși. Cotta e înfrânt într'o luptă la Chalcedon, e respins în cetate și împresurat. După ce, însă Mithridates pleacă de aci la Cyzicus, cu gândul să puie mâna pe întreaga Asie, după cucerirea acestei cetăți, îi iese în cale celălalt consul, Lucullus și, pe când Mithridates eră ocupat cu împresurarea Cyzicului, îl lovește dela spate, îl slăbește prin foame și-l înfrânge în mai multe lupte. În cele din urmă îl împinge spre Byzantium, care acum se numește Constantinopolis. Lucullus înfrânge și pe mare pe generalii lui Mithridates. Astfel într'o singură iarnă și o singură vară, Lucullus omoară aproape 100.000 de oameni de ai regelui.

7. În anul 678 dela fundarea Romei, Marcus Licinius Lucullus, un văr al celui ce se luptă împotriva lui Mithridates, primește ocârmuirea provinciei Macedonia. În Italia izbucnește deodată un războiu. Șapte-

zeci și patru de gladiatori, supt conducerea lui *Spartacus*, Crixus și Oenomaus, sparg ușile sălei lor de arme din Capua și fug. Se răspândește în întreagă Italia și atâță un războiu mai primejdios decât cel al lui Hannibal. După ce omoară pe mai mulți generali romani și pe amândoi consulii, în aceeași luptă, își strâng o armată de aproape 60,000 de oameni. Sunt însă zdrobiți de proconsulul Marcus Licinius Crassus, în Apulia, și acest războiu, după ce a pricinuit mai multe nenorociri Italiei, se sfârșește după al treilea an.

8. În anul 681 dela fundarea Romei, pe când erau consuli Publius Cornelius Lentulus și Cnaeus Aufidius Orestes, în tot imperiul roman nu erau decât două războaie mai primejdioase, cel mithridatic și cel macedonic. Comanda o aveau ambii Luculli, și anume Lucius Lucullus și Marcus Lucullus. Lucius Lucullus, după lupta dela Cyzicus, în care el înfrânsese pe Mithridates și după lupta navală în care îi zdrobise flota, se pune pe urma lui și după ce îi ia înapoi Paphlagonia și Bithynia, îl lovește în chiar regatul său și-i cucerește Sinope și Amisos, cele mai vestite cetăți din Pontus. Într'o a doua luptă, lângă cetatea Cabira, unde Mithridates adunase din întregul său regat trupe nenumărate, 5000 Romani nimicesc 30.000 de oameni aleși ai regelui, pun pe fugă pe Mithridates și fac jaf în lagărul lui. Luculus ia și Armenia minor, a căreia stăpânire o avea Mithridates. Totuș fugarul Mithridates e primit de Tigranes, regele Armeniei, care, după ce biruise de mai multe ori pe

Perși și ocupase Mesopotamia, Syria și o parte din Phoenicia, domniã încărcat de o mare slavă.

9. Lucullus urmărind pe 'dușmanul său, pe care îl puse pe fugă, intră și în țara lui Tigranes, regele Armeniei. Acî cucerește *Tigranocerta*, cea mai vestită cetate din ținutul Arzanenii a regatului Armenian, înfrânge pe însuș regele care eră în fruntea a 600,000 de oameni înarmați cu platoșe și 100.000 de arcași și alți ostași, cu toate că el nu aveã decăt 18.000 de soldați. Biruința lui Lucullus a fost așa de strălucită că o mare parte din Armeni au fost prăpădiți. De acî pleacă la Nisibis, cuprinde și această cetate și face prizonier pe fratele regelui care aveã comanda acî. Dar fiindcă generalii romani, pe care îi lăsese Lucullus cu o parte din armată ca să apere ținuturile cucerite, dădură prilej lui Mithridates, din pricina netrebniciei și lăcomiei lor, să năvălească iarăș în Pontus, războiul începe din nou. Iar când Lucullus, după cuprinderea cetății Nisibis, se pregătiã să înceapă o expedițiune împotriva Perșilor, a fost înlocuit.

10. Celălalt Lucullus, însă, care se găsiã ca guvernator al Macedoniei, fu cel dintâiu dintre Romani care a avut să poarte războiul cu *Bessi* (a. 71 în. Chr.). Îi învinge într'o mare bătălie pe muntele *Haemus*¹; cuprinde *Uscudama*², orașul *Bessilor*, chiar în ziua ciocnirii, cuprinde și *Cabyle*³ și pătrunde

¹ *Haemus*. Balcanii de astăzi. De obicei se face apropiere între *Bessi* și *Basarabii* noștri.

² Probabil *Adrianopolis* de mai târziu.

³ *Cabyle*, oraș în *Thracia*, la nord de *Anchialus*.

până la Dunăre. Apoi atacă mai multe cetăți de lângă Pontus. Dărămă Apollonia¹, cucerește Calatis², Parthenopolis, Tomi³, Histrus⁴ și Buxziaon și sfârșind războiul se întoarce la Roma. Amândoi Luculli își serbară triumfuri. Biruitorul lui Mithridates și al atâtor regate a avut însă un triumf mai strălucit.

11. După războiul macedonic rămase însă războiul cu Mithridates, căci acest rege, folosindu-se de plecarea lui Lucullus, își strânge trupe și pune mâna pe arme: atunci izbucni și războiul cu Creta. Aci fu trimis Quintus Caecilius Metellus care după câteva lupte mari, cuprinde în timp de trei ani întreagă provincia și, sărbătorindu-și un triumf, primii numele de *Creticus*. Tot în acest an imperiul roman sporii cu Lybia, în urma testamentului fostului ei rege Apion; cetăți celebre erau aci Berenice, Ptolemais și Cyrene.

12. Pe când se petreceau toate acestea, *piratii* așa de mult încălcau mările, că Romanii, deși biruitori pe întreg globul pământesc, erau totuși în primejdie pe apă. De aceea, îi s'a încredințat conducerea războiului în contra piraților lui Cnaeus Pompeius. Acesta în câteva luni, cu mare isbândă și cu mare repeziciune, isprăvi războiul împotriva lor. Curând după aceasta, îi se încredință, tot lui, comanda împo-

¹ *Apollonia*, colonie milesiană, în Thracia, la Marea Neagră, azi Sizebolu.

² *Calatis*, azi Mangalia.

³ *Tomi*, azi Constanța.

⁴ *Histrus*, azi Caranasuf, în Dobrogea.

triva lui Mithridates și a lui Tigranes. Primind această comandă înfrânge pe Mithridates în Armenia Minor, într'o luptă de noapte, îi jefuește lagărul și îi omoară 40.000 de oameni, el nepierzând din armata sa decât 20 de soldați și 2 centurioni. Mithridates scapă în fugă cu soția sa și cu doi tovarăși. Nu mult după aceea, ajungând prea tiran față de ai săi, Mithridates este silit să-și puie capăt zilelor, luând otravă în timpul unei răscoale militare, urzită de fiul său Pharnaces. Astfel se sfârși Mithridates. A pierit însă lângă Bosphor acest bărbat de o așa de mare hărnicie și de o așa de mare experiență, după o domnie de 60 de ani, și în vârstă de 72. Impotriva Romanilor a purtat armele timp de 40 de ani.

13. În urmă, Pompeius pornește cu război împotriva lui Tigranes. Acesta îi se supune. Vine la el în tabără, departe de 16 mile de Artaxata, și căzând în genunchi, îi întinde diadema sa. Pompeius i-o pune din nou pe cap și-l tratează cu toată cinstea; totuși îl pedepsește cu luarea unei părți din imperiu și cu o mare sumă de bani. I s'a luat Syria, Phoenicia și Sophene. Pe lângă aceasta, trebui să mai dea 600 talanți de argint poporului roman, fiindcă a pornit cu război împotriva Romanilor fără nici un motiv.

14. Curând după aceea, Pompeius făcù o campanie împotriva *Albanilor* și învinse pe regele lor Orodes în trei bătălii. Fiind înduioșat prin scrisorile și darurile acestui rege, sfârși prin a-i da iertare și a-i acordă pace. Birui de așisderea într'o luptă și pe regele Iberiei Artaces care îi se supuse. Dete ca dar

Armenia Minor regelui Galatiei, Dejotarus, fiindcă îi fusese aliat în războiul mithridatic, lui Attalus și lui Pylaemenes le dădă înapoi Paphlagonia, iar pe Aristarchus îl făcă rege peste Colchis. Nu mult după aceea, învinse și pe Iturarei și pe Arabi. Iar când veni în Syria dăruî libertatea cetății Seleucia, din vecinătatea Antiochiei, fiindcă nu primise pe Tigranes. Antiochenilor le-a dat înapoi obstaticii. Poporului din Daphne le dete ceva pământ, pentru ca să aibă unde să-și planteze o dumbravă mai mare, rămânând încântat de poziția locului și de bogăția isvoarelor. De aci plecă spre Judaea și în timp de trei luni cuprinde Jerusalymul, capitala țării, după ce omorî 12,000 de ovrei și după ce ceilalți îi se supuse. După aceste fapte trece din nou în Asia și pune capăt acestui războiu care ținuse așa de mult.

15. Supt consulatul oratorului Marcus Tullius Cicero și al lui Caius Antonius, în anul fundării Romei 689, Lucius Sergius Catilina, dintr'una din cele mai vestite familii, însă de o fire pornită spre rău, făcă uneltiri împreună cu câțiva cetățeni, de asemenea străluciți, dar plini de îndrăsneală, să nimească patria. A fost însă isgonit din Roma de Cicero și tovarășii săi, fiind prinși, au fost spânzurați în închisoare. Dar și Catilina a fost biruit într'o luptă de celălalt consul și omorît (a. 63 în. Chr.)

16. În anul 690 dela fundarea Romei, supt consulatul lui Decimus Junius Silanus și al lui Lucius Murena și-a sărbătorit Metellus triumful său asupra Cretei și Pompeius asupra piraților și asupra lui

Mithridates. Un triumf mai strălucit ca al acestuia nu s'a sărbătorit nici odată: înaintea carului lui Pompeius mergeau fiii lui Mithridates, fiul lui Tigranes, și Aristobulus, regele Judaeilor; iar înaintea biruitorului erau purtate tezaure nenumărate, o sumedenie nemăsurată de aur și de argint. Pe vremea aceasta în lume nu erà nici un războiu mai de seamă.

17. În anul 693 dela fundarea Romei, *Caius Julius Caesar*, cel care mai târziu aveà să ajungă stăpânul atotputernic al lumii, este ales consul împreună cu *Lucius Bibulus*. Îi se încredințează ocârmuirea Galiei și a Illyriei și comanda peste 10 legiuni. Mai întâiu înfrânge pe *Helvețieni*, cari astăzi se numesc *Sequani*. După aceea, câștigând biruință după biruință, ajunge după lupte sângeroase până la oceanul britanic și supune în timp de nouă ani aproape întreaga Gallie care se găsește așezată între Alpi, fluviul Rhon, Rhin și Ocean și care are un ocol de jur împrejur de 3.200.000 pași. Curând după aceea vestì războiu și *Britannilor*, cari mai înainte nici măcar după nume nu erau cunoscuți, îi biruì, le luă obstatici și-i făcù tributari. Gallilor le-a poruncit să plătească anual un tribut de 40.000.000 sextertii. Se năpustește și asupra *Germanilor* de dincolo de Rhin, pe cari îi birue după niște lupte foarte sângeroase. În mijlocul atâtor isbânzi n'avù decât trei înfrângeri: odată la *Arverni*, fiind și el de față, și de două ori în Germania, în lipsa sa, unde doi din generalii săi, *Titurius* și *Aurunculeius*, fiind surprinși, au fost omoriți prin vicleșug.

18. Cam în aceeaș vreme, în anul 697 dela fundarea Romei, Marcus Licinius Crassus, tovarășul lui Cnaeus Pompeius cel Mare, în al doilea consulat al său, fu trimis împotriva *Parthilor*. Dând lupta în ținutul dela Carrae, fără să ție seamă de prevestiri și de auspicii, e bătut de Surena, un general al regelui Orodes, și în cele din urmă omorît împreună cu fiul său, un tânăr distins prin meritele sale războinice. Resturile armatei fură scăpate de quaestorul Caius Cassius, care prin curajul său deosebit a refăcut cu atâta vitejie pierderea suferită că, trecând peste Euftrat, a biruit pe Perși în mai multe lupte una după alta.

19. După acestea a urmat războiul civil cel mai îngrozitor și cel mai dureros din câte au fost. În acesta, pe lângă nenorocirile de războiu pe cari le-au pățit Romanii, suferi chiar și constituțiunea romană o schimbare. Caesar, întorcându-se ca biruitor din Gallia, ceru să fie făcut pentru a doua oară consul, și de sigur ar fi dobândit aceasta, dacă nu s'ar fi împotrivit consulul Marcellus împreună cu Bibulus, Pompeius și Cato. Ba încă îi s'a trimis și ordinul senatului ca cumva să se întoarcă la Roma înainte de a-și fi dat drumul trupelor. Furios din cauza acestei împotriviri, porni cu armata sa dela Ariminum, unde își aveă soldații strănși, împotriva patriei sale. Consulii, senatul întreg și toată nobilimea fugiră din Roma, împreună cu Pompeius și trecură în Grecia. Aci în Epir, în Macedonia și în

Achaia, senatul începù, supt conducerea lui Pompeius, să-și pregătească o armată împotriva lui Caesar.

20. Caesar, intrând în Roma părăsită, își luă *titlul de dictator*; apoi plecă în Spania. Aci bătù puter-nicele și vitezele armate ale lui Pompeius, împreună cu cei trei comandanți ai lor: Lucius Afranius, Marcus Petreius și Marcus Varro. Se întoarse de aci și trecù în Grecia să se lupte împotriva lui Pompeius. În prima luptă a fost înfrânt și pus pe fugă. Cu toate acestea scăpă, căci Pompeius, din pricina nopții ce se apropiă, n'a voit să-l urmărească. Aceasta a făcut pe Caesar să spună că *Pompeius nu știe să învingă și că el numai în acea zi ar fi putut să fie învins*. Se luară în urmă la luptă în Thessalia, la Palaeopharsalus, cu trupe nenumărate din ambele părți. Armata lui Pompeius aveà 40.000 soldați din infanterie; 600 din cavalerie în aripa stângă, 500 în aripa dreaptă. Pe lângă aceasta mai aveà el trupe de ajutor din întregul Orient și toată nobili-me, nenumărați senatori, foști praetori, foști consuli și foști generali cari câștigaseră victorii în războai mari. Armata lui Caesar n'ajunsesse la un număr mai mare de 30.000 de soldați, din infanterie, și numai 1000 soldați din cavalerie.

21. Romanii nici când altă dată n'au avut strânse la un loc trupe mai numeroase și nici generali mai buni; cu aceștia ușor ar fi putut să cucerească lumea întreagă, dacă ar fi pornit împotriva barbarilor. Lupta o fost totuș îndârjită și în cele din urmă Pompeius a fast biruit, iar tabăra sa jefuită, El însuș, fiind pus pe

fugă, se îndreptă spre Alexandria, pentru ca să primească ajutoare dela regele Egiptului, al căruia episcop fusese dat de senat, din cauza vârstei fragede a aceluia. Acest prinț, însă, ținând seamă mai mult de împrejurări de cât de prietenie, puse să omoare pe Pompeius, iar capul și inelul acestuia îl trimise lui Caesar. Se zise că pe Caesar, privind capul unui om atât de mare, care îi fuse odinioară și ginere, l'ar fi podidit lacrimile.

22. Curând după aceea veni și Caesar în Alexandria. Ptolemaeus voi să-i întinză și lui o cursă; din această cauză îi s'a declarat războiu. Ptolemaeus fu însă biruit și a pierit în Nil, unde îi s'a găsit corpul și platoșa de aur. Punând mâna pe Alexandria, Caesar dete regatul Egiptului *Cleopatrei*, sora lui Ptolemaeus, cu care avusese legături intime. De aci Caesar se întoarse înapoi și bătù pe Pharnaces, fiul lui Mithridates cel Mare, care ajutase pe Pompeius în Thessalia și care acum se luptă în Pontus, ocupând mai multe provincii romane. Caesar înfrângându-l chiar în linia de bătae, îl silì să-și puie capăt zilelor.

23. Intorcându-se la Roma, s'a făcut pentru a treia oară consul, împreună cu Marcus Aemilius Lepidus, care, cu un an înainte, fusese magister 'equitum, pe când Caestar erà dictator. De aci a plecat în Africa, unde o mulțime nenumărată de nobili, cu ajutorul lui Juba, regele Mauritaniei, se pregăteau din nou de războiu. Generalii romani erau Publius Cornelius Scipio, din strălucitul neam al lui Scipio Africanus, [acesta fusese și socrul lui Pompeius], Marcus Pe

treius, Quintus Varus, Marcus Porcius Cato și Lucius Cornelius Faustus, fiul dictatorului Sulla. Incepând războiul după mai multe lupte, victoria o câștigă Caesar. Cato, Scipio, Petreius și Juba se sinuciseră. Faustus, fiul dictatorului de odinioară Sulla, ginerele lui Pompeius, este omorât din ordinul lui Caesar.

24. Intorcându-se la Roma, anul următor, Caesar este ales pentru a pătra oară consul și pleacă numai decât în Spania, unde fiii lui Pompeius, Cnaeus Pompeius și Sextus Pompeius, porniseră un războiu pe o scară întinsă. S'au dat mai multe lupte; ultima a fost lângă orașul Munda, unde Caesar eră cât pe aci să fie bătut. Soldații săi luând-o la fugă, el voi să se sinucidă, ca să nu cază în mâinele unor tineri, el în vârstă de 54 de ani, după o glorie militară atât de mare: Refăcând rândurile soldaților săi, câștigă în cele din urmă biruința. Fiul cel mai mare al lui Pompeius fu ucis, cel mai mic scăpă cu fuga.

25. După ce pune capăt tuturor războaielor civile, de peste tot locul, Caesar se întoarce la Roma. Acum începe să se poarte cu trufie și *în contra obiceiurilor libertății romane*. Fiindcă în urmă căută să împărțească și onorurile după bunul său plac, onoruri cari mai înainte se împărțeau de popor și fiindcă nu se sculă înaintea senatului când acesta veniă la el și de oarece și în altele se purtă ca un rege și ca un stăpân cu puteri nețărnumite, s'au conjurat în contra lui 60 și mai bine de senatori și de călăreți romani. Cei mai de seamă dintre conjurați erau cei doi Brutus, din neamul aceluiaș Brutus, care fusese

primul consul la Roma și alungase pe regi, Caius Cassius și Servilius Casca. Astfel Caesar într'o zi de senat, venind în curie împreună cu alți senatori, a fost străpuns de 23 de pumnale (a. 44 în de Chr.)

CARTEA VII-A.

Cuprinsul. —1. Moartea lui Caesar este începutul unor noi războaie civile; purtarea lui Antonius.—2. Antonius, pus pe fugă, se refugiază la Lepidus, care îl împacă cu Octavianus. Triumviratul lor. Omorul lui Cicero. — 3. Războiul lui Brutus și al lui Cassius, omoritorii lui Caesar; moartea lor. Impărțirea statului între Antonius și Octavianus. Lucius, fratele lui Antonius, provocator de noi turburări, cari sunt înăbușite.—4. Războiul cu Sextus Pompeius; tratatul de pace.—5. Succesele lui Agrippa în Aquitania. Ventidius Bassus bate pe Parthii cari au năvălit în Syria; triumful său.—6 Sextus Pompeius începe din nou războiul; e învins și omorât.—7. Războiul dintre Octavianus și Antonius. Lupta dela Actium; moartea lui Antonius și a Cleopatrei; Egiptul e încorporat în imperiul roman.—Octavianus primește titlul de Augustus, și rămâne singur stăpânul imperiului.—9-10. Războaiele lui Augustus; viața sa; caracterul său. El mărește imperiul. Moartea sa.—11. Tiberius urmează după Augustus. Moartea sa pricinuește o bucurie generală.—12 Caligula. Lașitatea sa în războiul contra Germanilor. Asasinarea sa.—13. Claudius; slăbiciunea sa; el supune Britannia.—14. Nero; desfrânarea și cruzimea sa. Britannia amenință să scuture jugul roman; Parthii pun mâna pe Armenia. Pontus Polemoniacus și Alpi Cottieni se alipesc de imperiul roman.—15. Nero, urgisit de toți, e declarat de senat de dușman și se sinucide.—16. Bătrânul Galba, câțva timp, împărat e asasinat.—17. Otho fiind în războiu cu Vitel-

lius, rivalul său, se sinucide spre a curma războiul civil. — 18. Vitelius ia de exemplu pe Nero, lăcomia sa după mâncare; moartea sa rușinoasă. — 19-20. Vespasianus, calitățile sale, cuceririle sale; insula Vecta e încorporată la imperiul roman. Achaia, Lycia, Rhodos, Samos, Thracia, Cilicia și Commagena se prefac în provincii romane. — 21-22. Domnia fericită a lui Titus. — 23. Războiul lui Domitianus cu Sarmații, cu Cattii și cu Dacii. Crimele sale. Asasinarea sa.

1. La anul 709 dela fondarea Romei, începură din nou, după omorîrea lui Caesar, războaiele civile. Senatul eră de partea omorîtorilor, consulul Antonius însă, fiind partizan a lui Caesar, căuta să-i pedepsească, urnind războiul civil. În această turburare a statului, Antonius, săvîrșind tot felul de fărădelegi, a fost declarat dușman al patriei. În contra lui a fost trimis cu armată cei doi consuli, Pansa și Hirtius, împreună cu tânărul Octavianus, în vîrstă numai de 18 ani, un nepot al lui Caesar, care îl lăsase în testamentul său, moștenitor, cu condițiunea să-i poarte numele. Este acelaș *Octavianus*, numit în urmă *Augustus*, care s'a făcut stăpînul atot puternic al statului roman. Cei trei generali pornind împotriva lui Antonius l-au biruit; întîmplarea însă a făcut ca cei doi consuli învingători să moară și ca cele trei armate să se găsească sub comanda unuia singur, a lui Caesar Augustus.

2. Antonius, pierzându-și armata și fiind pus pe fugă s'a oploșit la Lepidus care fusese odinioară magister equitum al lui Caesar și care în vremea aceasta, aveă o mare armată supt comanda sa. Lepidus primește pe Antonius și începe numai decăt întrevorbiri cu Octavianus care sub pretextul răsbunării tatălui său

adoptiv, mergea cu o armată împotriva Romei și izbutise, ca în vârsta de 20 de ani, să-i se încredințeze consulatul. În înțelegere cu Antonius și Lepidus Octavianus proscris senatul și cu armele în mâini, începe să domnească. *Triumvirii* (cei trei bărbați) măcelăriră cu acest prilej pe cetățenii cei mai de seamă, între cari și pe oratorul Cicero.

3. Intr'aceea Brutus și Cassius, ucigașii lui Caesar, dând în Macedonia și în Orient peste mai multe armate pe cari și le atraseră de partea lor, pun la cale un mare războiu. Împotriva lor pleacă Caesar Octavianus Augustus și Marcus Antonius (Lepidus rămăsese să apere Italia) și lupta se dă lângă *Philippi*, un oraș din Macedonia ¹. În prima bătăie fură biruiți Antonius și Caesar; pieri însă Cassius, conducătorul nobilimii. Intr'a doua bătălie pieri și Brutus și o mulțime nenumărată de nobili cari prînseseră armele alături de Cassius. Apoi biruitorii își împărțiră astfel republica: Augustus ia Gallia, Spania și Italia; Antonius Asia, Pontus și Orientul. În Italia însă consulul Lucius Antonius, un frate a celui care împreună cu Caesar se luptase împotriva lui Brutus și Cassius, ațâță un nou războiu civil. Este înfrânt însă la Perusia, un oraș în Tuscia, și făcut prizonier, dar nu e omorît.

4. Intr'aceea Sextus Pompeius, un fiu al lui Cnaeus Pompeius cel Mare, urzește în Sicilia un războiu foarte primejdios, împreună cu rămășițele partidului republican al lui Brutus și Cassius, strânse din toate

---

¹ Azi *Filibeh*, la frontiera Thraciei.

părțile în jurul său. Impotriva lui Sextus Pompeius pornesc Caesar Augustus Octavianus și Marcus Antonius. În cele din urmă au căzut la pace.

5. În timpul acesta Marcus Agrippa face o expedițiune norocoasă în Aquitania, iar Lucius Ventidius Bassus, în trei lupte, una după alta, învinge pe Perșii cari năvăliseră în Syria. Pe Pacorus, fiul regelui Orodes, îl omorî tot în aceeaș zi în care odinioară Orodes, regele Perșilor, omorîse, prin generalul său Surena, pe Crassus. Ventidius este cel dintâiu dintre Romani care și-a sărbătorit asupra Parthilor un triumf, la care de altfel a avut tot dreptul.

6. Într'aceea Pompeius strică pacea; fiind biruit într'o luptă pe apă, e omorît pe când fugiã spre Asia. — Antonius care aveã în stãpânirea sa Asia și Orientul, despãrțindu-se de sora lui Caesar Octavianus Augustus, ia în cãsătorie pe Cleopatra, regina Egyptului. Și el are rãsboaie cu Perșii, pe cari îi învinge în cea dintâiu luptã; cu toate acestea, fiindcã armata sa suferiã de foame și de boale și fiindcã erã amenințat de Parthii, s'a retras din țara lor, ca un învins.

7. Antonius, la îndemnul soției sale Cleopatra care în ambițiunea ei de femeie doriã să domneascã și în orașul Roma, începù un nou rãsboiu civil. Augustus îl învinge în faimoasa și strãlusita luptã navalã dela *Actium*, o localitate din Epir (a. 31 în. de Chr.). După aceastã luptã fuge spre Egypt, unde se sinucide, de oarece, toți trecând de partea lui Augustus, se gãsia într'o stare desnãdãjduitã. Cleopatra își aplicã la piept

un șarpe, de veninul căruia muri. Egyptul e adaus la imperiul roman de Augustus și ca guvernator e așezat Cnaeus Cornelius Gallus, primul judecător roman în această țară.

8. Statornicindu-se pacea în întreg imperiul roman, Octavianus Augustus se întoarce la Roma, în al 12 an după întâiul său consulat. Din această clipă, a condus singur statul, timp de 44 de ani, căci 12 ani mai înainte avuse puterea împreună cu Antonius și cu Lepidus. În total, dela începutul domniei sale și până la sfârșit, au trecut 56 de ani. A murit în vârstă de 76 de ani, de o moarte naturală, la Atella, un oraș din Campania și a fost îngropat la Roma, în câmpul lui Marte ¹. Acest bărbat a fost socotit, în cele mai multe privințe, ca având ceva dumnezeiesc în sine, de oarece nu ușor se poate găsi cineva care să fi avut în războiu mai mult noroc decât el, și în pace mai multă cumpătare. În cei 44 de ani, cât a avut singur puterea, s'a purtat față de cetățeni cu bunăvoință, față de toată lumea cu dărnicie, față de prieteni cu credință, ridicându-i la așă înalte deregătorii că erau aproape la fel cu ale sale.

9. Nici când altădată n'a fost imperiul roman într'o stare mai înfloritoare. În adevăr, în afară de războaiele civile, în cari niciodată n'a fost biruit, el a mărit imperiul roman cu Egyptul, Cantabria, Dalmația,—învinsă mai înainte, dar acum supusă cu totul—cu Pannonia, Aquitania, Illyricum, Raetia, cu țara

---

¹ Toți ceilalți istorici ne spun că Augustus a murit la *Nola*,

Vindelicilor și a Salassilor din Alpi, cu toate cetățile maritime dela Marea Neagră, între cari Bosphorus și Panticapaeum sunt cele mai renumite. *A invins și pe Daci în mai multe lupte.* A ciopârțit nenumărate popoare germanice și l-a alungat peste Elba care curge, departe dincolo de Rhin, în țara barbarilor. Dar acest războiu a fost purtat de fiul său vitreg Drusus, ca și cel din Pannonia de Tiberius, un alt fiu vitreg al său. În această campanie, a făcut 40.000 prizonieri din Germania și i-a așezat pe țărmul Rinului în Gallia. Parthilor le-a luat înapoi Armenia și a primit dela ei obstatie, lucru ne mai auzit până atuncea. Aceștia îi deteră înapoi și steagurile romane, cari le luaseră cu prilejul înfrângerii lui Crassus.

10. Scythii și Indienii, despre cari mai înainte Romanii nici nu auziseră, îi trimit daruri și solii. Și Galatia, care mai înainte fusese un regat independent, supt el, se preface în provincie romană, iar Marcus Lollius e cel dintâi cărmuitor al ei cu titlul de propraetor. Augustus eră iubit chiar de barbari, doyadă regii acestora cari, fiind în legătură de alianță cu poporul roman, zideau în cinstea lui Augustus cetăți, pe cari le numeau *Caesaree*, precum e cea făcută de Iuba în Mauretania și cea din Palestina, astăzi cetate vestită. Mulți regi veneau din regatele lor ca să i se închine și, îmbrăcați în costume romane, adică în togă, mergeau pe lângă lectica sau calul lui. După moartea sa a fost pus în numărul zeilor. Statul, în cea mai înfloritoare stare, l-a lăsat urmașului său Ti-

berius, fiul său vitreg la început, după aceea ginerele său și în cele din urmă fiul său prin înfiare.

11. Domnia lui *Tiberius* (a 14 d. Chr.), a fost de o nepăsare destrăbălată, de o cruzime grozavă, de o lăcomie nelegiuită și de o desfrânare rușinoasă. Căci el personal n'a purtat nici un războiu; expedițiunile războinice le conducea prin generalii săi. Pe câțiva regi, momindu-i la sine, nu i-a mai lăsat să se întoarcă înapoi. Intre aceștia a fost și Archelaus din Cappadocia, al căruia regat îl prefăcù în provincie romană, iar capitala dete poruncă să se numească după numele său. Se numește azi Caesarea, ea care mai înainte se numia Mazaca. Spre marea bucurie a tuturor, murì în anul al 23-lea al domniei și în vârstă de 78 ani, în Campania (a. 37 d. Chr.).

12. După el urmă *Caius Caesar* poreclit și *Caligula*; acesta erà nepotul lui Tiberius și al lui Drusus, un fiu vitreg al lui Augustus. Inotând în fărădelegi și în omoruri, făcù în curând să fie regretată chiar domnia urgisită lui Tiberius. A întreprins un războiu împotriva Germanilor; când însă a intrat în Suevia, n'a dat dovadă de nici un fel de curaj. Iși necinstì surorile și pe fiica uneia din acestea a recunoscut-o chiar ca fiică a sa. Fiind față de toată lumea de o nemaipomenită lăcomie, patimă și cruzime, a fost omorît în palatul său, în vârstă de 29 de ani, după o domnie de 3 ani, 10 luni și 8 zile.

13. Ca urmaș avù pe *Claudius*, un unchiu de tată al lui Caligula, fiul lui Drusus, al cărui monument

se poate vedea la Mogontiacum ¹, și care aveà de așîderea pe Caligula de nepot. Domnia acestuia n'a fost nici bună nici rea. În unele privințe erà bun și cumpătat, în altele crud și nesăturat. Declară răsboiu Britanniei, în care dela Caius Caesar nimeni dintre Romani nu mai intrase. După ce birui pe Britanni prin iscusința generalilor săi Cnaeus Sentius și Aulus Plautius, doi bărbați de seamă, își sărbătorî un triumf măreț. Imperiul roman l-a mărit, adăogând la el câteva insule așezate în Ocean, dincolo de Britannia, numite Orchades. Fiului său i-a dat numele de Britannicus. Față de unii din prietenii săi erà foarte binevoitor. Pe Plautius, spre pildă, un bărbat care în expedițiunea sa în Britannia făcuse mai multe fapte strălucite, l-a însoțit chiar în timpul triumfului pe Capitol, mergând la sfînga triumfătorului. A trăit 64 de ani și a domnit 14. După moarte a fost zeificat și numit *divus* (a. 54 d. Chr.).

14. Urmașul său, Nero, a fost în toate la fel cu Caligula, unchiul său după mamă. Acesta a slăbit și a micșorat imperiul roman ². A fost de un desfrâu și de o risipă nemai pomenită. După pilda lui Caius Caligula, făcèa baie caldă și rece de mirodenii, mergeà la pescuit cu undițe de aur, pe cari le legà cu sfoară de purpură. A omorît un mare număr de senatori și a fost dușmanul tuturor oamenilor de treabă. În cele din urmă până într'atât s'a înjosit și și-a pângărit ființa sa, că a început să joace și să

¹ *Mayence* sau *Maynx* din zilele noastre.

² Este vorba de pierderea Armeniei.

cânte la teatru, îmbrăcat în costum de muzicant și de actor tragic. A făcut numeroase paricidii, ucizând între alții pe fratele său, pe soția sa, pe mama sa. A dat foc orașului Roma, pentru ca, la priveliștea acestui incendiu, să-și facă o idee de felul cum a ars odioasă Troia. În ceea ce privește războiul, peste tot n'a prea avut curaj și eră cât pe aci să piarză Britannia. Două cetăți, cele mai vestite din această provincie, i-au fost cucerite și nimicite în timpul domniei sale. Parthii i-au luat Armenia și legiunile romane le-au trecut pe sub jug. Cu toate acestea, s'a câștigat și supt el două provincii: Pontus Polemoniacus, cedat de regele de acolo Polemon, și Alpii Cottieni, după moartea regelui Cottius.

15. Din pricina atâtor fărădelegi, fiind socotit de toată lumea ca blăstămat de zei, a fost părăsit de toți și a fost judecat de Senat, ca dușman al patriei. Și, pe când eră căutat să fie supus la pedeapsă — trebuia să fie dus în pielea goală prin oraș, cu capul vârit într'o furcă, bătut cu vergi până la moarte și astfel aruncat de pe stâncea Tarpeiană — a fugit din palat și furișându-se la un libert al său, între calea Salaria și calea Nomentană, la patru mile departe de Roma, s'a sinucis. A zidit la Roma termele, numite mai înainte Neroniane, cari acuma însă se numesc Alexandrine. A murit în vârstă de 31 de ani, în anul al 14-lea al domniei și împreună cu el s'a stins toată familia lui Augustus.

16. Urmașul său a fost *Servius Galba*, un senator din cea mai vechie boierime, și în vârstă de 73 de

ani. A fost ales ca împărat de Spanioli și de Galli și în urmă toată armata întări această alegere. Deregatoriile sale civile și militare aruncase oarecare strălucire și asupra vieții sale private, căci fusese adeseaori consul, adeseaori proconsul și de mai multe ori generalisim în cele mai primejdioase războaie.

Domnia lui a fost foarte scurtă; începuturile ei au fost fericite și nu i s'a putut aduce altă învinuire decât că a fost cam aplecat spre cruzime. Cu toate acestea, a pierit prin viclenia lui Otho, în a șaptea lună a domniei sale. A fost strâns de gât în forul roman și îngropat în parcul vilei sale, de pe șoseaua Aurelia, nu departe de orașul Roma, (a 69 d. Chr.).

17. După uciderea lui Galba, imperiul încăpù pe mâna lui *Otho*, un bărbat dintr'o familie nu de jos, totuș mai de neam după mamă decât după tată. În viața sa particulară, a trăit în desfrânare și în legături de prietenie cu Nero, iar ca împărat n'a avut timp să se arate cine este. Căci în clipa în care el ucideà pe Galba, trupele din Germania proclamau de împărat pe Vitellius, iar Otho pornind cu armata împotriva acestuia a fost înfrânt la întâia ciocnire a lor, la *Betriacum*¹ în Italia. Și cu toate că mai aveà destule trupe cu cari să se împotrivescă și cu toate că soldații săi îl conjurau să nu-și piarză nădejdea așa de repede de isbânda armelor lor, totuș el și-a pus capăt zilelor, spunând că viața sa nu prețuește atâta, ca din pricina lui să înceapă un nou războiu

¹ Intre Mantua și Cremona.

civil. Muri deci de bună voie în vârstă de 38 de ani, după o domnie de 95 de zile (a. 69 d. Chr.).

18. În urmă pune mâna pe putere *Vitellius*. Acesta eră dintr'o familie mai mult onorabilă decât nobilă, căci tatăl său, deși de neam de jos, a fost totuș ales de trei ori consul ordinar¹. Domnia lui *Vitellius* a fost o rușine, căci s'a făcut vestit prin cruzimea sa și mai ales prin lăcomia sa după mâncare și prin nesațul său, așezându-se, zice-se de patru și chiar de cinci ori la masă pe zi. Istoria ne povestește, cel puțin, de o făimoasă masa ce i-a dat fratele său *Vitellius*, masă în care pe lângă alte mâncări scumpe se spune că i s'ar fi pus înainte 2000 de pești și 7000 de păsări. *Vitellius* fiindcă voia să fie deopotrivă cu Nero, și fiindcă așa de mult ținea el la acesta, că aducea chiar onoruri rămășițelor mortuare ale acestui împărat, înmormântat fără nici o pompă, a fost omorît de generalii lui *Vespasian*, al cărui frate, *Sabinus*, făcuse împăratul să piară în incendiul *Capitoliului*². Înainte de moartea sa însă, a fost târit în batjocura tuturor pe străzile Romei, în pielea goală, cu părul vulvoi, cu capul gol, cu o sabie pusă supt bărbie, lovit în față și în piept cu tot felul de murdării de toți câți îl întâlneau. În sfârșit, l-au strâns de gât și l-au aruncat în *Tibru*, lipsindu-l de orice înmormântare. A pierit în vârstă de 57 de ani, după o domnie de 8 luni și o zi.

¹ Consulul care intră în funcțiune la întâiu Ianuarie și după numele căruia se numiă anul se chema *consul ordinarius*.

² Incendiarea *Capitoliului* este fapta împăratului *Vitellius*.

19. Urmaşul său a fost *Vespasianus*, ales de împărat în Palestina. Acesta, deşi eră dintr'o familie de jos, totuş poate fi asemuit cu cei mai buni împăraţi. Dar chiar înainte de a fi ajuns la domnie, a avut un trecut strălucit, căci, fiind trimis de Claudius în Germania, apoi în Britannia, s'a luptat cu duşmanul în 32 de lupte şi a adăugat la imperiul roman două popoare foarte puternice, 20 de oraşe şi insula Vecta din apropierea Britanniei. Ca împărat, s'a purtat cu cea mai mare cumpătare; numai că eră cam lacom de bani. Totuş dela nimenea n'a luat ceva pe nedrept şi deşi banii îi strângea cu lăcomie, îi dăruia foarte bucuros, mai ales celor lipsiţi. Ba am putea zice că înainte de el nici un alt împărat n'a fost de o dărnicie mai mare sau mai la locul ei. Eră de o blândeţe neobicinuită, aşă că nu pedepsiă cu o pedeapsă mai mare decât exilul, nici chiar pe cei vinovaţi de lèse maiestate. Supt domnia sa, imperiul roman s'a mărit cu Judaea şi Ierusalymul, cea mai vestită cetate din Palaestina (a. 70 d. Chr.). De asemenea Achaia, Lycia, Rhodos, Byzantium, Samos, cari mai înainte fuseseră state libere, precum şi Thracia, Cilicia, Com-magena, cârmuite de regi amici, au fost prefăcute în provincii romane.

20. Neţinând seamă de vechile supărări şi de vrăş-măşiile de mai înainte şi îndurând cu răbdare ocară advocaţilor şi filosofilor, Vespasianus aveă în grija sa mai ales disciplina militară. Impreună cu fiul său Titus, îşi sărbătorî un triumf asupra Ierusalimului. Inuşirile sale l-au făcut iubit de senat, de popor, în

sfârșit de toată lumea, când se stinse deodată din pricina unei desinterii în vila sa, aproape de țara Sabinilor, în vârstă de 69 de ani și după o domnie de nouă ani și șapte zile; a fost pus în numărul zeilor. Cu toate uneltirile urzite împotriva sa, uneltiri pe cari se prefăcea în totdeauna că le disprețuește, avea atâta încredere în ursita fiilor săi, că în plin senat a spus că după sine sau va urmă în domnie fiii săi, sau nu-i va mai urmă nimenea.

21. După el a ocupat tronul fiul său *Titus*, care s'a chemat de așîderea *Vespasianus*. Aceasta eră un bărbat desăvârșit, așa că a fost vrednic să fie numit *iubirea și farmecul neamului omenesc*¹. A fost o pildă de elocință, de virtuți ostășești, de înfrânare. A pledat procese în latinește, a compus poeme și tragedii în grecește. În împresurarea *Jerusalymului* pe când își făcea serviciul militar supt tatăl său, cu douăsprezece săgeți a nimerit pe doisprezece dușmani. În timpul domniei sale, s'a arătat cu atâta bunătate, că n'a pedepsit niciodată pe nimenea, iar pe cei dovedii că a uneltit împotriva sa îi primiă tot cu aceeaș prietenie ca și mai înainte. A fost atâta de blând și atâta de darnic că nu tăgăduia nimănuia nimic, iar când amicii săi îl muștrău pentru aceasta le răspundeă: *Nimeni nu trebuie să plece nemulțumit dela o audiență împărătească*². Odată aducându-și aminte în timpul unei cine că în acea zi n'a făcut nimănuia nici un bine se spune că ar fi zis: *Iată*

¹ *Amor et deliciae humani generis.*

² *Respondit, nullum tristem debere ab imperatore discedere.*

*prieteni am pierdut o zi degeaba*¹. Titus puse să se zidească la Roma un amfiteatru, la târnosirea căruia, se uciseră cinci mii de fiare sălbatice.

22. Acest împărat, inbit de toți din pricina însușirilor sale, a murit de o moarte firească, în aceeași vilă ca și tatăl său, după o domnie de 2 ani, 8 luni și 20 de zile, în vârstă de 41 de ani. La moartea sa a fost o jale atât de mare, că fiecare plângea ca după un părinte. Senatul aflând despre această pierdere numai înspre seară, s'a îngămădit noaptea în curie și l-a încărcat de atâtea laude și i-au arătat atâta recunoștință, câtă nu i-a arătat nici odată în viață, nici odată fiind de față. A fost pus în rândul zeilor.

23 Fratele său mai tânăr *Damitianus*, primî după el domnia. Acesta semănă mai mult cu Nero și cu Caligula decât au tatăl și fratele său. În cei dintâi ani ai domniei sale a fost, cu toate acestea, blând. Curând însă a căzut atât de jos în păcatul desfrăului, al furiei, al cruzimii și al lăcomiei și din pricina aceasta, își atrase atâta ură, că s'au uitat și faptele cele bune ale tatălui și ale fratelui său. A pus la cale moartea celor mai de seamă senatori; el a fost cel dintâiu care a vrut să fie numit domn și zeu. Pe Capitol îngăduia să i se ridice numai statui de aur și de argint. A urzit moartea verilor săi. A fost de o îngâmfare nemai pomenită. A întreprins patru expedițiuni războinice, una împotriva Sarmanților, a doua îm-

¹ *Amici, hodie diem perdidit.*

potriva Cattilor și două împotriva Dacilor. Expedițiunea în contra Dacilor și cea în contra Catiilor i-au dat prilej pentru un îndoit triumf. Campania împotriva Sarmanților nu i-a adus decât o coroană de lauri. Cu toate acestea, chiar în aceste războaie a suferit mari înfrângeri. Căci în Sarmatia o legiune a sa ¹ a fost nimicită, cu general cu tot, iar Dacii îi uciseră pe fostul consul *Oppius Sabinus* și pe prefectul praetoriului *Cornelius Fuscus* împreună cu armatele lor cele mari. La Roma a pus să se ridice mai multe clădiri, între altele Capitoliul, Forum transitorium, Odeum, Porticul Zeilor, Iseum, Serapeum și Stadium. Atrăgându-și însă ura tuturor din pricina nelegiuirilor sale a fost ucis în palatul său, în urma unei conspirațiuni, în al 45-a anul vârștii și în al 15-a al domniei. Cadavrul său a fost ridicat noaptea de cioci și în batjocură îngropat fără nici o pompă (a. 96 d. Chr.)

CARTEA VIII-a.

Cuprinsul : 1 Nerva, dreptatea și bunătatea sa. — 2 — 5. Traianus supune mai multe popoare și mărește imperiul roman. — 6 — 7. Hadrianus, gelos de gloria lui Traianus, părăsește cuceririle acestuia. — 8. Antoninus Pius, virtuțile sale; renumele său la popoarele streine. — Statul condus de doi împărați: Marcus Antoninus Verus (sau Marcus Aurelius) și

---

¹ *Legio ejus* poate să însemneze legiunea care îi purtă numele, *legio Flavia*.

Lucius Antoninus Verus. — 10. Lucius, defectele sale ; expedițiunea sa în contra Parthilor ; moartea sa. — 11—14. Marcus Antoninus, știința sa, meritele sale ; succesele sale în contra Germanilor și Marcomanilor ; moartea sa. — 15. Commodus, fiul lui Marcus Aurelius și succesorul său, viciile sale ; succesele sale în contra Germanilor — 16. Helvius Pertinax e ales de împărat și omorît de soldații săi, după 80 de zile de domnie. — 17. Salvius Iulianus, iurisconsult, e învins de Severus, după o domnie de șapte luni. — 18—19. Septimius Severus, cruzimea sa, știința sa. Bate pe Pescenius Niger și pe Clodius Albinus, rivalii săi, supune pe Parthi, pe Arabi și pe Adiabeni ; năvălește în Britannia. — 20. Antoninus Caracalla, construirea thermelor antonine ; cruzimea sa, desfășul său. — 21. Opilius Macrinus și Diadumenus, fiul său, domnesc puțin timp și nu fac nimic mai de seamă. — 22. Aurelius Antoninus Heliogabalus, ticăloșiile sale. — 22. Aurelius Alexander, victoria sa asupra Parthilor ; restabilirea disciplinei militare. Cancelarul său, iurisconsultul Ulpianus.

1. În anul 850 dela fundarea Romei, supt consulatul lui Vetus și al lui Valens, statul roman, fiind încredințat în mâinile unor împărați buni, a ajuns iarăș în cea mai înfloritoare stare. Căci, după nelegiuitul tiran Domitianus, a urmat la tron *Nerva*, un om care, înainte de a ajunge la domnie, dăduse dovezi de cumițenie și curaj. Familia sa eră din clasa mijlocie. Eră bătrân, când Petronius Secundus, praelectul praetorului și împreună cu el Parthenius, omoritorul lui Domitianus, îl proclamară de împărat *Nerva* a fost un domn plin de dreptate și foarte popular și a avut o prevedere dumnezeiască pentru fericirea statului, adoptând de fiu pe Traianus. A murit la Roma după o domnie de un an, patru luni

și opt zile, în vârstă de 71 de ani și a fost pus în numărul zeilor (a 98 d. Chr.)

2. După el a urmat *Ulpus Traianus Crinitus* care se născuse la Italica în Spania, dintr'o familie mai mult veche decât de neam. Căci tatăl său a fost cel dintâiu din familia sa care a ajuns la consulat. A fost ales de împărat la Agrippina¹, în Gallia și așa de bine a dus cărma statului că poate fi socotit cu drept cuvânt mai presus decât oricare alt împărat. Bunătatea și vitejia sa au fost fără de seamăn. Granițele imperiului roman, care dela Augustus au fost mai mult apărate decât mărite cu glorie, le-a întins în lung și în lat. În Germania, dincolo de Rhin, a zidit noi cetăți. *Invingând pe Decebalus a cucerit Dacia și făcù o provincie din țările de dincolo de Dunăre, țări cari acum le locuiesc Taifalii, Victoalii și Thervingii. Lungimea acestei provincii de jur împrejur este de 1.000.000 de pași (a 106 d. Chr.).*

3. Cuprinde din nou Armenia pe care o ocupaseră Parthii, ucigând pe Parthamasirus care era guvernatorul ei. Albanilor le dete un rege; regii Hiberilor, Souromaților, Bosporanilor, Arabilor, Osdroenilor și Clochienilor îi se închinară de bună voe. Pe Cardueni, pe Marcomedi îi supuse cu arma în mână. Cucerî și luă în stăpânire Anthemusia, o întinsă regiune din Persia, apoi Seleucia, Ctesiphonul, Babylonul și Messenia. Pătrunse până în India și la Marea Roșie și făcù acî trei provincii romane și anume: Armenia,

¹ *Colonia Agrippina* a fost fondată de soția împăratului Claudius, astăzi Cologne sau Köln, pe Rhin.

Assyria și Mesopotamia, împreună cu teritoriul popoarelor care se mărginesc cu Madena¹. Și Arabia, în urmă, a prefăcut-o în provincie romană. În Marea Roșie își pregăti o flotă, cu care să facă pustiiri în India.

4. Cu toate acestea, gloria sa militară a întrecut-o prin cumpătarea și prin bunătatea sa, căci, atât la Roma cât și în provincii, eră așa de îndatoritor față de toată lumea, ca și când toți ar fi fost deopotrivă cu el. Adese ori își cerceta prietenii, fie spre a le da bună ziua, fie în cazuri de boală; sărbătoriă zilele lor de sărbătoare, ori la masa lor, ori la masa sa; adese ori mergea cu ei în lecticele lor; n'a adus supărare nici unui senator, n'a adus, spre a-și sporî averea sa, nici o nedreptate nimănui. Eră darnic față de toți. Imbogăția din averea statului și din averea sa particulară și ridică la locuri de cinste chiar și pe aceia pe cari deabia îi cunoștea. Întreg imperiul roman îl acoperi de monumente; dete multor cetăți privilegii. Tot ceea ce făcea, făcea cu blândețe și cu bunătate, așa că în tot timpul domniei sale un singur senator a fost osândit, și acesta de senat, fără știrea lui Traianus. Din pricina aceasta pe întreg globul pământesc eră socotit ca un zeu și vrednic de tot felul de închinăciuni, atât în viață cât și după moarte.

5. Intre altele se pomenește dela el următoarea vorbă faimoasă. Când prietenii îl învinuiau odată că

¹ O regiune din Armenia, între fluviul Cyrus și Araxes.

prea se poartă deopotrivă cu toți, el le răspunse că se poartă ca împărat față de particulari precum ar dori ca particular să se poarte împăratul cu sine ¹. După ce și-a câștigat o așa de mare glorie, atât în timp de pace cât și în timp de războiu, a murit de dezinterie la Seleucia, în Isauria, pe când se întorcea din Persia (a. 117 d. Chr.). S'a stins în vârstă de 63 de ani, după o domnie de 19 ani, 6 luni și 15 zile. A fost așezat între zei și este singurul care a fost îngropat înăuntrul Romei. Oasele sale, puse într'o urnă de aur, zac în piața pe care singur a construit-o, supt o coloană a căreia înălțime este de 144 picioare. Pomenirea lui a rămas așa de scumpă, că până și astăzi se aclamă împărații în senat: «*Fii mai fericit decât Augustus, mai bun decât Traianus*²». Prin bunătatea sa și-a câștigat o glorie atât de mare, că și cei ce laudă din lingușire și cei ce laudă în serios, pe el îl iau ca pilda cea mai strălucită.

6. După moartea lui Traianus a fost ales împărat Aelius Hadrianus. Alegerea se datorește Plotinei, soția lui Traian, căci acesta, nu numai că nu a căutat, dar, cât timp a fost în viață, nici nu voise să auză de adopțiune, deși eră fiul verișoarei sale. Și el s'a născut în Italia. Pizmuind gloria lui Traianus, Hadrianus a părăsit numai decât provinciile pe cari Traianus le adăogase la statul roman. A chemat în-

¹. Respondit, talem se imperatorem esse privatis, quales esse sibi imperatores privatus optasset.

² Felicior Augusto, melior Traiano.

apoi legiunile din Assyria, Mesopotamia și Armenia și a hotărît ca frontiera imperiului să fie Eufratul. *Ar fi voit să renunțe și la Dacia, dar amicii săi îl împiedicară, spunându-i că ar fi să dea pradă barbarilor o mulțime de cetățeni romani, de oarce Traianus, după cucerirea Daciei, adusesse aci din toate părțile imperiului o mulțime nenumărată de coloniști spre a cultivă câmpurile și a locui orașele, depopulate de lungile răsboaie ale lui Decebalus*¹.

7. In tot timpul domniei sale a fost liniște; războiul a purtat o singură dată, printr'un general al său. A făcut o călătorie în întreg teritoriul roman și a pus să se clădească un mare număr de zidiri. In limba latină ținea discursuri cu o ușurință neobicinuită și eră adânc cunoscător al limbii grecești. De blândetea sa n'a lăsat un nume prea bun, cu toate acestea, s'a ocupat mai cu osebire de disciplina militară și de sporirea visteriei statului. A murit în Campania în vârstă de peste 60 de ani, după o domnie de 21 ani, 10 luni și 29 zile (a. 138 d. Chr.). Senatul n'a voit să-i dea cinstea zeificării; totuș, la stăruința dârje a urmașului său Titus Aurelius Fulvius Antoninus, deși senatorii în unanimitate s'au opus pe față, a dobândit-o.

---

¹ Iată textul latin al acestui celebru pasagiu: *Idem de Dacia facere conatum amici deterruerunt, ne multi cives Romani barbaris traderentur, propterea quia Traianus victa Ducia ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas. Dacia enim diuturno bello Decebalii viris fuerat exhausta,*

8. După Hadrianus urmă deci *Titus Antoninus Fulvius Boionius*, numit și *Pius*, dintr'o familie strălucită, deși nu prea vechie. Acesta a fost un împărat mare, așa că s'ar putea asemui, pe bună dreptate, cu Numa Pompilius, după cum *Traianus* se pune pe aceeaș treaptă cu *Romulus*. Înainte de a se urca pe tron, a trăit în cinste, ca împărat, și mai mult, Nu erà aspru față de nimenea, erà plin de bunătate față de toată lumea. După glorie militară n'a râvnit, gândindu-se mai mult la apărarea decât la sporirea provinciilor. Pentru cârmuirea statului își alegea bărbații cei mai drepți. În funcțiuni ținea pe oamenii de treabă, pe cei răi îi înlătură fără însă să-i prigo-nească. Regii, cari steteau în legături de prietenie cu el, îl venerau și, în acelaș timp, se și temeau de el. Ba încă, popoarele barbare, părăsind armele, aduceau înaintea lui neînțelegerile lor și ascultau de hotărîrea ce dădea el. Cu toate că înainte de a ajunge la domnie stăpâniã bogății nenumărate, el și le-a micșorat, plătind soldă militarilor și dăruind bani prietenilor săi. Tesaurul public însă l-a lăsat în bună stare. Numele de *Pius* l-a căpătat pentru bunătatea sa. S'a stins din viață la *Lorium*, o vilă a sa dela țară, departe de 12 mile dela Roma în vârstă de 73 de ani și după o domnie de 33 ani. A fost așezat printre zei, după cum îi se și cădea.

9. După el a luat conducerea imperiului *Marcus Antoninus Verus*, de obârșie foarte nobilă, căci după tată se trăgea din Numa Pompilius, după mamă dintr'un rege al Sallentinilor. Împreună cu el a fost

împărat și *Lucius Annius Antoninus Verus*. Acum pentru întâiaș dată, statul roman a fost în stăpânirea a doi împărați cu uteri egale. Până la această dată, Romanii au avut în singur Augustus.

10. Amândoi împărații aveau între ei nu numai legături de sânge, dar și legături de încuscrire: căci Verus Annius Antoninus țineă în căsătorie pe fiica lui Marcus Antoninus Pius, iar Marcus Antoninus eră ginere al lui Antoninus Pius prin soția sa Galeria Faustina, cea tânără, văduvă sa. Ei avură să poarte războaie cu Parthi cari acum pentru întâiaș dată dela victoria lui Traianus, puseră mâna pe arme. Expedițiunea împotriva lor, făcut-o Verus Antoninus; acesta, așezându-și tabăra la Antiochia și la frontiera Armeniei, câștigă prin generalii săi mai multe victorii strălucite. A cuprins Seleucia, una din cele mai de vază cetăți din Assyria și a făcut 14.000 de prizonieri. În urmă se întoarse la Roma unde a împărțit onorurile unui triumf asupra Parthilor cu fratele său care în acelaș timp îi eră și socru. A murit în Veneția, într'o călătorie ce o făcea dela orașul Concordia spre Altinum. Se găsiă în aceeaș trăsură împreună cu fratele său, când fu lovit pe neașteptate de o revărsare de sânge, boală pe care Grecii o numesc apoplexie. Firea sa nu eră dintre cele mai blânde, cu toate acestea, din respect pentru fratele său, nu s'a dat niciodată la cruzimi. După moartea sa, întâmplată în anul al 11 al domniei sale, a fost așezat în rândul zeilor.

11. După el a cărmuit statul numai *Marcus An-*

toninus singur, un bărbat mai mult de admirat decât de lăudat. Acesta chiar din anii copilăriei a arătat o atât de mare liniște sufletească că, în pruncia sa chiar, nu arată în înfățișare nici o schimbare nici la bucurie nici la durere. Inchinându-și viața filosofiei stoice, el a fost un adevărat filosof, nu numai prin moravurile sale, dar chiar prin știința sa. Încă de tânăr, și-a câștigat atâta admirațiune, că Hadrianus a căutat să și-l facă urmaș și când, cu toate acestea, a luat de fiu adoptiv pe Antoninus Pius, a dorit ca cel puțin să fie ginerele acestuia, pentru ca astfel să poată ajunge la domnie.

12. A fost introdus în filosofie de Apollonius din Chalcedon, în literatura grecească de Sextus din Chironia, un nepot al lui Plutarchus; literatura latină însă l-a învățat marele orator Fronto. La Roma trăia pe picior de egalitate cu oricare alt cetățean. Strălucirea împărătească nu l-a împins spre îngâmfare. Fiind aplecat spre dărnicie, s'a purtat față de provincii cu bunătate și cumpătate. Supt acest împărat s'au dat câteva lupte norocoase împotriva Germanilor. El personal n'a făcut decât un singur războiu, cel în contra Marcomannilor, un războiu așa de grozav, că s'ar putea compara cu războaiele punice și care a fost cu atât mai primejdios, cu cât periseră cu această ocaziune toate armatele romane. În timpul său a izbucnit, după victoria asupra Perșilor, o așa de mare epidemie că la Roma, în Italia și în provincii, au pierit de tifos cea mai mare parte din locuitori și aproape toată oștirea.

13. Cu multă trudă și cu mare răbdare, stând la Carnuntum trei ani de zile, a izbutit să pue capăt războiului Marcomannic, la care luaseră parte și Quazii, Vandalii, Sarmații, Suevii și toată lumea barbară. A omorât cu acest prilej multe mii de oameni și, după ce a liberat de sclăvie pe Pannoni, și-a sărbătorit la Roma un triumf, împreună cu fiul său Commodus Antoninus pe care tocmai îl fășuse Caesar ¹. Fiindcă, purtând acest războiu, împăratul sleise tot tezaurul statului și nu mai aveă bani să dăruiască bravilor săi soldați și deoarece nu voiă să ceară, nici dela locuitorii provinciilor, nici dela senat, a scos spre vânzare la mezat, în forul divului Traianus, toate podoabele regești, vasele de aur, cupele de cristal, vasele murine, hainele de aur ale sale și ale soției sale și podoabele de pietre prețioase. Vânzarea a ținut două luni neîntrerupt și s'a scos mult bănet. Totuș după victorie a înapoiat prețul cumpărătorilor, cari voiau să-i dea îndărăt obiectele. N'a supărat însă pe nimenea, dacă ar fi voit să păstreze cele odată cumpărate.

14. A îngăduit și cetățenilor mai cu vază să dea ospețe, tot așa de pompoase ca și împăratul, și să-și

---

¹ Numele de *Caesar* a fost adoptat, ca titlu împărătesc, de Octavianus Augustus și de toți urmașii săi. Când Hadrianus a înfiat pe Aelius Verus, li dete voie să poarte și numele de Caesar. Din această epocă înainte, deși numele de *Augustus* se dedea împăratului care domniă, s'a păstrat numele de Caesar pentru a doua persoană din stat și pentru moștenitorul presumptiv al tronului.

albă lacheii, tot așa îmbrăcați ca și lacheii împărătești. În jocurile cari le-a dat ca să sărbătorească izbânda sa, a fost așa de darnic că a făcut să apară deodată 100 de lei. Prin bunătatea și stăruința sa, asigurând fericirea imperialui, a murit după o domnie de 18 ani, în vârstă de 61. La cererea stăruitoare a tuturora, a fost pus în rândul zeilor (a. 180 d. Chr.).

15. Urmașul său, *Lucius Antoninus Commodus*, n'a avut nimic din însușirile tatălui său, decât doar că s'a luptat și el cu izbândă împotriva Germanilor. Luna lui Septembrie a încercat să o numească după numele său, așa ca să se numească Cammodus. Desfrâul său și destrăbălarea sa l-au târit însă până la atâta înjosire, că adesea ori se luptă în sala de gladiatori, și în urmă chiar și în amfiteatru cu oameni de acest soi. A murit de o moarte așa de năprasnică, încât s'a crezut că a fost strâns de gât sau ucis prin venin. A domnit după tatăl său 12 ani și 8 luni și atât de mult a fost blăstămat de toți, că chiar după moarte a fost judecat ca dușman al neamului omenească (a. 192 d. Chr.).

16. După el a urmat *Pertinax*, un moșneag care atinsese vârsta de 70 de ani. Eră prefect al Romei, când senatul, priintr'o hotărîre a sa, îi încredință domnia. După o guvernare de 80 de zile, a fost omorît într'o răscoală a soldaților pretoriani de mâna criminală a lui *Julianus* (a. 192 d. Chr.).

17. După el se repezi să pună mâna pe putere *Salvius Julianus*, un om de o familie cunoscută și un mare jurisconsult. Eră nepot al vestitului *Salvius*

Julianus care, supt divul Hadianus, alcătuisese *edictul perpetuu*¹. A fost învins de Severus la podul Mulvius și ucis în palat, după șapte luni, de când a început să domneasca.

18. În urmă primii ocârmuirea imperiului roman *Septimius Severus*. Acesta se trăgea din Africa, din orașul Septis, din provincia Tripolitania. Pe cât se știe, el este singurul împărat din Africa, atât dintre înaintașii cât și dintre urmașii săi. La început a fost avocat al fiseului, curând după aceea ajuns tribun militar. Trecând prin diferite funcțiuni și onoruri, ajuns în cele din urmă până la conducerea întregului stat. A dat ordin să fie numit Pertinax, în cinstea aceluși Pertinax care a fost omorît de Julianus. Împăratul Severus era din firea sa foarte lacom și crud și a purtat multe războaie norocoase. Omorî aproape de Cyzicus pe Pescenius Niger, care se ridicase cu armele împotriva sa în Egypt și în Syria. Șupuse pe Parthi, Arabia inferioară și pe Adiabeni și anume pe Arabi așa fel că prefăcù țara lor într'o provincie romană. De aceea, a și primit numele de *Parthicus*, *Arabicus* și *Adiabenicus*. A ridicat pe toată întinderea imperiului roman un mare număr de monumente. Supt domnia sa, Clodius Albinus, tovarășul lui Julianus în asasinatul lui Pertinax și care se proclamase în Gallia

---

¹ *Edictul perpetuu* este un codice de legi, după care aveà să se conducă praetorii noi aleși. Până la acest edict, praetorii fixau în fiecare an principiile, după care aveau să se judece procesele.

de Caesar, a fost învins și el și omorît aproape de Lugdunum (a. 197 d. Chr.).

19. Severus, pe lângă gloria sa militară, se distingea și prin însușirile sale de bărbat de stat. În acelaș timp, era literat de seamă și mai ales adânc cunoscător în știința filosofiei. Cea din urmă expedițiune răsboinică a sa a fost în Britannia, unde, pentru ca să pună în siguranță provinciile cucerite din nou, trase un șanț de 32.000 de pași dela o mare până la cealaltă mare. A murit la Eboracum¹, la adânci bătrânețe, după o domnie de 16 ani și 3 luni și a fost zeificat (a. 211 d. Chr.). Imperiul l-a lăsat celor doi fii ai săi, Bassianus și Geta. Lui Bassianus însă pusese el senatul să-i dea numele de Antoninus. De aceea s'a numit el Marcus Aurelius Antoninus Bassianus. Acasta urmă în domnie după tatăl său, căci Geta fu declarat dușman al patriei și omorît îndată.

20. *Marcus Aurelius Antoninus Bassianus*, numit și *Caracalla*, a fost de o fire cam ca și a tatălui său, puțin însă mai fioros și mai pornit. La Roma strălucita clădire numită *Băile antonine*, este opera sa. În afară de aceasta n'a lăsat nimic vrednic de amintire. A fost atât de neînfrânt în patimile sale, că a luat în căsătorie chiar pe mama sa vitregă, Iulia. Pe când se pregătea pentru o expedițiune împotriva Parthilor, a murit la Osdroena, lângă Edessa², după o domnie de 6 ani și 2 luni, în vârstă abia de 43 ani și a fost îngropat pe cheltuiala statului.

¹ Astăzi York.

² Osdroena era o parte din Mesopotamia.

21. După el, au fost făcuți împărați *Opilius Macrinus*, prefectul găzii pretoriane, împreună cu fiul său *Diadumenus*. Din pricina scurtei lor domnii, de un an și două luni, nu putură să săvârșească nimic vrednic de amintire. Fură omoriți amândoi într'o răscoală militară (a. 218 d. Chr.).

22. După aceștia fu ales împărat *Marcus Aurelius Antoninus*. Acesta trecea drept un fiu al lui Antoninus Caracalla, și eră preot al templului lui Helio-gabalus. După ce vine la Roma, unde senatul și armata îl așteptă cu mare nerăbdare, s'a murdărit în tot felul de ticăloșii. Viața sa a fost plină de rușini și de desfrânări, de aceea, după o domnie de doi ani și opt luni, este omorît într'o revoltă militară și împreună cu el și mama sa *Symia Syra*.

23. În locul acestuia vine la domnie *Aurelius Alexander*, care, deși foarte tânăr, e numit de armată ca Caesar și de senat ca Augustus. Pornind un războiu împotriva Perșilor, câștigă o victorie strălucită asupra regelui Xerxes. Disciplina militară o țină cu severitate. Pe unele legiuni aplicate spre răscoală le-a desființat cu totul. Avea de sfetnic sau cancelar al său pe *Ulpianus*, creatorul științei dreptului. În Roma știu să se facă popular. S'a stins în Gallia într'o remisiune militară, după o domnie de 13 ani și 8 zile. Față de mama sa *Mammaea* a fost un model de iubire (a. 235 d. Chr.).

CARTEA IX-A.

Cuprinsul: 1. Maximinus poartă războiul cu Germanii, pe cari îi învinge, dar e ucis de Pupienus. — 2. Trei Augusti în acelaș timp, Pupienus, Balbinus și Gordianus. Gordianus singur împărat. Deschiderea templului lui Ianus. Infrângerea Perșilor. — 3. Cei doi Philippus, tatăl și fiul, ca împărați. Sărbătorirea mileniului dela fundarea Romii. — 4. Decius înăbușe războiul civil atâțat în Gallia. Moartea sa și a fiului său. — 5. Gallus Hostilianus și Volusenus, fiul său. nu fac nici o faptă istorică. — 6. Domnia lui Aemilianus. — 7-10. Domnia lui Licinius Valerianus și a lui Gallienus, fatală pentru imperiul roman. Invaziunile barbarilor. Mai mulți împărați deodată: Postumus, Marius, Victorinus, Tetricus și Odenathus. — 11. Claudius învinge pe Gothi. Calitățile sale, moartea sa. — 12. Quintilius, un împărat de seamă, domnește scurt timp. — 13-15. Aurelianus învinge pe Gothi; reduce imperiul roman în limitele sale. Invinge pe Tetricus în Gallia. Face prizonieri în Orient, pe Zenobia. Înăbușirea răscoalci monetarilor din Roma. Cruzimea sa. — 16. Scurtele domnii ale lui Tacitus și Florianus. — 17. Recucerirea Galliei invadate de barbari de către vestitul general Probus. Incursajarea culturii viții de vie. — 18. Războiul fericit al lui Carus. în contra Parthilor. Moartea împăratului fiind trăsmit de fulger. Fiul său Numerianus moare prin trădare. — 19. Carinus, urgisit din cauza crimelor sale, e părăsit de soldați. Diocletianus este proclamat de soldați ca împărat. — 20. După infrângerea lui Carinus, Maximianus Herculius este trimis să înăbușe revolta Bagaudilor. — 21-23. Carausius îmbracă purpura de Caesar în Britannia și Herculius în Egipt. Quinquegentianii pustiesc Africa. Diocletianus numește August pe Maximinus și-l trimite să înăbușe răscoalele. Constantius și Galerius Maximianus sunt făcuți Caesari. Germanii sunt masacrați de Constantius. — 24-25. Galerius Maximianus învins de Narses, regele Perșilor. îl învinge în urmă într'o mare bătălie. Infrângerea Carpilor.

Bastarnilor și Sarmatilor. — 26-28. Diocletianus și Maximianus Herculus abdică dela domnie și trăiesc ca simplii particulari. Caracterul lor.

1. Alexander Severus avu de urmaș pe *Maximinus*, cel dintâiu care din simplu soldat a ajuns la domnie numai prin voința armatei, fără sprijinul sau consimțământul senatului și fără să fi fost și el senator. După ce a făcut un războiu norocos împotriva Germanilor și, tocmai când a primit dela soldați titlul de împărat, a fost asasinat de Pupienus la Aquileia¹, unde l-au părăsit și trupele. Cu el a fost asasinat și fiul său, un copil, cu care domnise împreună, trei ani și câteva zile.

2. După aceea au fost trei împărați deodată și anume: *Pupienus*, *Balbinus* și *Gordianus*. Cei doi dintâiu erau de obârșie foarte de jos, Gordianus însă eră de familie bună, căci tatăl său, bătrânul Gordianus, pe când se găsea ca proconsul în Africa, în timpul domniei lui Maximinus, fusese ales ca împărat de unanimitatea soldaților. Când însă veniră la Roma, Balbinus și Pupienus fură omoriți în palatul împărătesc și s'a păstrat domnia numai pentru Gordianus. Gordianus căsătorindu-se la Roma, foarte tânăr, cu Tranquillina, deschide templul lui Janus, cel cu două fețe, și plecând în Orient, declară războiu Parthilor cari se pregăteau tocmai să năvălească în provinciile

¹ *Aquileia*, cetate în Gallia Transpadană, dărâmată de Attila în a. 452 d. Chr., ai căreia locuitori se refugiară în lagunele, unde s'a zidit în urmă Veneția.

romane. În această expediție este norocos și-i zdrobește pe dușmani în mai multe lupte crâncene. La întoarcerea sa însă este asasinat, nu departe de frontiera romană, de vicleanul Philippus care îi a luat locul. Soldații îi ridicară un monument, la 20 mile depărtare de Circesium, unde se află acum o fortăreață romană lângă Eufrat, îi aduseră la Roma cenușa și oasele, și-l puseră în numărul zeilor.

3. Cei doi *Philippi*, tatăl și fiul, înhățară domnia după omorîrea lui Gordianus și, conducând fără pierderi armatele, plecară din Syria spre Italia. Supt domnia lor s'a sărbătorit anul al miilea dela fundarea Romei, cu jocuri mărețe și spectacole falnice. În urmă sunt omorîți amândoi de soldați, Philippus, cel bătrân, la Verona, cel tânăr, la Roma. Domniră cinci ani și au fost puși, și ei, în rândul zeilor.

4. După aceștia luă domnia *Decius*, născut la Budalia, în Pannonia inferioară. Acesta înăbuși războiul civil ce se iscăse în Gallia. Dete fiului său titlul de Caesar și construi la Roma băi publice. După o domnie de doi ani murì, împreună cu fiul său, în teritoriul barbar¹ și fură așezați între zei.

5. Curând după aceasta sunt aleși împărați *Gal-lus Hostilianus* și *Volusianus*, un fiu al lui Gallus. Supt domnia acestora, Aemilianus a voit să ațâțe un

¹ *In barbarico* pare a fi o confuzie de text, în loc de *in Abritto*, la Abtat Calessi, în Dobrogea, unde se știe din alte izvoare istorice că au murit în lupte cu Avarii. (Vezi cartea mea, *Cetăți și orașe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei* pag. 67.

răsboiu civil în Moesia. Plecând amândoi împărații să înăbușe acest războiu, fură asasinați la Interamna, după o domnie de doi ani neîmpliniți. Nici o faptă mai de seamă n'au făcut. Domnia lor e cunoscută doar printr'o epidemie, prin boale feliurite și printr'o jelanie mare.

6. *Aemilianus* a fost de o obârșie întunecoasă și a avut o domnie și mai întunecoasă. Murì după trei luni.

7. După aceea, *Licinius Valerianus* care comandă oștirile în Rhaetia și în Noricum, e ales de trupe împărat și curând după aceea e numit Augustus, La Roma deașișderea, primì din partea senatului, titlul de Caesar *Gallienus*. Domniile acestora au fost nenorocoase și aproape fatale pentru statul roman. Vina la aceasta o purtă, parte nenorocul împăraților, parte netrebnicia lor. Germanii pătrunseră până la Ravenna. În acelaș timp *Valerianus* care purtă războiu în Mesopotamia e biruit de regele Perșilor, Sapor, și curând după aceea fu făcut prizonier și-și trăi restul zilelor la Parthi, într'o sclavie rușinoasă (a. 259 d. Chr.).

8. *Gallienus*, fiind numit Augustus de tânăr, a avut la început o domnie fericită, a continuat să aibă una potrivită și a sfârșit prin a avea una dezastruoasă. În tinerețea sa, se distinse în adevăr prin mai multe fapte vitejești, în Gallia și în Illyria, și ucise la Mursa ¹ pe *Ingenuus*, care se proclamase de împărat, și pe *Regalianus*. Trăind multă vreme în pace și în liniște, se lăsă în urmă în tot felul de desfrânări și

¹ Astăzi Essek, în Pannonia.

în căderea sa rușinoasă și desperată dete drumul frânelor imperiului. Alamanni pustiiră Gallia și pătrunseră în Italia. *Dacia pe care Traianus o alipise, dincolo de Dunăre, la imperiul roman, fu atunci pierdută*; ¹ Grecia, Macedonia, Pontus, Asia, fură pustiite de Gothi, Pannonia jefuită de Sarmati și de Quadi. Germanii pătrunseră până în Spania și cuceriră vestita cetate Tarraco. Parthii, după ce ocupară Mesopotamia, încep să pună mâna și pe Syria.

9. În această stare desnădăjduită, în care împărăția romană eră cât pe aici să fie nimicită cu totul, îmbracă purpura împărătească în Gallia Postumus, un om de origine cu totul necunoscută și, în timp de zece ani, cât a domnit, prin vitejia sa și prin înțelepciunea sa, isbuti să scape provinciile aproape pierdute. Este însă ucis într'o răscoală militară, fiindcă n'a voit să le dea soldaților să prădeze Montiacum care la îndemnul lui Aelianus, se revoltase împotriva lui. După el ajunge la domnie Marius, un meșteșugar de jos, dar este omorît a doua zi. După aceea îmbracă purpura în Gallia Victorinus, un bărbat de un mare curaj. De oarece însă acesta eră prea mult dat desfrâului și căută să seducă femeile altera, a fost omorît la Agrippina, în al doilea an al domniei sale, prin trădarea și răzbunarea unui secretar al său.

10. Acesta are de urmaș pe senatorul Tetricus, prefectul Aquitaniei, pe care soldații îl proclamară de împărat în absența sa și îmbracă purpura la Bur-

¹ *Dacia, quae a Traiano ultra Danubium fuerat adiecta, tum amissa est.*

digala ¹. El a avut să înfrunte mai multe revolte militare. Pe când se petreceau toate acestea în Gallia, în Orient, Odenathus învinge pe Perși, apără Syria, cucerește din nou Mesopotamia și pătrunde până la Ctesiphon.

11. Astfel împărăția romană, de a căreia conducere Gallienus nu se mai îngrijea, a fost scăpată în Apus de Postumus, în Răsărit de Odenathus. Într'aceea Gallienus [trădat de generalul său Aureolus] este asasinat la Mediolanum, împreună cu fratele său Valerianus, în anul al noulea al domniei sale. În locul lui urmă *Claudius*, ales de armată, și întărit Augustus de senat. Acesta biruî într'o luptă crâncenă pe Gothi, cari pustiau Illyria și Macedonia. *Claudius* eră un împărat cruțător și cumpătat, care ținea la dreptate și care aveă calități de bărbat de stat. A murit însă de o boală, în al doilea an al domniei sale și a fost trecut în numărul zeilor. Senatul îi arată o mare cinste, căci hotărî să-i pue scutul de aur în curie și pe Capitol să-i ridice o statuie tot de aur (a. 270 d. Chr.).

12. După el este ales de împărat cu consimțământul unanim al soldaților *Quintillus*, un frate a lui *Claudius*. Acesta eră un bărbat de o modestie rară și foarte popular, așa că știu să fie deopotrivă, dacă nu chiar să întreacă pe fratele său. Senatul îi încuviință în unanimitate titlul de Augustus; a fost însă asasinat după o domnie de 17 zile.

¹ *Burdigala*, azi Bordeaux.

13. După el luă domnia *Aurelianus*, de origină din *Dacia ripensă*. Acesta erà de o mare destoinicie militară, însă de o fire năbădăioasă și aplecat spre cruzime. A biruit pe Gothi cu o vitejie neobișnuită. Teritoriului roman îi dădù, după mai multe expedițiuni fericite, vechile fruntarii de odinioară. În Gallia, în câmpiile Catalaune, învinse pe Tetricus, după ce însuș Tetricus își trădase armata, ale căreia revolte el nu le mai putea suferi. Într'o scrisoare tainică, prin care cerea iertare dela Aurelianus, se zice că s'ar fi slujit de versul lui Vergilius:

Scapă-mă, erou neînvinc, de aceste nenorociri ¹

Aurelianus, într'o luptă nu prea cruntă, făcù prizonieră, în Antiochia, și pe Zenobia care erà regina Orientului, după moartea lui Odenathus, bărbatul ei. Apoi, întorcându-se la Roma, își sărbătorì, ca un nou cuceritor al Orientului și al Occidentului, un triumf strălucit. Tetricus și Zenobia mergeau înaintea carului său. Acest Tetricus a fost numit în urmă guvernator în Lucania și a trăit până la adânci bătrânețe, ca un simplu particular. Urmașii pe care i-a lăsat Zenobia trăesc și acum la Roma.

14. În timpul domniei lui Aurelianus, s'a întâmplat la Roma revolta funcționarilor monetari. Aceștia bătură monede false și uciseră pe vistierul Felicissimus. Aurelianus îi biruì și-i pedepsi cu cea din urmă cruzime; el osândi la moarte pe mai mulți cetățeni fruntași. A fost în tot timpul vieței sale un împărat

¹ Vergilius, *Aeneis*, VI, 365.

crud și însetat de sânge, și în câteva împrejurări mai mult necesar, decât vrednic de a fi iubit. A fost totdeauna pornit și a omorât chiar și pe fiul surorii sale. Cu toate acestea, e vrednic de laudă, că a îndreptat disciplina militară și moravurile stricate.

15. Orașul Roma l-a înconjurat cu ziduri puternice. În cinstea Soarelui a pus să se ridice un templu, pe care l-a încărcat cu nenumărat aur și pietre prețioase. *Provincia Dacia pe care Traianus o făcuse dincolo de Dunăre a părăsit-o, deoarece după pustiirea Illyriei și a Moesiei nu mai avea nici o nădejde să o mai poată ține mai departe, și Romanilor, aduși din cetățile și din câmpiile Daciei, le-a dat locuri în mijlocul Moesiei și numi teritoriul dintre cele două Moesii, Dacia, care acum se găsește pe țărmul drept al Dunării cum curge ea în mare, de oarece Dacia propriu zisă este așezată pe partea stângă a Dunării*¹. Aurelian pieri jertfă a trădării unui sclav al său care, falsificându-i iscălitura, arătă unor generali, amici ai împăratului, lista cu numele lor, însemnați ca și cum ar fi plănuit să-i omoare. Aceștia, pentruca să-i ia înainte, îl omoară în mijlocul vechei șosele împietruite între Constantinopol și Heraclea,

¹ Iată textul latin al acestui pasagiu important: «*Provinciam Daciam, quam Traianus ultra Danubium fecerat, intermisit vastato omni Illyrico et Moesia desperans eam posse retineri, abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit et est in dextra Danubio in mari fluenti, cum antea fuerit in laeva.*»

într'o localitate numită Caenophrurium ¹. Moartea totuș n'a rămas nerăsunată. A fost ținut și el vrednic să fie pus în numărul zeilor, după o domnie de cinci ani și șase luni.

16. De urmas a avut pe *Tacitus*, un bărbat cu moravuri alese, și cu multe însușiri pentru conducerea statului. N'a avut însă timp să facă nici o faptă mai de seamă, de oarece moartea l-a răpit în a șasea lună a domniei sale. *Florianus*, care urmă după *Tacitus*, n'a domnit decât două luni și douăzeci de zile și n'a lăsat după sine nimica vrednic de amintire.

17. După aceasta luă ocârmuirea statului *Probus*, un general vestit prin faptele sale militare. Acesta, după un lung șir de lupte norocoase, a adus din nou la imperiul roman țările gallice pe cari le ocupaseră barbarii. Pe câțiva generali, cari umblau să pună mâna pe tron, i-a răpus după mai multe lupte, astfel pe *Saturinus* în Orient, pe *Proculus* și *Bonosus* la *Agripina*. Dete voie *Galliilor* și *Pannonienilor* să aibă vii. El însuș prin soldații săi puse să se planteze vii pe muntele *Alma*, de lângă *Sirminum* ² și pe muntele de Aur din *Moesia* superioară și cultura lor o lăsă pe seama locuitorilor acestor provincii. Restabilind pacea, după nenumărate războaie, zise că în scurtă vreme nu va mai fi nevoie de oștire. *Probus* a fost un bărbat plin de vlagă, viteaz, drept, deopotrivă cu *Aurelianus*, ca glorie militară, dar superior prin bună-

¹ *Novum Castellum*, azi *Papastli*.

² Un munte în *Pannonia*, *Slavonia* de azi, între *Drava* și *Sava*.

tatea firii sale. Cu toate acestea, a fost asasinat într' o răscoală militară, în Turnul de fer¹, de lângă Sirmium . A domnit șease ani și patru luni.

18. După el a fost proclamat de Augustus un oare care *Carus*, născut la Narbo în Gallia. Acesta numi numai decât de caesari pe cei doi fii ai săi, pe *Carinus* și *Numerianus*, cu cari împreună domni doi ani. Pe când el se găsiă în răsboiu cu Sarmati, primî vestea că Perșii s'ar fi răscolat. Treçù în Orient și avù mari izbânzi împotriva Perșilor. Punându-i pe aceștia pe fugă, le cuprinse vestitele lor cetăți *Coche* și *Ctesiphon*, dar pe când se află în tabără, pe malurile Tigrului, pieri trăsniț de fulgerul lui *Jupiter*. Fiul său *Numerianus*, un tânăr de o fire aleasă. pe care îl luase cu sine în Persia, fu asasinat prin uneltirile socrului său *Aper*, pe când eră dus, în urma unei oftalmii, pe o lectică. Omorul acesta se ținea tăinuit, pentru ca *Aper* să aibă timp să puie mâna pe putere ; mirosul cadavrului însă îl dete de gol. În adevăr soldații cari îl urmau, izbiți de acest miros, traseră perdelele lecticii și putură să afle, după câteva zile, despre omorul lui *Numerianus*.

19. Intraceea *Carinus* pe care *Carus*, la plecarea sa în contra Parthilor, îl lăsase ca regent în *Illyria*, *Gallia* și *Italia*, s'a murdărit în tot felul de ticăloșii. A ucis prin învinuiri născocite pe foarte mulți nevinovați, a sedus pe soțiile celor mai de seamă cetățeni și s'a răsbunat chiar și pe colegii săi de școală

¹ Construit de el însuș, ca să poată observă mișcările dușmanilor.

cari l-ar fi supărat măcar și numai în glumă. Din pricina aceasta fiind urit de toată lumea, își primii nu mult după aceea răsplata. Căci armata, întorcându-se victorioasă din Persia, alese, după ce pierduse pe împăratul Carus prin fulger, pe Numerianus prin trădare, de împărat pe Diocletianus, născut în Dalmația dintr'o familie așa de joasă, că cei mai mulți istorici cred că a fost fiul unui copist, alții însă susțin că a fost fiul unui libert al senatorului Anulinus.

20. *Diocletianus*, în cea dintâiu cuvântare ce a ținut-o înaintea soldaților, a jurat că el este străin de omorul lui Numerianus apoi, văzând lângă sine pe Aper, ucigașul acestui principe, îl străpunse cu sabia înaintea armatei întregi. Apoi învinse la Marg-tsea într'o mare bătălie, pe Carinus, urgisit și blăstemu de toată lumea și pe care l-a trădat, sau l-a părăsit cel puțin, între *Viminacium*² și Muntele de Aur, însăș armata sa, care eră mai mare decât cea a lui Diocle¹tianus. Astfel Diocletianus ajunge împărat, tocmai când țărani din Gallia se resculară, dând partidului lor numele de *Bacauda*³. Conducătorii lor erau Amandus și Aelianus. Spre a-i aduce la supunere, Diocletianus trimite împotriva lor pe Caesarul Maximianus Herculus, care în câteva lupte ușoare, potoli pe acești țărani și restatorn, el în Gallia liniștea și pacea.

21. Tot cam în timpul acesta, *Carausius*, un om de familie foarte de jos, care își câștigase prin cu-

¹ Un oraș în Moesia superioară, azi *Passaroviei*.

² *Viminacium*, azi *Vidin*.

³ Vorba *bacauda* pare a fi însemnat răsvrătit.

rajul său o faimă militară deosebită, a fost însărcinat să se ducă la Bononia¹ și să apere țărmul mării dela Belgica și Armorica, pe care-l bântuiau Francii și Saxonii. Carausius prindea adeseaori mulți dușmani, dar prada nu o dedea întreagă îndărăt locuitorilor și nici nu o trimetea împăratului. De aci s'a născut bănuiala că el lăsă înadins pe pirați să intre în țară, pentru ca să-i zăpsiască trecând cu prada și cu astfel de prilej să se îmbogățească el însuș. Maximianus dete poruncă să fie omorît, dar Carausius îmbracă purpura și pune mâna pe Britannia.

22. Producându-se astfel peste tot locul mișcări războinice: revolta lui Carausius în Britannia, a lui Achilleus în Egypt, răzvrătirea Quinquegentianilor în Africa, războiul lui Narseus în Orient, Diocletianus ridică pe Maximianus Herculius dela demnitatea de Caesar la cea de Augustus și numește Caesari pe Constantius (Chlorus) și pe Maximianus. Constantius se crede a fi fost un nepot al lui Claudius, din fiica acestui împărat; *Maximianus Galerius eră născut în Dacia nu departe de Serdica*². Pentruca să și-i lege și printr'o legătură de rudenie, Constantius ia în căsătorie pe Theodora, fiica vitrigă a Herculius, din care a avut în urmă șase copii, pe frații lui Constantinus; Galerius ia în căsătorie pe fiica lui Diocletianus, pe Valeria. Amândoi însă sunt siliți să se divorțeze de soțiile lor de mai înainte. Cu toate acestea, neizbutind în luptele lor împotriva lui Ca-

¹ Azi Boulogne.

² Azi Sofia, din Bulgaria.

rausius, un bărbat foarte priceput în treburile militare, făcură în cele din urmă pace cu el. Șapte ani mai târziu, Carausius e omorât de tovarășul său Allectus, care a stăpânit apoi singur timp de trei ani Britannia. Acesta este biruit și el de Aselepiodotus, prefectul gardei pretoriane. În chipul acesta, după zece ani, Britannia este cucerită din nou de Romani (a. 296 d. Chr.).

23. În acelaș timp, Caesar Constantius se luptă în Gallia, în ținutul Lingonilor și în aceeaș zi bătălia a fost și nepriincioasă și priincioasă. Fiind silit din cauza atacului neașteptat al dușmanilor să se retragă repede în cetate și, trebuind să fie tras cu funiile peste zid, porțile fiind închise, de abia trecură cinci ore, când, apropiindu-se armata sa, ucise aproape 60,000 de Alamanni. Și Augustus Maximianus, la rândul său, pune capăt războiului din Africa, învingând pe Quinquegentiani și silindu-i să încheie pace. Diocletianus, ținut împresurat pe Achileus în Alexandria timp de opt luni, îl birui și-l omorî. De victoria sa s'a folosit cu multă cruzime, căci umplu Egyptul întreg de proscripționile și de omorurile sale. În acelaș timp, cu prilejul acesta, luă mai multe măsuri înțelepte și făcù mai multe așezăminte cari dăinuiesc până în zilele noastre.

24. Galerius Maximianus la prima ciocnire cu Narseus între Callinicum și Carrae ieși bătut, nu fiindcă s'a luptat fără curaj dar fiindcă s'a luptat fără pricepere, căci îndrăznise să se lupte cu o mică trupă de oameni împotriva unui dușman numeros. Fiind

deci pus pe fugă și alergând la Diocletianus se zice că acesta, când îl întâlnește în drum, îl primește cu atâta obraznicie că-l lasă să alerge, deși îmbrăcat în purpură, câteva mii de pași, lângă carul său.

25. Totuș, curând după aceasta, își strânse trupe din Illyria și din Moesia, și dete din nou lupta cu Narseus, unchiul lui Hormisda și al lui Sapor, în Armenia de sus, cu mare isbândă și cu multă prevedere și totodată cu mult curaj; căci, fiind însoțit numai de doi-trei călăreți a îndeplinit chiar slujba de iscoadă. Puse pe fugă pe Narseus, îi jefuî lagărul, îi luă prizoniere soțiile lui, surorile lui, copiii lui, în afară de un număr nenumărat de Perși fruntași; puse mâna pe bogatul tezaur al Perșilor, iar pe Narseus îl gonî până în cele mai îndepărtate singurătăți ale regatului său. De aceea, la întoarcerea sa victorioasă, fu primit de Diocletianus, care stetea cu armata sa de acoperire în Mesopotamia, cu mari onoruri. În urmă, atât împreună, cât și fiecare în parte, purtară încă diferite războaie în cari supuseră pe Carpi¹, pe Bastarni și învinseră pe Sarmati. Dela aceste popoare, luând un mare număr de prizonieri, îi transportară în teritoriul roman (a. 299 d. Chr.).

26. Diocletianus a fost o fire șireată, plin de pricepere și de istețime; el știa să potrivească lucrurile așa fel, ca ura pentru cruzimea sa să o arunce pe altul. În acelaș timp eră un Impărat foarte energic și muncitor și care a dat împărăției romane o astfel

¹ Dela *Carpi* ne-a rămas numirea *Carpaților* noștri.

de înfățișare că părea mai mult o domnie regească decât o libertate romană, și, deși toți împărații de mai înainte erau salutați numai, el dăte ordin ca lui să i să cază în genunchi. Hainele sale și cismele sale erau împodobite cu pietre scumpe; mai înainte însă semnul demnității împărătești stetea într'o manta de purpură, căci restul îmbrăcămintii îl avea împăratul deopotrivă cu ceilalți oameni.

27. Maximianus Herculius eră de o fire sălbatică și neprietenoasă, arătând pe fața sa trufia și groaza. El nu făcea decât să urmeze pornirea sa naturală, când se întovărășia la toate cruzimile lui Diocletianus. Acesta, fiindcă băgase de seamă îmbătrânind, că n'ar mai fi în stare să conducă mai departe domnia, făcu propunerea lui Herculius să se retragă în viața privată, iar cărma statului să o încredințeze unor persoane mai tinere și mai puternice. Colegul primii cu greu această propunere. Cu toate acestea, în aceeași zi, amândoi și-au schimbat îmbrăcămintea împărătească pe una particulară, Diocletianus la Nicomedia, Herculius la Mediolanum, după un triumf strălucit pe care și-l sărbătoriră la Roma, cu un mare alaiu, fiind purtate trofee de la numeroase popoare și în care soțiile, surorile și copiii lui Narseus erau duși înaintea carului lor. După aceasta unul plecă la Salonae, celălalt în Lucania.

28. Diocletianus ajunsese la adânci bătrânețe, ca un om particular, într'un repaus ce-i face cinste, în vila sa, nu departe de Salonae. Pildă de virtute încă ne-

cunoscută, Diocletianus este singurul dela statornicirea imperiului, care dela o înălțime atât de mare să se scoboare, de bună voie, la simplitatea vieții particulare și la starea de simplu cetățean. După moartea sa a fost pus în rândul zeilor, cinste de care nu s'a bucurat nici un particular.

CARTEA X-A.

Suprinsul. — 1. Impărțirea imperiului între Constantius și Galerius cari își aleg doi Caesari, pe Maximinus și Severus. — 2. Constantinus este ales împărat în Britannia și Maxentius, fiul lui Maximianus Herculeus este ales împărat la Roma. Severus, trimis în contra lui Maxentius este părăsit de soldații săi și omorât. — 3. Maximianus Herculeus încearcă să detroneze pe fiul său, dar pierde înainte de a reuși. Vițiile sale. — 4. Licinius este făcut generalisim de Galerius, care moare puțin în urmă. Patru împărați domnesc deodată: Constantinus, Maxentius, Licinius și Maximinus. Maxentius e învins de Constantinus. Maximinus moare în drumul său în contra lui Licinius. — 5.—6. Licinius, învins de Constantinus e omorât. Constantinus, singur domn în imperiu, alege trei Caesari. — 7.—8. Virtuțile și defectele lui Constantinus; cruzimele sale. Moartea sa în timpul preparativelor de războiu în contra Parthilor. — 9.—13. El are ca urmași pe cei trei fii ai săi Constantinus, Constans și Constantius, împreună cu Dalmatius, fiul fratelui său. După moartea lor, Constantius, rămânând singur împărat, poartă războiu fără succes în contra Perșilor. Invinge pe Vetrano-Nepotianus, fiind ales împărat la Roma, e omorât de generaliⁱ lui Magnentius, care se sinucide la Lyon. Constantius omoară

pe Gallus, pe care îl numise Caesar. Silvanus ațată o revoltă în Gallia și este omorit. — Constantius dă titlul de Caesar lui Julianus, care fiind trimis în contra Gallilor și Germanilor, are mari succese. — 15. Julianus este proclamat Augustus de soldații săi în Germania. Constantius pornește în contra lui și moare pe drum. Caracterul său. — 16. Julianus declară războiu Perșilor și moare în această expedițiune. Elogiul său. — 17. Jovianus, învins de Perși, face cu ei o pace rușinoasă. Moare subit pe când se întorcea la Constantinopol. — 18. Diferite păreri asupra morții sale. Autorul anunță, ca urmare a acestei povestiri, o lucrare mai completă.

1. Diocletianus și Maximianus Herculius părăsind cârma imperiului, au fost aleși împărați Constantius și Galerius și lumea romană este împărțită între ei astfel: Constantius primește Gallia, Italia și Africa, Galerius Illyria, Asia și Orientul. În acelaș timp, își iau doi Caesari. Cu toate acestea, *Constantius*, mulțumindu-se cu demnitatea de Augustus, a părăsit grija de a conduce Italia și Africa. El eră un bărbat de seamă, de o popularitate deosebită, neatingându-se de averea provinciilor și a particularilor, neținând prea mult la interesele fiscului, spunând că e mai bine să se lase averile publice în mâna particularilor decât să stea închise într'un singur tezaur. De altfel, ținuta vieții sale eră așa de modestă că în zile de sărbătoare, dacă aveă să aibă la masă mai mulți amici, ca de obicei, trimetea să ceară, din ușe în ușe, particularilor argintăria trebuincioasă pentru serviciul mesii. El a fost nu numai iubit, dar chiar slăvit de Galli, mai ales că aceștia se vedeau scăpați de pre-

cauțiunile bănuitoare ale lui Diocletianus și de ne-
bunia sângeroasă a lui Maximianus Herculius. A
murit în Britannia, în orașul Eboracum, după o
domnie de 13 ani și a fost așezat în numărul zeilor.

2. *Galerius*, un împărat distins, atât prin virtuțile
sale cât și prin meritele sale militarești, văzând că
Constantius lasă în grija sa și Italia, și-a numit doi
Caesari, pe Maximinus, pe care îl însărcină cu gu-
vernământul Orientului, și pe Severus căruia îi dăte
Italia; cât pentru sine el rămase în Illyria. După
moartea lui Constantius însă, fiul său *Constantinus*,
născut dintr'o căsătorie cu o femeie dintr'o familie
de jos ¹, a fost proclamat în Britannia de împărat și
sosì spre marea bucurie a tuturor ca urmaș în locul
tatălui său. În timpul acesta pretorianii, răsculându-se
la Roma, deteră titlul de Augustus lui *Maxentius*,
fiul lui Herculius, și care se găsiă în palatul amba-
sadorilor, ² nu departe de Roma. La vestea aceasta,
Maximianus Herculius mișcat de nădejdea de a luă
din nou puterea pe care o părăsise fără voie, alergă
la Roma din fundul Lucaniei, unde trăiă ca un sim-
plu particular și unde își petreceă viața într'o re-
giune încântătoare. În acelaș timp, trimise o scrisoare

¹ Sfânta *Elena*, mama sfântului *Constantin*, pe cari îi prăz-
nuim la 21 Maiu.

Villa publica, palatul în care delegații popoarelor străine
așteptau răspunsul senatului, dacă erau sau nu admiși să-și
expună obiectul însărcinării lor. Acest palat se găsiă afară din
barjerele cetății Roma.

și lui Diocletianus, îndemnându-l să ia din nou puterea pe care o părăsise; fu însă în zadar. Caesarul Severus este trimis la Roma de Galerius cu o armată împotriva lui Maxentius și a pretorianilor revoltati. Acesta asedia orașul Roma, dar în curând s'a văzut părăsit de soldații săi cari îl trădară. Această dezertțiune sporî puterile lui Maxentius și-i întări autoritatea. Severus fiind silit să fugă a fost omorît la Ravenna.

3. Cu toate acestea, Maximianus Herculius încercă să detroneze pe fiul său Maxentius și în acest scop se adresează soldaților săi cari însă, nu-i răspund decât prin strigăte de ocară. Atunci plecă în Gallia, gândindu-se la o nouă trădare; se prefăcea că a fost gonit de fiul său și că voia să se unească cu ginerele său Constantinus, deși n'avea alt scop decât să-l omoare pe acesta la primul prilej. Constantinus cârmuiă Gallia, fiind foarte iubit de soldații săi și de locuitorii acestei provincii, după ce nimicise pe Franci și Germani și după ce făcû prizonieri pe regii lor, aruncându-i la fearele sălbatice într'un spectacol măreț ce îl dote spre a sărbători izbânzile sale. Văzându-și planurile desvălite de fiica sa Fausta, care vestise pe bărbatul său de această uneltire, Herculius fugi la Marsilia, unde a fost prins pe când se pregătia să se imbarce spre a se uni cu fiul său; iar moartea a fost o răsplată dreaptă pentru crimele sale. Căci acesta a fost un om sever și crud, un om care își călcă cuvântul, primejdios și lipsit de orice omenie.

4. În timpul acesta, Galerius ridică la treapta de imperator pe *Licinius*, dac de origine și prieten vechiu al său, și care-i făcuse prin vitejia lui mari servicii în războiul ce purtase împotriva lui Narseus. Curând după aceasta, moare și Galerius. Astfel statul ajunge acum pe mâna a patru împărați noi: Constantinus și Maxentius, fiii celor doi Auguști; Licinius și Maximinus, din familii de rând. Constantinus însă, în al cincilea an al domniei sale, pornește un războiu civil împotriva lui Maxentius. Luptându-se cu el în mai multe lupte, îl pune pe fugă și, în cele din urmă, îl învinge lângă podul Mulvius, împiedicând astfel cruzimile sângeroase ce făcea la Roma împotriva nobilelor și rămâne stăpân pe Italia. Câtva timp în urmă, și în Orient, Maximinus care se gândia la răsturnarea lui Licinius moare la Tarsus, de o moarte întâmplătoare, și scapă astfel de moartea cu care era amenințat.

5. Cu toate acestea, Constantinus, un bărbat de o voință neînfrântă, care nu alegea mijloacele când era vorba să-și aducă la îndeplinire planurile sale și care râvniă la domnia lumii întregi, declară războiu lui Licinius, cu toate legăturile de prietenie și de rudenie dintre ei: soră-sa Constanța era măritată după Licinius. Mai întâiu îl bătă în Pannonia, apoi căzând peste el pe neașteptate, în momentul când acesta făcea la Cibalae mari pregătiri de războiu, îl învinse din nou și se făcū stăpân pe întreaga Dardania, Moesia, Macedonia, ocupând și multe alte provincii.

6. A urmat apoi între ei mai multe războaie și pacea a fost de mai multe ori încheiată și ruptă. In cele din urmă, Licinius fiind biruit și pe mare și pe uscat, s'a predat lângă orașul Nicomedia, dar a fost ucis, în contra făgăduelii date prin jurământ, la Tes-salonic, unde se retrăsese ca un simplu particular. Astfel în vremea aceasta imperiul roman, — fapt ce nu s'a mai întâmplat altădată — este cârmuit de un singur August și trei Caesari, împăratul Constantinus încredințând fiilor săi guvernământul Galliei, al Orientului și al Italiei. Izbânzile sale prea mari însă zăpăciră și pe acest împărat de treabă. Persecutând mai întâiu pe rudele sale, puse să omoare chiar pe fiul său Crispus, un tânăr distins, pe fiul surorii sale, un tânăr de caracter, apoi pe soția sa și în urmă un mare număr de prieteni (a. 326 d. Chr.).

7. Constantinus a fost un împărat care, în cei dintâi ani ai domniei sale, se poate asemui cu cei mai buni împărați, în ultimii, cu cei mai de rând. De altfel, el avea cele mai frumoase însușiri sufletești și tru-pești. Era lacom după glorie militară și izbânzile ce le-a avut se datorese nu atât norocului cât mai mult priceperii lui. După războiul civil bătù pe Goți în mai multe lupte. In cele din urmă încheiă cu ei pace și prin binefacerile sale dobândi recunoștința popoa-relor barbare. Avea gust pentru artele frumoase și pentru literatură; prin dărnicia sa și prin purtarea sa căută să-și câștige o iubire neprefăcută din partea poporului, și pe cât de nepăsător erà față de unii

prieteni, pe atâta de devotat eră față de alții, nelăsând să-i scape nici un prilej spre a le mări averea și vaza.

8. A făcut multe legi, unele bune și drepte, cele mai multe netrebuincioase, altele strajnice. El a fost cel dintâiu care a căutat să dea orașului, numit după numele său, o strălucire egală cu cea a Romei, căreia i-o făcù rivală. Intreprinzând un războiu împotriva Parthilor, cari se năpustiseră asupra Mesopotamiei, a murit la Nicodemia, în palatul ambasadelor, în vârstă de 66 de ani, după o domnie de 31 de ani. Moartea sa a fost de altfel prevestită printr'o stea cu coadă, de o mărime colosală, pe care Grecii o numesc *κομήτης* și care a strălucit multă vreme. A fost pus pe dreptate în numărul zeilor.

9. De urmași a lăsat pe cei trei fii ai săi și pe un fiu al fratelui său. Caesarul Dalmatius însă, înzestrat cu foarte frumoase însușiri și leit unchiului său, a fost asasinat într'o revoltă militară, mai mult cu consimțământul decât din ordinul vărului său Constantius. Curând apoi Constantinus¹ declară războiu fratelui său, dar atacându-l orbește la Aquileia, este omorît de generalii lui Constans. Astfel statul încape pe mâna a doi Augusti. Guvernarea lui Constans a fost câțva timp energetică și dreaptă; în urmă însă, fiind de o sănătate subredă și fiind târât de niște prieteni ai săi stricați pe povârnișul desfrâului, ajunse să fie

¹ Acesta este numit în genere Constantinus al II-lea.

urit de popoarele provinciilor, urgisit de soldați și a fost asasinat de partidul lui Magnentius. A murit nu departe de Spania, într'un castel fortificat numit Helenae¹, după o domnie de 17 ani, în al 30 an al vârstei (a. 350 d. Chr.). S'a distins, de altfel, printr'un mare număr de expedițiuni militare și fără să se fi arătat crud, a știut să se facă temut în tot timpul vieții sale.

10. Constantius a avut o soartă mai încercată. În adevăr, Perșii îl făcură să sufere mai multe lupte sângeroase, îi cuceriră mai multe orașe, îi împresurară mai multe cetăți fortificate și îi prăpădiră armatele. Impotriva lui Sapor n'a fost norocos în nici o campanie; ba încă odată, lângă Singara, a pierdut chiar o victorie neîndoioasă, din cauza nerăbdării nebunești a soldaților săi, cari ceruseră să se lupte prostește spre seară, în contra tacticii de războiu. După moartea lui Constans (a 360 d. Chr.) și pe când Magnentius puneă mâna pe putere în Italia, în Africa și în Gallia, o nouă revoluție izbucni în Illyria, unde trupele ridicară la tron pe *Vitranio*. Aceasta eră foarte bătrân și lunga durată a serviciului său militar unită cu norocul armelor, îl făcuse iubit de soldați cari, spre a apăra Illyria, îl alesăra de împărat. El eră un om de treabă, cu moravuri patriarhale, plin de bunătate, dar de o așa de mare ignoranță, că n'a învățat decât la bătrânețe și când a fost pe tron, primele elemente ale literilor și artelor.

---

¹ Azi *Elna*, în Russillon, nu departe de Pyrenei,

11. Dar Constantius, care pentru a răsbună moartea fratelui său aprinsese din nou războiul civil, luă domnia din mâinele lui Vetranio care, — lucru ne-mai auzit până atunci — fu silit de armata întreagă să puie jos semnele puterii¹. Și la Roma au fost turburări, unde Nepotianus, fiul surorii lui Constantinus, în fruntea unei cete de gladiatori, voiă săpună mâna pe tron. A isprăvit însă cu aceeaș cruzime precum a început; căci fiind învins de generalii lui Magnentius, după 28 de zile, a fost pedepsit cu moartea, iar capul său a fost preumblat prin oraș în vârful unei lăncii. A urmat apoi proscripțiuni și grozave masacre printre nobili.

12. Nu mult după aceasta, Magnentius a fost cu totul bătut, lângă Mursa, și cât pe aci eră să fie prins. În această luptă s'au pierdut nenumărate trupe romane cari ar fi putut fi întrebuintate mai bine împotriva neamurilor barbare și să fi slujit astfel la siguranța și la triumful patriei. Curând după aceasta Constantius dete guvernământul Orientului lui Gallus, fiul unchiului său, cu titlu de Caesar. Și Magnentius, după mai multe înfrângeri, își pune capăt zilelor sale la Lugdunum, după o domnie de trei ani și șapte luni. De asemenea și fratele său, pe care îl făcuse Caesar și-l trimesese în Gallia să apere această țară, s'a sinucis la Seno² (a. 353 d. Chr.)

¹ Probabil soldații erau creștini.

² Azi *Sens* în Franța.

13. Cam în acelaș timp Constantius puse să omoare pe Caesarul Gallus, învinovățit de un mare număr de cruzimi. Acesta eră din fire crud și aplecat spre tirănie, dacă ar fi fost să ajungă singur domn. Pe de altă parte, Silvanus urzind o revoluție în Gallia, pieri în mai puțin de 30 de zile și de atunci rămase singur Constantius ca împărat și August.

14. În urmă trimise în Galliu, cu titlul de Caesar, pe vărul său Julianus, fratele lui Gallus, căruia îi dete în căsătorie pe sora sa. Barbarii din această provincie cuceriseră mai multe orașe și pe altele le impresuraseră; peste tot locul eră jaf și jale și imperiul roman eră amenințat de o mare prăbușire. Julianus cu puține trupe bate lângă Argentoratum¹, un oraș din Gallia, numeroasele trupe ale Germanilor face prizonier pe cel mai distins rege al lor și restabili rândueala în Gallia. Mai târziu, acelaș Julianus câștigă mai multe victorii strălucite asupra barbarilor: pe Germani i-a împins peste Rhin și imperiului roman îi dete din nou frontierele sale de odinioară,

15. Nu mult după aceea, legiunile cari se luptaseră cu Germanii, fiindcă se vedeau chemate înapoi dela însărcinarea lor de a apăra Gallia, în unanimitate proclamară de împărat pe Julianus, (a. 360 d. Chr.). Acesta, după un an, pornește să ia în stăpânire Illyria, Constantius fiind ocupat în răsboaiele cu Parthii. La vestea aceasta Constantius lasă totul ca să vie să se lupte cu Julianus, dar pe drum, între

---

¹ Azi *Strassburg*.

Cicilia și Cappadocia moare, în al 38-lea an al domniei, în vârsta de 45 de ani. A fost pus pe dreptate în rândul zeilor. El a fost un bărbat de o fire blândă și liniștită, prea încrezător în prietini și în curtizani și spre sfârșitul vieții prea afemeiat. În cei dântâi ani ai domniei sale, s'a arătat foarte cumpătat; încărcă de averi pe curtenii săi și înălță în dregătorii pe acei cari îl slujiseră în vremuri grele. Față de cei pe cari îi bănuia că râvnesc la tron eră fără de milă. De altfel eră destul de blând și putea să se laude mai mult de norocul războaelor din lăuntru decât al celor din afară.

16. În urmă pune mâna pe putere *Julianus*. Acesta, după mari pregătiri, pornește cu războiu împotriva Parthilor, expedițiune la care am luat parte și eu. Câteva orașe și câteva cetăți întărite li se supun, pe altele le cucerește cu puterea. După ce a pustiit Assyria, și-a ținut armata în copac câtvă timp lângă Ctetiphon. Pe când se întorcea biruitor, fiind târit orbește de curajul său în lupte noi, a fost omorit de mâna unui dușman la 6 calendele lui Iulie, în anul al șaptelea al domniei, în vârstă de 31 de ani și a fost pus în rândul zeilor. *Julianus* a fost un împărat distins și, dacă soarta ar fi îngăduit, ar fi condus statul la fericire și la glorie. Cunoșteă bine literatura și artele și mai ales eră învățat în literatura greacă, pe care o stăpâniă mai bine decât pe cea latină; eră înzestrat cu o elocință puternică și vie și de o memorie ne mai pomenită; în unele privinți

eră mai mult decât un filosof. Față de amicii săi eră darnic, dar nu destul de grijuliu în alegerea lor, cum îi s'ar fi căzut unui împărat de seama sa. Mulți chiar s'au încercat să-i ciuntească din glorie. Față de locuitorii provinciilor eră foarte drept și aveà toată dorința să scază cât mai mult tributurile; bun cu toată lumea, nestăruind prea mult pentru sporirea tezaurului public, el eră lacom după glorie, pe care o căută cu o râvnă nepotolită; *prigonitor al religiunii creștine, dar totuș numai până în așa măsură, ca să nu verse sângele celor ce o mărturisiau*¹. Eră leit Marcus Antoninus, pe care de altfel căută să-l întrecă.

17. După acesta a fost ales de împărat, cu consimțământul unanim al armatei, *Jovianus*, unul dintre ofițerii curții²; pentru aceasta a fost recomandat mai mult de vrednicia tatălui său decât de vrednicia sa. *Jovianus*, față de împrejurările turburi de atunci, pe deoparte, fiindcă armata sa suferia de lipsuri, pe de altă parte, fiindcă el însuș a fost înfrânt în câteva lupte cu Perșii, a încheiat pace cu Sapor, o pace ce e drept necesară, dar rușinoasă: căci a pierdut țări și a trebuit să părăsească oarecari părți din imperiul roman, ceea ce înainte de el, timp de 1118 ani, de când fusese fundată împărăția romană, nici odată

¹ *Religionis Christianae insectator, perinde tamen, ut cruore abstineret.*

² *Domestici* erau ofițerii casei împărătești și formau garda împăratului. Se mai numiau și *protectores*, fiindcă apărau pe principe în contra atacurilor.

nu s'a întâmplat. Ba încă, legiunile noastre au fost trecute pe sub jug, întocmai ca la Caudium, supt Pontius Telesinus și ca în Spania, la Numantia, și ca în Numidia, deși atunci nu s'a pierdut nimic din teritoriul roman. Acest tratat de pace n'ar fi cu totul de osândit, dacă pacea făcută de nevoie ar fi voit să o schimbe, când ar fi scăpat de încurcătură, după cum au făcut Romanii în toate războaiele pe cari le am amintit. Căci li s'a declarat numai decât războiu și Samniților și Numantinilor și Numizilor și pacea încheiată n'a fost întărită. Jovianus însă, fiindcă se temeă de vr'un rival în domnie, dacă ar fi stat mai mult timp în Orient, nu s'a mai gândit la gloria sa. Pornește deci spre Roma, dar moare pe drum spre Illyricum, de o moarte neașteptată, la fruntaria Galatiei. De altfel a fost un om viteaz și destul de înțelept.

18. Mulți cred că a murit de aplecare, căci la cină mâncase prea mult; alții cred că din pricina mirosului odăii care, având pereții acoperiți de curând cu var nestins, sunt primejdioși în timpul somnului; sunt unii cari socotesc că a murit din pricina cărbunilor pe cari, fiind frig, i-a pus într'o mare grămadă pe foc. A murit la 14 ale Calendelor lui Martie, după o domnie de șapte luni, în vârstă de vr'o 33 de ani, și mulțumită bunătății urmașilor săi¹ a fost așezat în rândul zeilor (a. 364 d. Chr.). El eră din fire bun și foarte darnic.

Aceasta eră starea imperiului roman supt con-

¹ Sunt împărații Flavius Valentinianus și Valens.

sulatul lui Jovianus și al lui Varronianus, în anul 1119 dela fundarea Romei. Fiindcă am ajuns cu istorisirea mea până la străluciții noștrii principi, vrednici de toată cinstea, pun deocamdată aci capăt lucrării mele. Căci ceeace ne-a mai rămas de spus, trebuie să o spunem pe un ton mai înalt și nu numai că nu ne lăpădăm de aceasta, dar voim să o scriem cu mai multă îngrijire.

INDICE

- Achaia** IV 3, V 4, 6, 7, VI 20, 22, IV 4, 12, 14, 19, 21, VII 19, V 9, VI 23, VIII 18, IX 2, 22, 23, X 1, 10 — **Afri** II 18—22, 24, 25, 27, III 10, II, 14, 15, 20, 22.
- Achilles** II 11
- Achilleus** VIII 22, 23.
- M. Acilius Glabrio** cos. (563) III 3.
- Actium** VII 7.
- Adherbal** IV 26.
- Aegyptus** III 1, IV, 16, VI 21, VII 6, 7, 9, VIII 18, IX 22, 23.
- Aelianus** IX 20.
- Aemilianus** IX 5, 6.
- L. Aemilius** cos. (a. 529) III 5.
- Mam. Aemilius** dict. I 19.
- L. Aemilius Paulus** cos. (a. 538) III 10.
- M. Aemilius Paulus** cos. (a. 586) IV 6, 7.
- M. Aemilius Lepidus** cos. (676) VI 1, 5, 23, VII 2, 3, 8.
- Aequi** I 1.
- Aetoli** IV 5.
- L. Afranius** VI 20.
- Africa** II, 21, 22, 23, 25, III 20, 22, IV 4, 12, 14, 19, 21, V 9, VI 23, VIII 18, IX 2, 22, 23, X 1, 10 — **Afri** II 18—22, 24, 25, 27, III 10, II, 14, 15, 20, 22.
- Agrigentum** III 14.
- M. Agrippa** VII 5.
- Agrippina** VIII 2, IX 9, 17.
- Alamanni** IX 8, 24, X 3, 14.
- Albani** I 4.
- Albani (Asiae)** VI 14, VIII 3.
- Clodius Albinus** VIII 18.
- Albis** VII 9.
- Alexander Macedo** II 7.
- Aurelius Alexander** VIII 23.
- Alexandria** II 7, VI 21, 22, IX 23 — **Alexandrini legati** II 15.
- Algidus** I 17, 18.
- Allectus** IX 22.
- Allia** 1, 20, II 2.
- Alma mons** IX 17.
- Alpes** III 5, 8, VI 17, VII 9, Cottiae VII 14.
- Altinum** VIII 10.

- Amandus IX 20.
 Ambrones V 1.
 Amisos VI 8.
 Ancus Marcius I 5. 6.
 Andriscus IV 14.
 C. Anicius pr. IIII 6. 8.
 Anio II 5.
 Antemnates I 2.
 Anthemusia VIII 3.
 Antiochia VI 14. VIII 10, IX
 13 — Antiochenses VI 14.
 Antiochus (III.) IV 3. 4. 5.
 Antiochus (Epiphanes) IV 6.
 T. Aurelius Antoninus Fulvius
 Boionius Pius VIII 7—11.
 M. (Aurelius) Antoninus Ver-
 rus VIII 9. 10. 11, X 16.
 L. Annius Antoninus Verus
 VIII 9. 10.
 L. Antoninus Commodus VIII
 13. 10.
 M. Aurelius Antoninus Bas-
 sianus idemque Caracalla
 VIII 19. 20. 22 — Antoni-
 nianae (thermae) VIII 20.
 M. Aurelius Antoninus (He-
 liogabalus) VIII 22.
 C. Antonius cos. (691) VI 15.
 L. Antonius cos. (713) VII 3.
 M. Antonius cos. (710) VII
 1—4. 6—8.
 Anulinus IX 19.
 Aper IX 18. 20.
 Apion VI 11.
 Apollonia VI 10.
 Apollonius Chalcedonius VIII
 12.
 Appia via II 9.
 Apulia II 8. 17, III 10 12,
 VI 7.
 Aquileia IX 1, X 9.
 C. Aquilius Florus cos. (495)
 II 20.
 Aquitania VII 5. 9, IX 10.
 Arabia VIII 3—Arabes VI 14
 VIII 3. interiores VIII 18.
 Archelaus (dux Mithridatis)
 V 6.
 Archelaus Cappadox VII 11.
 Ardea I 8.
 Argentoratum X 14.
 Argos II 14.
 Ariarathes Cappadox IV 6. 20
 Ariminum II 16, III 8, V 8,
 VI 19.
 Ariobarzanes V 5.
 Aristarchus VI 14.
 Aristo Atheniensis V 6.
 Aristobulus VI 16.
 Aristonicus IV 20.
 Armenes IV 2.
 Armenia VI 8. VII 9. 14.
 VIII 3. 6. 10, maior IX
 25, minor V 5. VI 8. 12.
 14 — Armenii VI 9 — Ar-
 meniacum regnum VI 9.
 Armoricum IX 21
 Arruns I 10.
 Artaxata VI 13.
 Artaces VI 14.
 Arveni IV 22, VI 17.
 Arzianene VI 9.
 Aselepiodotus IX 22.

- Asia III 14. IV 4. 6. 18. 20.
 V 4. 5. 6. 7, VI 6. 14, VII
 3. 5. 6. IX 8, X 1.
 Hierius Asinius V 3.
 Assyria VIII 3. 6. 10. X 16.
 Atella VII 8.
 Athenae V 6.
 C. Atilius Bulcus cos. (519)
 III 3.
 M. Atilius Regulus cos. (487)
 II 17. 24.
 M. Atilius Regulus cos. (498)
 II 21. 25.
 Attalus rex III 14.
 Attalus(Philadelphus) IV 4. 8.
 Attalus(Philometor) IV 18. 20.
 Attalus VI 14.
 Aventinus mons I 5.
 Cn. Aufidius Orestes cos. (683)
 VI 8.
 Cæsar Augustus Octavianus
 (Octavius I 12, VII 1) I 12.
 VII 1. 3. 4. 6. 7, 8. 12. 15,
 VIII 2. 5.
 Aurelia via VII 16.
 Aurelianus IX 13. 14. 15. 17.
 M. Aurelius Cotta cos. (680)
 VI 6.
 Aureolus IX 11.
 Aureus mons 3X 17. 20.
 Aurunculeius VI 17.
 Adiabeni VIII 18.
- Babylon VIII 3.
 Bacaudæ IX 20.
 Balbinus IX 2.
 Bassianus, *vid.* M. Aureliu
- Antoninus B.
 Bastarnæ IX 25.
 Belgica IX 21.
 Beneventum II 16.
 Berenice VI 11.
 Bessi VI 10.
 Betriacum VII 17.
 L. Bibulus cos. (695) VI 17 19
 Bithynia IV 5. 6. 8. 20, V
 5. VI 6. 8.
 Bituitus IV 22.
 Bocchus IV 27.
 Bononia IX 21.
 Bonosus IX 17.
 Bosphorus V 5, VI 12, VII
 9 — Bosphorani VIII 3.
 Britannia VII 14. 19. VIII 19,
 X 1. 2; Britanniae VII 13,
 IX 21. 22—Britanni VI 17
 VII 3—Oceanus Britanni-
 cus VI 17.
 Britannicus VII 13.
 Bruttii II 12, III 12. 19.
 Brundisini II 17.
 Bruti duo VI 25, *vid.* Iunius,
 Budalia VIII 4.
 Burdigala IX 10.
 Burziao VI 10.
 Byzantium VII 19, quæ nunc
 Constantinopolis VI 6.
- Cabira VI 8.
 Cabyle VI 10.
 Q. Cæcilius (548) III 19.
 C. Cæcilius Metellus eos. (641)
 IV 25.

- L. Cæcilius Metellus cos. (a. 503) II 42.
- L. Cæcilius Metellus cos. (a. 631) IV 21. 23.
- Q. Cæcilius Metellus (Macedonicus) IV 13. 14. 16.
- Q. Cæcilius Metellus cos. (645) IV 27.
- Q. Cæcilius Metellus Pius VI 1. 5.
- Q. Cæcilius Metellus Creticus VI 11. 16.
- Caelius mons I 4.
- Ceninenses I 2
- Caenophrurium IX 15.
- Caepio V 3, *vid.* Servilius.
- Caesar, *vid.* Iulius.
- Caesarea (Cappadociae) VII 11.
- Caesareae civitates VII 10.
- Calabria III 12.
- C. Caesar Caligula VII 12. 13. 14. 23.
- Callaeci IV 19.
- Callatis VI 10.
- Callinicum IX 24.
- L. Calpurnius Bestia cos. (642) IV 26.
- Camillus, *vid.* Furius.
- Campania I 8, II 8. 12, III 12, 14, V. 4, VII 8. 11, VIII 7. 11.
- Campus Martius VII 8.
- Cannae III 10.
- Cantabria VII 9.
- Capitolium I 6. 8. 20, IV 8, VII 13, 18. 23, IX 11.
- Cappadocia IV 6, V 5. VII 11, X 15.
- Capua V 7, VI 7.
- Caracalla, *vid.* M. Aurelius Antoninus Bassianus.
- Carausius IX 21. 22.
- Carbo, *vid.* Papius.
- Cardueni VIII 3.
- Carinus IX 18. 19. 20.
- Carnuntum VIII 13.
- Carpi IX 25.
- Carræ VI 18, IX 24.
- Carrinas V 8.
- Carthago II 21, 25, 27. III 7. 11. 22, IV 3. 10. 12. 21 — Carthaginenses II 20. 21. 25. 26. 27. III 2. 7. 8. 11. 20—23, IV 10.
- Carthago Hispaniae III 15.
- Carthalo III 16.
- Carus IX 18. 19.
- Casca, *vid.* Servilius
- C. Cassius Longinus cos (630) IV 22.
- C. Cassius VI 18. 25, VII 3 4
- Sp. Cassius I 12.
- Catalauni IX 13.
- Catilina, *vid.* Sergius.
- Catinenses II 19.
- Cato, *vid.* Porcius.
- Catti VII 23.
- Catulus, *vid.* Lutatius.
- Caudium X 17.
- Celtiberia IV 16.
- (Sextus) Chaeronensis VIII 12
- Chalcedon VI 6.

- Christiana religio X 16.
 Cibalae X 5.
 Cilicia VI 1. 3, VII 19. X 15
 Cimbri IV 25. 27, V 1. 2 —
     Cimbricum bellum V 1.
 Cineas II 12. 13.
 Circesium IX 2.
 aqua Claudia II 9.
 Ap. Claudius decemvir I 18.
 Ap. Claudius censor II 9
 Ap. Claudius cos. (486) II
     16. 18.
 Ap. Claudius VI 2.
 Ap. Claudius Nero cos. (547)
     III 18.
 C. Claudius Canina cos. (481)
     II 15.
 M. Claudias Marcellus cos.
     (532) III 6. 12. 14. 26.
 Marcellus cos. 588) IV 9.
 Marcellus cos. (705) VI 19.
 P. Claudius Pulcher cos (505)
     II 26.
 Claudius imp. (Gothicus) IX
     11. 12. 22.
 Cleopatra VI 22, VII 6. 7.
 Clodius Albinus VIII 18.
 A. Cluentius V 3.
 Clypea II 21.
 Coche IX 18.
 Colchi VI 14, VIII 3.
 Collina porta V. 8.
 Commagene VII 19.
 Commodus, *vid.* Antoninus.
 Concordia VIII 10.
 Constans X 9. 10.
 Constantia X 5.
 Constantinopolis VI 6, IX 15
 Constantinus (Magnus) VIII
     22, 23, X 2—6. 11. 12. —
 Constantinus (M. filius) X 9.
 Constantinus (Constantini M.
     pater) IX 22. 23, X 1. 2.
 Constantius (Constantini M.
     filius) X 9—13. 15.
 Corinthus IV 14 — Corinthii
     IV 14.
 Corioli I 14. 15.
 Cn. Cornelius Asina cos (494)
     II 20.
 P. Cornelius (Asina) cos (533)
     III 7.
 L. Cornelius Cinna cos (667)
     V 4. 7.
 Cn. Cornelius Dolabella cos.
     (471) II 10.
 L. Cornelius Faustus VI 23.
 Cornelius Fuscus VII 23.
 Cn. Cornelius Gallus VII 7.
 Cornelius Lentulus cos (479)
     II 14.
 L. Cornelius Lentulus cos.
     (517) III 2.
 P. Cornelius Lentulus cos.
     (683) VI 8.
 P. Cornelius Rufinus cos (464)
     II 9.
 Cn. Cornelius Scipio cos (532)
     III 6. 11. 13. 14. 15.
 L. Scipio cos. (495) II 20.
 L. Cornelius Scipio Asiagenes
     cos. (564) III 16, IV 4.
 P. Cornelius Scipio cos. (536 —
     III 8. 9. 11. 13. 14. 15.

- P. Cornelius Scipio Africanus
 iunior cos. (607) IV 10. 11.
 12. 14. 17. 19. 21.
- P. Cornelius Scipio cos. (563)
 IV 3.
- P. Scipio Nasica cos. (643)
 IV 26.
- P. Cornelius Scipio VI 23.
 Scipio cos. (671) V 7
- L. Cornelius Sulla IV 27, V
 3. 4. 6—9, VI 1. 23.
- Corsica II 20.
- Corycus VI 3.
- C. Cosconius VI 4.
- Cottius rex VII 14.
- Cotys IV 6.
- Creta VI 16 — bellum Creti-
 cum VI 11.
- Crixus VI 7.
- Crustumini I 2.
- Ctesiphon VIII 3, IX 10. 18.
 X 16.
- M. Curius Dentatus cos. (464)
 II 9.
- M. Curius Dentatus cos. (479)
 II 14.
- Cyrene VI 11.
- Cyzicus VI 7, VIII 18.
- D**acia VIII 2. 6. IX 8. 15. 22
 X 4 — Ripensis IX 13 —
 Daci VII 9. 23.
- Dalmatia IV 23, VI 1. 4, VII
 9, IX 19 — Dalmatae V 7
- Dalmatius Caesar X 9.
- Danuvius VI 2. 10, VIII 2,
 IX 8. 15.
- Daphnenses VI 14.
- Dardania X 5 — Dardani V
 7, VI 2.
- Decebalus VIII 2. 6.
- Decius cos. (475) II 13.
- Decius (imp.) IX 4.
- Deiotarus VI 14.
- Demetrius IV 2. 3.
- Diadumenus VIII 21.
- Diocletianus IX 19. 22—28,
 X 1. 2.
- Diogenes V 6.
- divorum porticus VII 23.
- Domitianus VII 23, VIII 1.
- Sex. Domitius Calvinus cos.
 (630) IV 22
- Domitius V. 9.
- L. Domitius pr. VI 1.
- Drusus VII 9. 12. 13.
- C. Duillius cos. (494) II 20.
- Eboracum VIII 19, X 1.
- Edessa VIII 20.
- Ephesus V 5.
- Epirus II 11. 13. IV 8, VI
 19, VII 7.
- Esquilius mons I 7,
- Eumenes IV 4. 6. 8. 18. 20.
- Eumenia IV 4.
- Euphrates VI 18, VIII 6,
 IX 2.
- Europa IV 4.
- F**abia familia I 16.
- C. Fabius cos. (275) I 16.
- C. Fabius Licinius cos. (481)
 II 15.

- C. Fabius Pictor cos. (485)
 II 16.
 Q. Fabius Maximus mag.
 equit. II 8. 9.
 Q. Fabius Maximus II 9.
 Q. Fabius Maximus (Cuncta-
 tor) cos. (545 III 9. 10. 16.
 Fabius historicus III 5.
 Fabricius II 12. 14
 Falisci I 20, II 28.
 Famea IV 10.
 Faselis VI 3.
 Fausta X 3.
 Galeria Faustina iunior VIII
 10.
 Felicissimus IX 14.
 Fidenae I 19—Fidenates I 2.
 4. 19.
 Flaminius cos. (537) III 9.
 Florianus IX 16.
 forum VII 16, transitorium
 VII 23. Traiani VIII 5 13
 Franci IX 21, X 3.
 Fronto VIII 12.
 Cn. Fulvius cos. (543) III 14
 M. Fulvius IV 5.
 Q. Fulvius cos. (490) II 18.
 Cn. Fulvius Centumalus cos.
 (525) III 4.
 Fulvius Flaccus cos. (527)
 III 2.
 Ser. Fulvius Nobilior cos.
 (499) II 22.
 Furius Camillus I 20, II 1, 4.
 L. Furius II 6.
 C. Furius Placidus cos. (503)
 II 24.
- G**abii I 9.
 Galatia VI 14, VII 10, X 17
 Ser. Galba VII 16. 17.
 Gallia II 16, IV 23. 25. 27,
 19, VII 9, VIII 18. 23,
 IX 4. 8. 9. 10. 13. 18. 19.
 20. 23, X 6. 13. 14 —
 Galliae VII 3, IX 8. 9.
 17. X 1. 3. 10. 12. 14. 15—
 Gall I 20, II 5, 6. 10. III
 5. 6. 8. IV 22, V 1, VII
 16, VIII 2. 8. IX 17, X 1
 transalpini IV 22.
 Gallienus IX 7. 8. 11.
 Gallus Caesar X 12. 13. 14.
 Gallus Hostilianus IX 5.
 Gentius IV 6. 8.
 L. Genucius cos. (389) II 4.
 Germania VI 17, VII 9. 19,
 VIII 2—Germani V 1, VI
 17, VII 9 12, VIII 12. 15,
 IX 1. 7. 8, X 14.
 Germaniciani exercitus VII
 17 X 15.
 Getta VIII 19.
 Gordianus senior IX 2
 Gordianus Augustus IX 2. 3.
 Gothi IX 8. 11. 13, X 7.
 Graecia II 13. 14, III 14, IV
 2. 14, V 6. 7. VI 19. 20,
 IX 8—Graeci III 12, VIII
 10, X 8 — Graecae litterae
 VIII 12.
 Aelius Hadrianus VIII 6. 8.
 11. 17.

- Haemus mons VI 10.
 Hamilcar III 7—23, III 3. 4.
     5. V 1, VI 7.
 Hanno III 14. 20.
 Hasdrubal Hannibalis frater
     III 8. 11. 13. 14. 15 18 —
     alii III 13, IV 10 24.
 Helena castrum X 9.
 Heliogabalus (deus) VIII 22:
     vid. M Aurelius Antoninus.
 Helvetii qui nunc Sequani
     VI 17.
 Heraclea IX 15.
 T. Herennius V 3.
 Hiberia VI 14—Hiberi VIII 3.
 Hierius Asinius V 3.
 Hiempsal IV 26.
 Hierda V 9.
 Hiero II 18. 19, III 1. 1.
 Hierosolyma VI 14, VII 9.
     19. 20. 21.
 Hirtius cos. (711) VII 1.
 Hirtuleius VI 1.
 Hispania III 7. 8. 11. 13. 14.
     18. 20. IV 16. 17. 27, VI
     1. 5, VIII 2. 6, X 17.—His-
     paniae III 13. 15. 17. 18.
 IV 16. VI 1. 20. 24, VII 3,
     IX 8, X 9 — Hispani III
     15, IV 16, VII 6.
 Hister urbs IV 10.
 Histri III 7.
 M. Horatius Pulvillus cos.
     (245) I 10.
 Hormisda IX 25.
 C. Hostilius Mancinus cos.
     (617) IV 17.
 Ianiculum I 5.
 Ianus geminus IX 2.
 Illyricum IV 6, VI 4. 17. VII
     9, IX 8. 11. 15. 17—Illyrii
     X 1. 2. 10. 15. 17 — Illyrii
     III 4, IV 7. 8.
 India VIII 3 — Indi VII 10.
 Ingenuus IX 8.
 Interamna IX 5.
 Iovianus X 17. 18, cos. (1117)
     X 18.
 Isauria VI 5, VIII 5 — Isauri
     VI 3.
 Iseum VII 23.
 Italia *passim* — Italicum bel-
     lum quod et sociale V 9.
 Italica VIII 2. 6.
 Ituraei VI 14.
 Iuba VI 23.
 Iuba VII 10.
 Iudaea VI 14, VII 19 — Iudaei
     VI 14. 16.
 Iugurtha IV 26. 27, V 1, VI 1.
 Iulia VIII 20.
 Salvius Iulianus (iuris peri-
     tus) VIII 17.
 Salvius Iulianus imp. VIII
     16—18.
 Iulianus X 14—16.
 C. Iulius Caesar I 12, VI 17.
     19—25, VII 1. 2. 3. 13.
 Sex. Iulius Caesar cos. (663)
     V 3.
 C. Iunius cos. (505) II 26.
 D. Iunius Brutus IV 19.
 Brutus VI 26, VII 3. 4.

- L. Iunius Brutus cos. (245)
   I 8—11, VI 25.
 L. Iunius Libo cos. (487) II 17.
 D. Iunius Silanus cos. (692)
   VI 16.
 M. Iunius Silanus cos. (645)
   IV 27.
 Iovis*templum in Capitolio I 8.
 P. Inventius pr. IV 13.
- Lacedaemonii** II 21, IV 2.
Laelianus IX 9.
C. Laelius cos. (564) IV 4.
Lamponius V 8.
Lareius dict. I 12.
Latini I 5. 18, II 6. 7 -- *La-*
tinae litterae VIII 12.
Leptis VIII 18.
Liburnae naves II 20.
Libya VI 11.
Libyssa IV 5.
Licinius (imp) X 4—6.
P. Licinius cos. (583) IV 6.
M. Licinius Crassus cos. (699)
   VI 7. 18, VII 5. 9.
P. Licinius Crassus IV 20.
L. Licinius Lucullus cos. (680)
   VI 6—11.
M. Licinius Lucullus VI 7.
   8. 10.
Ligures III 2. 8.
Lilybaeum II 27.
Lingones IX 23.
M. Livius Salinator cos. (547)
   III 18,
M. Lollius VII 10.
- Lorium** VIII 8.
Lucania IX 13. 27, X 2 —
   Lucani II 12. 14.
Lucretia I 8—10.
Sp. Lucretius Tricipitinus cos.
   (245) I 10.
Lugdunum VIII 18, X 12.
Lusitania IV 9. 16. 27 —
   Lusitani IV 19. 27.
C. Lutatius Catulus cos. (512)
   II 27.
Q. Lutatius Catulus cos. (513)
   II 28.
Q. Catulus cos. (652) V 1. 2.
Q. Catulus cos. (676) VI 1. 5.
Lycia VI 3, VII 19.
- Macedonia** III 12 — 14, IV
   6. 7. 13. 14. 15. 27, VI 1.
   2. 5. 7. 10. 19, VII 3, IX
   8. 11, X 5 — *Macedones*
   IV 7 — *Macedonicum bel-*
   lum IV 1. 3. VI 8. 11.
Opilius Maerinus VIII 21.
Madena VIII 3.
Maedi V 7.
Magnentius X 9. 10. 12 —
   Magnentiani duces X 11.
Magnesia IV 4.
Mago III 13. 15.
Mamaea VIII 23.
M. Manilius cos. (605) IV 10.
A. Manlius cos. (513) II 28.
M. Manlius cos. (649) V 1.
L. Manlius Censorinus cos.
   (605) IV 10.

- Manlius Torquatus II 5.
 T. Manlius Torquatus cos. (519) III 3. 12. 13.
 L. Manlius Vulso cos. (498) II 21.
 Marcellus, *vid.* Claudius.
 C. Marcius II 5.
 Q. Marcius Coriolanus I 15.
 L. Marcus Philippus cos. (663) V 3.
 Q. Marcius Philippus cos. (568) IV 5.
 Q. Marcius Rex cos. (636) IV 23.
 Marcomannicum bellum VIII 12. 13.
 Marcomedi VIII 3.
 mare rubrum VII 3.
 Margus IX 20.
 C. Marius cos. sexies IV 27, V 1—4. 7. 8 — Mariana pars V 8. 9, VI 1.
 Marius iunior cos. (672) V 8.
 Marius (imp.) IX 9.
 Mars I 1.
 Marsi V 3.
 Masinissa III 22, IV 6. 11.
 Massilia X 3.
 Mauretania IV 27, V 9, VI 23, VII 10.
 Maxentius X 2—4.
 Maximianus Galerius IX 22, X 1. 2. 4.
 Maximianus Herculius IX 20—23. 27, X 1—3.
 Maximinus Augustus IX 1. 2.
 Maximus Caesar X 2. 4.
 Mazaca VII 11.
 Mediolanum III 6, IX 11. 27.
 L. Memmius cos. IV 9.
 Mesopotamia VI 8, VIII 3. 6, IX, 7. 8. 10. 25, X 8. 10.
 Messenii VIII 3.
 Micipsa IV 26.
 M. Minucius Rufus cos. (533) III 7.
 Minucius Rufus IV 27.
 Mithridates Ponticus IV, 20; Magnus VI 22; IV 20. V 4—7. 9. VI 6—10. 12. 16—Mithridaticum (bellum) V 4. VI 8, 11. 14. 16.
 Moesia IX 5. 15. 17. 25, X 5 — Moesiae duae IX 15.
 Mogontiacum VII 13, IX 9.
 Q. Mucius Scaevola (637) IV 23.
 Mulvius pons VIII 17, X 4.
 Mummius IV 14.
 Munda VI 24.
 L. Murena cos. (692) VI 16.
 Mursa IX 8, X 12.
 Nabis IV 2.
 Narbone IV 23, IX 18.
 Narseus IX 22. 24. 25, 27; X 4.
 Nepotianus X 11.
 Nero VII 14. 17. 18. 23 — Neroniane thermae nunc Alexandrianae VII 15.
 Nerva VIII 1.
 Nicomedes IV 8. 20.

- Nicomedes (Philopator) X 5,
 VI 6.
 Nicomedia IX 27, X 6. 8 —
 Nicomedenses IV 5.
 Nilus VI 22.
 Nisibis VI 9.
 Nola III 12.
 Nomentana via VII 15.
 Norbanus cos. (671) V 7.
 Noricum IX 7.
 Numa Pompilius I 2. 5, III
 3, VIII 8 9.
 Numantia IV 17, X 17 —
 Numantini IV 17. 19, X 17.
 Numerianus IV 18—20.
 Numidia III 20. IV 6. 27.
 V 1, X 17 — Numidae II
 24, III 20, 22, IV 11. 26,
 X 17.
 Occidens IX 11. 13.
 Oceanus VI 17, VII 13.
 C. Octavianus Augustus *vid.*
 Augustus.
 On. Octavius cos. (667) V 4.
 Odenathus IX 10. 11. 13.
 Oenomaus VI 7.
 Q. Ogulnius cos. (485) II 16.
 Olympus urbs VI 3.
 Opilius Macrinus VIII 21.
 Oppius Sabinus VII 23.
 Orchades VII 13.
 Oriens VI 20, VII 3. 6, IX
 2. 10. 11. 13. 17. 18. 22, X
 1. 2. 4. 6. 12. 17.
 Orodes VI 14. 18, VII 5.
- Osdroena VIII 29 — Osdroeni
 VIII 3.
 Ostia I 5.
 Otacilius cos. (491) II, 19.
 Otho VII 16. 17.
Pacorus VII 5.
 Palaeopharsalus VI 20.
 Palaestina VII 10. 19.
 Palatinus mons I 1.
 Palatium VII 12, VIII 17.
 Pamphylia VI 1. 3.
 Pannonia VII 9, IX 4; in-
 ferior IX 4; secunda X
 5 — Pannonii VIII 13, IX
 17 — Pannonicum bellum
 VII 9.
 Pansa cos. (711) VII 1.
 Panticapaeum VII 9.
 Paphlagonia V 5. VI 8. 14.
 L. Papirius Cursor dict. II 8;
 cos. (435) II 9.
 Cn. Carbo cos. (641) IV 25.
 Cn. Papirius Carbo cos. (672)
 V 8. 9.
 Parthenius VIII 1.
 Parthenopolis VI 10.
 Parthi VI 18, VII 5. 6. 9. 14,
 VIII 3. 10. 18. 20. XI 2.
 7. 8. 19, X 8. 16.
 Parthomasiris VIII 3.
 Peligni V 3
 Pergamus IV 20.
 Perpenna cos. (624) IV 20.
 Perseus IV 6—8. 15.
 Persis VIII 3. 5, IX 19 —

- Persae VI 8. 9. 18, VII 5.
 6. 9, VIII 23, IX 2. 7. 10.
 18. 25, X 10. 16. 17.
 Pertinax VIII 16. 18.
 Perusia VII 3.
 Pescennius Niger VIII 18.
 M. Petreius VI, 20, 23.
 Petronius Secundus VIII 1.
 Pharnaces VI 12. 22.
 Phaselis VI 3.
 Philippus III 12. 13. 14, IV
 1. 2. 3. 6.
 Philippus (imp.) senior VIII
 2. 3.
 Ph. lippus iunior VIII 3.
 Philippi VII 3.
 Phoenice VI 8. 13.
 Phrygia IV 4.
 Picenum II 8 III 18 — Pr-
 centes II 16, V 3.
 Piraeus V 6.
 piraticum bellum VI 16.
 A. Plautius VII 13.
 Plotina VIII 9.
 Plutarchus VIII 12.
 Poeni II 26.
 Polemo VII 14— Pontus Po-
 lemoniacus VII 14.
 Cn. Pompeius V 3.
 Cn. Pompeius Magnus V 8.
 9, VI 1. 5. 12—14. 16. 18—
 24. VII 4.
 Cn. Pompeius (Magni f.).
 VI 24.
 Sex. Pompeius VI 24, VII
 4—6.
 Q. Pompeius IV 16. 17.
 Pontius Telesinus X 17.
 Pontus V 5, VI 8. 9. 10. 22,
 VII 3. 9. 14, IX 8— Pon-
 ticum Mare V 5.
 Porcius Gato cos. (665) V 3
 C. Cato cos. (610) IV 24.
 M. Porcius Cato cos. (636)
 IIII 23.
 M. Porcius Cato (Uticensis)
 VI 19. 23.
 Porsena I 11.
 Sp. Postumius cos (433) II 9.
 A. Postumius Albinus cos.
 (512) II. 27.
 L. Postumius Albinus cos.
 (525) III 4
 Sp. Postumius Albinus cos.
 (568) IV 5.
 Sp. Postumius Albinus IV 26
 Postumus IX 9. 11.
 Praeneste II 2. 12, V 8 —
 Praenestini II 2.
 Probus IX 17.
 Probulus IX 17.
 Prusias IV 5. 6. 8.
 Pseudoperseus IV 15.
 Pseudophilippus IV 13. 14.
 Ptolemaeus (Philadelphus) II
 15.
 Ptolemaeus (Euergetes) III 1.
 Ptolemaeus (Philometor)
 IV 6.
 Ptolemaeus (Auletæ filius)
 VI 22.
 Ptolemais VI 11.

- Punicum bellum** II 20 27,
 III 1; *secundum* III 7. 10.
 23, IV 1. 10. V 1; *tertium*
 IV 10 *Punica bella* VIII 12.
Pupienus IX 1. 2.
Pylaemenes Paphlagon IV
 20, V 5, VI 14.
Pyrenaeus III 8.
Pyrrhus II 11—14.

Quadi VIII 13, IX 8.
Quingentiani IX 22. 23.
Quintillus IX 12.
T. Quintius dict. II 5.
L. Quintius Cincinnatus 17. 19.
T. Quintius Cincinnatus II
 2. 5.
T. Quintius Flamininus *cos.*
 (631) IV 2. 5. 21.
Quirinalis mons I 7

Raetia VII 9. IX 7.
Ravenna IX 7, X 3.
Rea Silvia I 1.
Remus I 1.
Rhenus VI 17, VII 9, VIII
 2, X 14.
Rhodanus IV 22, V 1, VI 17.
Rhodope provincia VI 2.
Rhodus VII 19 — **Rhodium**
 IV 4.
Roma et Romani passim.
Romulus I 1. 3 20, II 4,
 VIII 8.
Rostra II 7.
P. Rutilius *cos.* (664) V 3.
- Sabini** I 2. 6. 7. 11. VII 20.
Sabinus VII 17.
Saguntum III 7 — **Saguntini**
 III 7.
Salaria via VII 15.
Salassi VII 9.
Sallentini II 17.
Salonae VI 4, IX 27. 28.
Samnium II 16 — **Samnites**
 II 8. 9. 10. 12. 14, X 17.
Samus VII 19.
Sapor IX 7.
Sapor Narsei nepos IX 25,
 X 10. 17.
Sardinia II 20, III 12. 13,
 IV 25 — **Sardi** III 3, 13
 — **Sardinienses** III 2.
Sarmatia VII 23 — **Sarmatae**
 VII 23, VIII 13, IX 8.
 18. 25.
Saturninus IX 17.
Sauromatae VIII 3.
Saxones IX 21.
Scordisci IV 24. 27, V 7.
C. Scribonius Curio VI 2. 5.
Scythae VII 10.
Seleucia Assyriae VIII 3. 10;
Isauriae VIII 5; **Syriae**
 VI 14.
P. Sempronius *cos.* (486) II 16.
C. Sempronius Blaesus *cos.*
 (501) II 23.
Ti. Sempronius Gracchus III
 8. 9.
Sena III 18.
Senones I 20, II 20.

- Senoni X 12.
 Cn. Sentius VII 13.
 September mensis VIII 15.
 Sequani VI 17.
 Serapeum VII 23.
 Serdica IX 22.
 L. Sergius Catilina VI 15.
 Sertorius VI 1.
 Q. Servilius cos. (389) II 4.
 P. Servilius Isauricus VI 3. 5.
 Cn. Servilius Caepio cos. (501)
 II 23.
 Q. Servilius Caepio cos. (614)
 IV 16. 27.
 Q. Caepio cos. (648) V. 1.
 Servilius Casca VI 25.
 Servius Tullius I 7.
 Severus Caesar X 2. 3.
 Septimius Severus VIII 17—
 19; Pertinax VIII 18; Par-
 thicus Arabicus Adiabeni-
 cus VIII 18.
 Sicilia II 14. 18. 19. 22. 24.
 27, III 1. 8. 14, IV 12, V
 8. 9. VII 4.
 Silvanus X 13.
 Singara X 10.
 Sinope VI 8.
 Sipylus IV 4.
 Sirmium IX 17.
 Smyrna IV 20.
 Sol IX 15.
 Solentinus rex VIII 9.
 Sophene VI 13.
 Spartacus VI 7.
 Stadium VII 23.
 Stoica philosophia VIII 11.
 Stratonice IV 20.
 Suebia VII 12—Suebi VIII 13.
 Suessa Pometia I 8.
 C. Sulpicius cos. (475) II 13
 P. Sulpicius cos. (543) III 14.
 Sulpicius V 4.
 Surena VI 18, VII 5.
 Sutriini II 1.
 Symia Sera VIII 22.
 Syphax III 20.
 Syracusana urbs III 14—Sy-
 racusanorum nobilitas II 19.
 Syria III 1, IV 5, VI 8. 13. 14,
 VII 5, VIII 18, IX 3. 8.
 10—Syriacum bellum IV 3.
Tacitus IX 16.
 Taifali VIII 2.
 Tarentum II 13. 14, III 16—
 Tarentini II 11. 14.
 Tarquinius Priscus I 6.
 Tarquinius Superbus I 7—
 12. 15.
 Tarquinius Collatinus cos. (245)
 I 8—10.
 (Sex) Tarquinius I 8.
 Tarraco IX 8.
 Tarsus X 4.
 Tauromenitanl II 19.
 Taurus IV 4. VI 3.
 P. Terentius Varro cos. (538)
 III 10.
 Tervingi VIII 2.
 Tetricus IX 10. 13.
 Teutobodus V 1,

- Teutones V 1. 2.
 Theodora IX 22.
 Thessalia VI 20. 22.
 Thessalonica X 6.
 Thracia IV 6. 25, VII 19.
 Tiberis I 5, VII 18.
 Tiberius VII 9—19. 23.
 Tigranes VI 8. 9. 12—14. 16.
 Tigranocerta VI 9.
 Tigris IX 18.
 Titurius VI 17.
 Titus Vespasianus VII, 20. 21.
 Tolumnius I 19.
 Tomi VI 10.
 Ulpianus Crinitus Traianus VIII
 1. 2. 4 — 6. 8. 10. 13, IX
 8. 15.
 Tranquillina IX 2.
 Trebellianus IX 8.
 Trebia III 9.
 Tremellius IV 15.
 Triballi IV 27.
 Tripolitana provincia VIII 18.
 Troia I 1, VII 14.
 Tugurini V 1.
 M. Tullius Cicero cos. (691)
 VI 15, VII 2.
 Tullus Hostilius I 4.
 Tuscia I 11, III 9. VII 3 —
 Tusci I 8, II 5. 10.
 Tusculum I 11.

Ulpianus VIII 23.
 Useudama VI 10.

Valens cos. (849) VIII 1.
- Valeria IX 1 22.
 Licinius Velerianus IX 7.
 Valerianus Gallieni fr. IX
 11.
 L. Valerius Publicola cos. (245)
 1 9—11.
 L. Valerius cos (548) III 19.
 M. Valerius cos. (491) II 19.
 M. Valerius Corvinus cos.
 (406) II 6.
 M. Valerius Laevinus III
 12—14.
 P. Valerius Laevinus cos.
 (474) II 11.
 Vandali VIII 13,
 M. Varro VI 20.
 Varronianus cos. (1117) X
 18.
 Q Varus VI 23.
 Vecta VII 19.
 Veii I 19 — Veientes I 2. 4.
 16, 19 — Veientani I 20.
 Venetia VIII 10.
 L. Ventidius Bassus VII 5.
 Vergilianus versus (*Aen.* 6,
 365) IX 13.
 Verona IX 3.
 Verus, *vid.* L. Annius Anto-
 ninus
 Vespasianus VII 18. 19. 21.
 Vetricianus X 10. 11.
 T. Vettius V 3.
 Veturia I 15.
 T. Veturius cos. (433) II 9.
 Vetus cos. (849) VIII 1.
 Victoali VIII 2,

- Victorinus IX 9.
Viminacium IX 20.
Viminalis mons I 7.
Vindelici VII 9.
Virginus I 18.
L. Virginius cos. (275) I 16.
Viriatius IV 16.
Viridomarus III 6.
Vitellius VII 17. 18.
- L). Vitellius VII 18.
Volsci I 8. 14. 15. 19, II 1.
Volumnia I 15.
Volusianus IX 5.
Xanthippus II 21.
Xerxes VIII 23.
Zenobia IX 13.
-

VERIFICAT
2017

DIN PUBLICAȚIUNILE CASEI ȘCOALELOR

I. BIBLIOTECA AUTORILOR CLASICI GRECI ȘI ROMANI

	Lei B.
No. 1. Eutropius, tradus de <i>G. Popa-Lisseanu</i>	12,—
» 2. Juvenalis, tradus de <i>Anghel Marinescu</i>	sub tipar
» 3. Analele lui Tacit, Vol. I, tradus de <i>E. Lovinescu</i>	22,—
» 4. Analele lui Tacit, Vol. II	20,—
» 5. Iliada, traducere de <i>Murnu</i>	11,50
» 6. Visul lui Scipio, traducere de <i>St. Ioan</i>	—,80
» 7. Corespondența lui Pliniu cu Impăratul Traian, traducere de <i>G. Popa-Lisseanu</i>	4,—
» 8. Sofocle. Oedip la Colona, traducere de <i>M. Iorgulescu</i>	3,25
» 9. Alcesta, traducere de <i>M. Iorgulescu</i>	2,25
» 10. Comediile lui Terențiu, traducere de <i>V. Popp</i>	8,75
» 11. Despre Legea agrară — Cicero — traducere de <i>I. Suchianu</i>	4,—

II. BIBLIOTECA TEXTELOR LATINE

No. 1. Tacitus Annales	sub tipar
» 2. Oratio pro Marcello	1,—
» 3. Titi Livii, Ab urbe condita	sub tipar
» 4. P. Virgili Maronis. Opera Aeneidos	sub tipar
» 5. Salustius. De conjuratione Catilinae	3,75
» 6. Ovidius. Tristia	10,50
» 7. Caesar. De bello gallico	18,—
» 8. Ovidius. Metamorfozele	sub tipar

VERIFICAT
1987